

A MAGYAR PROTESTÁNS GRADUÁLOK HIMNUSZAI

Magyarország középkori zenéjére vonatkozó történeti ismereteink meglehetősen hézagosak. Ennek okát első renden az ország kulturális központjai (Esztergom, Székesfehérvár, Pest, Buda, stb.) 1526 óta bekövetkezett feldúlásában és másfél évszázadra szóló török uralom alá kerülésében, másodsorban a középkori magyar birodalom három részre szakadásával egyidejűleg a reformáció egyházainak szervezkedéséből adódó sajtósági történelmi adottságoknak, sőt kényszerűségeknek sorozatában találhatjuk meg.

A magyar késő középkor és kora-reneszánsz el nem pusztult, hézagos emlékei arról tanuskodnak, hogy a latin kultúrában élő szomszédos országokhoz hasonlóan a magyarországi egyházi központokban, rendházakban és városokban is intenzív liturgikus zenei gyakorlat virágzott és vokális többszólamúság is élt. Ennek a vokális többszólamúságnak a XV. század elejéről származó értékes emlékei éppen a közelmúltban kerültek napfényre.¹ A lassanként nyelvileg is integrálódó városokban már a XV. század harmincas éveitől kezdve fennmaradt adatok szerint egyre több helyen szóla meg az orgona; a királyi udvarban és a püspökségi székhelyeken, de számos városi plebániatemplomban is kórusok működnek.²

Az 1520-as évek elején Magyarországra is eljutott reformációnak az ország 1526-ban bekövetkezett összeomlása után az lett a történelmi feladata, hogy a romokon egy merőben új világot próbáljon felépíteni. Ennek az új világnak a tengelyébe egy új társadalmi réteg lépett: a plebejus származású és műveltségű alsó papság, mely első nemzedékében jórészt a reformációhoz csatlakozott volt szerzetesekből, világi papokból és klerikusokból, a papi rendet fel nem vett diákokból és literátusokból, de már jó korán és egyre növekvő mértékben a Wittenberget és más külföldi protestáns iskolákat megjárt új lelkészi nemzedékből egészült ki. Az ország megszűnt vagy elpusztult egyházi és művelődési központjai helyett újak kezdtek kialakulni, ezekben azonban alig, vagy csak erősen redukált mértékben volt lehetséges a középkori művelődési formák folytatása, akár protestáns áttételben is. Az első pár évtized elmúltával, kivált az ország legtöbbszörösebb magyar lakosságú vidékein, a liturgikus zenének és a művészeteknek kedvezőbb lutheri irányt egyre fokozottabb mértékben a svájci szellemű reformáció váltotta fel és a század végére az egész országban, de kivált a török uralom alá került Alföldön és Erdélyben vitathatatlan túlsúlyba került. A másfélszáz évre szinte állandó csatatérre vált ország Habsburg-uralom alá került, ún. „királysági” részében a XVII. században folyvást erősödően megindult az ellenreformáció, de annak térítő tevékenységével kivált kezdetben nem tudott lépést tartani a katolikus szellemű kulturális újjászervezés. A török hódoltság alá került középső, legterjedelmesebb országrész az állandó csatározások és fosztogatások szinteréül szolgáló

„senki földjé”-vel, a végvidékekkel együtt fejlődésében teljesen megakadt. Falusias, mezővárosi szintre süllyedt nagyobb településein a csaknem kivétel nélkül református vallású lakosság vallásának szellemében tartotta fenn sok nehézség és igen szegényes anyagi körülmények között a maga kollégiumait és „partikuláris” azaz középfokú iskoláit. Ez a kálvinista életforma és szellemi légkör a maga liturgiai és zenei igénytelenségével, sőt „közmondásos egyházzene-ellenességével”³ mindenre inkább alkalmas lehetett, mint arra, hogy a magyar egyházi zene, sőt az általános nemzeti zenekultúra fejlesztője legyen, hiszen még a gyülekezeti éneklés tárgyául szolgáló hazai eredetű népénekdallamainak írásba foglalásáról sem gondoskodott, hanem megelégedett azoknak az egyszerű parasztdalokéval egyező szájhagyomány-szerző gyakorlatával.

A régi Magyarország keleti részén, Erdélyben és a hozzá kapcsolt részekben, az ún. „Partium”-ban egy jó évszázadra önálló fejedelemség alakult ki, mely a Habsburg birodalom és Törökország között egyensúlyozó szerepre volt hivatva. Református vallású legjelentékenyebb fejedelmei: Bocskai, Bethlen és I. Rákóczi György a magyar és cseh protestánsok vallásszabadságának is erős, olykor sikeres védelmezői voltak. Tárgyunk szempontjából pedig azt tartjuk különösen fontosnak, hogy az erdélyi fejedelemség 1658-ban bekövetkezett lehanyatlásáig és a református puritánus mozgalom ezzel párhuzamos térhódításáig a katolikus egyház számos szertartási elemét és énekét továbbra is megőrző, *csupán szövegében teljesen magyar* liturgiának, tehát a gregorián énekek használatának legfőbb támogatói az erdélyi fejedelmek, amit az is bizonyít, hogy Bethlen Gábor († 1629) a fejedelmi templom számára egy igen nagyméretű kéziratos graduált készítettetett, azt aranyozott kötésbe foglaltatta és fejedelmi címerével is ellátta, amint arról az „Öreg Graduál” előszavából értesülünk. Ezt a liturgikus könyvet I. Rákóczi György, Bethlen utóda negyven kéziratos magyar protestáns szertartási énekeskönyv revíziója alapján 1636-ban saját költségén kinyomatta és 200 nevezetesebb erdélyi és magyarországi református gyülekezetnek ajándékba megküldötte. Gyakorlatilag ezt a 800 folio lapra terjedő énekeskönyvet tekinthetjük a gregorián stílusú, magyar nyelvű protestáns templomi éneklés és liturgikus gyakorlat legteljesebb összefoglalásának, sőt történeti zárókövének is. Hangsúlyoznunk kell, hogy a magyar nyelvű lutheránus gyülekezetek liturgikus gyakorlata mindenben hasonló volt; első ilyen nagyszabású énekeskönyvük, Huszár Gál graduális jellegű kiadványa 1574-ben nyomtatásban jelent meg.

E vázlatos történelmi tájékozódás után egyes alapfogalmakat kell tisztáznunk. Tanulmányunkban a magyar nyelvű graduálokban levő himnusz-dallamok provenienciájának, külföldi kapcsolatainak, hazai variációinak és néhány esetben a mai napig nyomon követhető utóéletének kérdéseivel foglalkozunk. A nem-magyar olvasó számára tehát tisztáznunk kell, hogy a „graduál” névnek mi az értelme *ebben az összefüggésben*.

A középkori, de a mai katolikus gyakorlatban is, a Graduál a mise gregorián énekeit (dallamait) tartalmazza; ezzel szemben a zsolozsma dallamait a psalteriumban, az antifonálban és a hymnáriumban találjuk.⁴ Ettől eltérően a XVI–XVII. századi magyar protestáns szóhasználatban a graduál elnevezés összefoglaló jelentésű, és a templomi szolgálatok hangjegyekkel ellátott istentiszteleti vezérkönyve, mégpedig mind a vasárnapi és ünnepi, mind a hétköznapi reggeli és esti istentiszteleteké, sok esetben kiegészítve a nagyheti passiókkal és lamentációkkal. Egyszóval: a graduálnak nevezett magyar nyelvű litur-

gikus énekeskönyv lényegében a középkori mise- és órarend magyar nyelvű alkalmazása, protestáns hitelvek szerinti válogatással, kiigazításokkal, de változatlanul gregorián dallamokkal, a református templomi használatban különösen feltűnő és szokatlan liturgiai gazdagságban, a lelkész és a kántor, ill. a kar és a gyülekezet egymást váltogató éneklésével.⁵ Az ilyen könyv nem volt a nép kezében, hiszen egynél több nem lehetett belőle a gyülekezetben. A nép azonban megtanulhatta belőle a könnyebb és használatosabb dallamokat, kivált a responsorikus jellegűeket, és a kántor vezetésével énekelhette őket. A nép kezében csak a „kancionálé”-nak nevezett gyülekezeti énekeskönyv forgott; ez azonban csak a reformáció előtti népelemek magyar változatainak és a hazai költésű énekeknek szövegeit tartalmazta.

A magyar graduálok legtöbbször nem-gregorián eredetű népelemek-szövegek is vannak. Hozzájuk tartozó, részben a gregoriánumból fakadt cantio-dallamok csak Huszár Gál első, részben graduál jellegű énekeskönyvében és a gazdag tartalmú késői (1635–52) Eperjesi graduálban fordulnak elő. Ebben az utóbbiban 53 4–6 szólamú karének mellett 36, részben hazai eredetű, részben német, ill. szlovák mintából átvett népelekdallam is található.⁶

Graduáljaink *gregorián* anyagát három csoportba oszthatjuk:

1. A középkori latin Graduale anyagából, tehát a mise énekeiből származnak az
a) Introitusok, az adventtől Szentháromság vasárnapig terjedő időszak ünnepeire. Ezekkel a XVI. században, a lutheránus színezetű Huszár Gál-féle énekeskönyvtől a református Öreg Graduálig több helyen találkozunk, egynéhányuk középkori eredetű.

b) A középkorban nagy számban elterjedt sequentiák közül „prosa” elnevezéssel csak néhányal találkozunk. Ezeknek egy része népelekké alakulva, módosult dallammal folytatta életét hosszab-rövidebb ideig a protestáns gyakorlatban.

c) Csaknem valamennyi graduálban találunk gregorián passiókat. Az Öreg és az Eperjesi Graduálban kettő is van belőlük; előbbiben egyik Máté, másik a négy evangélista szerint, hazai középkori eredetű sejtető moll jellegű dallammal, utóbbiban Máté, ill. János szerint, négy szólamú akkordikus turbákkal, a nemzetközileg elterjedt dúr típusú dallammal. Néhány passió – kivétel nélkül a moll típusból –, a többi graduálok közül külön passionálékban is fennmaradt ebből a XVIII. század végéig virágzó, sőt néhány helyen századunkig tartó hazai protestáns gyakorlatból.⁷

2. A zsoltárszöveg dallamaiból származó énekek:

a) Invitatoriumok, egyes nagyobb ünnepekre. Ezekből már a legrégebb, alább *Ba* jelzésű szereplő kéziratos Batthyány Graduálban is találunk egynéhányat.

b) Himnuszok. Tanulmányunk közelebről ezeket veszi vizsgálat alá. Mint látni fogjuk, a gregorián dallamoknak a protestáns liturgiából való kiszorulása után, mely kivált a puritánus mozgalom által népszerűsített hugenotta zsoltárok nagyarányú elterjedésével következett be, a himnuszok közül csak igen kevés maradt használatban, és a tovább élő dallamok is jelentős elváltozásokat szenvedtek. Ezek az elváltozások a dallamok nagyfokú lekopásában jelentkeznek, olykor már a felismerhetőség határát súrolják.

c) A graduálok leggazdagabb dallamanyagát a zsoltárok gregorián keretversei, az antifónák adják. Az Öreg Graduálban mintegy 250 antifóna van. Azonosításuk, kapcsolataiknak feltárása részben még feldolgozás alatt áll.

d) Responsoriumok, versusok.

e) Jeremiás siralmi, a nagyheti zsolozsma anyagából. Külön említést érdemel az Eperjesi Graduálban (356–360. l.) található Lamentatio devota de morte Domini Jesu Christi című, szubjektív hangú, eddig másutt nem talált gregorián stílusú ének.

3. Egyéb gregorián jellegű dallamok.

a) Litániák; ezek közül a latin gregorián Mindenszentek litániájának protestáns szellemű átalakítása a ref. népdalokban 1806-ig fennmaradt.

b) Media vita – a funebrálisokban (temetési énekeskönyvekben) maradt fenn a reformátusoknál gregorián dallamváltozatával a XIX. század első feléig.

c) Symbolum Apostolicum – szövege szabad átdolgozás.

d) Te Deum laudamus.⁸ Egyik dallamával 1806-ig fennmaradt a református énekeskönyvben.

e) Válogatott zoltárok, csak szöveggel, de az antifónáknak megfelelő zoltártónusokban énekelhették őket.

A túlnyomórészt kéziratos magyar graduálok fennmaradt példányai olykor jelentékeny mértékű tartalmi eltéréseket mutatnak. Ezt azzal magyarázhatjuk, hogy nem lévén egységes liturgiai rend, ki-ki szabad válogatás szerint állította vagy állíttatta össze a hivatásos scriptorral a gyülekezete használatára megrendelt graduál anyagát. Egy ilyen, ev. lutheránus használatra szánt graduál 1650-ből fennmaradt megrendelő levele világosan bizonyítja ezt. Sajnos, maga a megrendelt könyv ma már nem ismeretes.⁹

Mint már mondtuk, a graduálok legnagyobb részét kézzel írdták. Csak a két legrégebbet, Kálmáncsehi Márton eredetiben már ismeretlen „Reggeli éneklések könyvé”-t és Huszár Gál énekeskönyvét (1574),¹⁰ valamint az Öreg Graduált (1636) állították elő nyomtatott úton. A legrégebb kéziratos réteghez tartozó Batthyány- és Óvári graduálról már 1953-ban megállapítottuk, miután a Magyar Tudományos Akadémiától megbízást kaptunk a magyar graduálok tudományos feldolgozására, hogy ennek a két könyvnek a himnuszokat tartalmazó első része anyag, sorrend és zenei, de szövegi ortográfia tekintetében is lapról-lapra, sőt sorról-sorra annyira egyezik, hogy csakis egy kéztől származhatnak. Keletkezésük idejében tehát, mely az 1578 és 1607 közötti időszakra, nézetünk szerint ennek korai szakaszára tehető,¹¹ volt még olyan másoló műhely, ahol egyidőben ugyanarról az alapszövegről több ilyen könyvet is másolhattak.

Maguk a magyar szövegek, ha a variálás mellett legtöbb lehetőséget nyújtó himnuszokat tekintjük, jelentékeny többségükben vagy teljesen, vagy lényegileg egyforma képet mutatnak. Számuk a fennmaradt és általunk megvizsgált graduálokban együttvéve 132, az egyes könyvekben 82 és 22 között váltakozik. Azok a példányok, amelyekben különösen kevés himnusz van, töredékes állapotban vannak. A legtöbb latin himnusz egy verzióban szerepel, de vannak olyanok (Conditor alme siderum, O lux beata trinitas, Ut queant laxis, Veni creator Spiritus stb.), amelyek egyazon gyűjteményben két szövegváltozattal is előfordulnak. Szöveg és dallam egymás közötti cseréje a középkorban és később is általános mindenfajta nyelvű európai gyakorlatban.

Fel kell tehát tételeznünk egy általános elterjedésű és egy másik, szintén jól ismert magyar protestáns himnuszfordítás-gyűjteményt, melyek közül legalább az egyik Kálmáncsehi kiadványánál¹² korábban, legkésőbb az 1540-es évek elején készült. Létére és szerző-

jére Bod Péter erdélyi történetíró 1766-ban megjelent Magyar Athenás c. bibliográfiai munkájában történik utalás, de ezt a kérdést irodalomtörténeti kutatásunk máig sem tudta tisztázni, mert mindkét feltételezett gyűjtemény nyomtalanul elveszett.

Graduáljaink egymással szorosan rokon, csak a részletekben eltérő rétegezésű anyagát figyelembe véve azt találjuk, hogy azok mind liturgikus rendeltetésűk (műfajuk), mind stílusuk tekintetében a valódi gregoriánnum világából származnak. Ami a nagyobbbrészt prózai szövegű antifónákat, de kivált a túlnyomó részben jambikus nyolcas vagy az előfordulásaik arányában sapphikus, „nagypolitikus”, aszklepiadészi vagy más formában jelentkező himnuszokat illeti, a dallamok lényegileg épen maradnak és a középkori hazai, valamint nemzetközi latin forrásokkal számos esetben hangról-hangra megegyeznek, de még a szabadabb – többnyire fiatalabb – variánsokban is jól felismerhetők. A variálást a szövegek teszük szükségessé. Ezek a szövegek többnyire verstechnikai tekintetben jelentenek problémát, tehát nem csak a latin és a magyar szöveg egyes szavainak szótagszám szerinti elrendezése és a vers- ill. dallamsor belső lejtése követel módosítást, hanem a szöveg hűséges tolmácsolására törekvő fordító olykor nem képes mondanivalóját az adott szótagkeretben elhelyezni és arra kényszerül, hogy egy-egy sor szótagainak számát növelje. Ilyenkor a latin szillabikus dallamsor verziójába hangismétléssel toldja be a szükséges hangokat, melizmatikus sor esetében pedig kisebb mértékben felbontja, nyelvi és zenei érzékének segítségével átrendezi a sort, de lehetőleg, és nézetünk szerint nem sikertelenül, ügyeltek arra, hogy a nem-latin nyelvű és szabálytalan szótagszámú dallamsor megtartsa gregorián karakterét, melyet szemmel láthatólag igyekeztek tiszteletben tartani.

Az ilyen eljárás magyarázatául utalunk arra, hogy a magyar nyelv ősi verselése nem ragaszkodik minden körülmények között a szótagszámláló verssorokhoz és nem ismeri az antik metrumból kifejlődött időmértékes verselést sem. Ez a magyarázata egyebek közt annak a sajátos jelenségnek, hogy már a XVI. század közepéről egész sorát ismerjük az elegáns, változatos és művészi, antik metrikus formákban írt latin verseknek olyan magyar verselők – köztük egész fiatal studensek – kezéből, akik egyúttal jó magyar verseket is írtak, de magyar verseikben sohasem használtak nyugati metrikus formákat, sőt e formákban készült latin vagy más nyelvből átültetett verses műveiket is megváltoztatott, magyar nemzeti formákban tették át anyanyelvükre.¹³

A magyar verselés tehát nem szótagszámláló és nem is időmértékes, hanem hangsúlyos-tagoló jellegű. Alapegysége a vers-ütem, mely, kivált a sor végén, egy szótagból is állhat, egyébként két-három-négy, esetleg még több aegységre vagy törtrészre bontható. Mikor tehát a régi magyar verselőnek nehézsége támadt egy nyolcszótagos sor áttétele körül, ezt könnyen kiküszöbölhette a szótagok szükséges mértékű megtoldásával, szaporításával. Ilyenkor a megfelelő helyen álló dallamhangokat megismételte, olykor – ritkábban – egy-egy melizmát is felbontott. A későbbiekben közlésre kerülő dallamok némelyikében jól megfigyelhetjük ezt az eljárásmodot. Az Öreg Graduál szerkesztője, Geleji Katona István szótagszám tekintetében számos ilyen himnusz-szöveget helyreigazított, a metrumra azonban ő sem ügyelt. Így a Festum nunc celebre himnusz általa átdolgozott szövegében nyomát se találjuk az aszklepiadészi forma metrikus lejtésének.

*

A magyar zenetörténet középkori emlékeinek feltárásában Radó Polikárp forráskutatói, de leginkább Rajeczky Benjámín, újabban Szigeti Kilián és Falvy Zoltán kutatómunkájának eredményei emelkednek ki.¹⁴ Ehhez kapcsolódik és főleg Radó és Rajeczky alapvető munkáira támaszkodik az a kutatómunka is, melynek során a Magyar Tudományos Akadémiától 1953-ban vett megbízás alapján összehasonlításra alkalmas támlapokra kimásoltuk a magyar graduálok műfajok szerint csoportosított teljes dallamanyagát. Ebből az anyagból Bárdos K. külön tanulmányokban dolgozta fel és adta közre az Eperjesi graduál gregorián kapcsolatait, a graduál himnusz dallamainak forrásközlésével,¹⁵ ugyancsak közzétette a passiók variációs technikájára vonatkozó megfigyeléseit,¹⁶ és az Akadémiához benyújtott disszertációjában monografikusan feldolgozta a népi variálásmódnak a graduálpassiókban mutatkozó zenei sajátosságait s azzal együtt a magyarországi és erdélyi magyar nyelvű passióéneklés történetét.¹⁷ Csomasz Tóth K. bemutatta az Eperjesi graduál többszólamú kórusdarabjait, passió-turbáit és népénekdallamait,¹⁸ közzétette a XVI. században keletkezett graduálhymuszok és antifonák közül azokat, amelyek az egyházi népénekeskönyvekben később is szerepeltek,¹⁹ végül a XVI. századi magyarországi iskolákban használt humanista metrikus dallamokat tárgyaló könyvének²⁰ lexikális függelékében feldolgozta azokat a latin hymuszokat és más latin énekeket is, amelyek a hazai protestáns iskolákban a XVII. század közepéig használatban voltak.

A magyar graduálok hymnusz dallamainak szerves előzményeit már csak azért is a hazai középkori gregorián dallamforrásokban keressük és mutatjuk ki, mert a graduáljainkban is tükröződő hazai kora-reformációs liturgia fejlődése nem tartalmaz olyan, akár XVI. századi, akár későbbre is kisugárzó hazai latin nyelvű gyakorlatot, amilyennel Luther óta a német, de különösen a skandináv evangélikusoknál találkozunk.²¹ Továbbá, Szilvás-Újfalvi Imre 1602-ben Debrecenben kiadott ref. énekeskönyvének kiemelkedő forrásértékű előszavában a hazai korai protestantizmus éneklésének közvetlen forrásai között elsőnek szintén egy, magyarországi rendelkezésre 1515-ben Velencében készült Psalterium Strigoniense c. szertartási könyvet²² említ.

Nyilvánvaló, hogy a magyar graduálok dallamainak eredetét, lelőhelyét illetően csakis hazai latin kódexekre gondolhatunk. Ezért a graduálhymuszaink dallamainak előzményeit, sőt forrásait a Rajeczky melodiáriumában Radó nyomán feldolgozott forrásokban, ill. azokból vett hiteles közlésekben kerestük és találtuk meg. Horizontálisan a dallamok kapcsolatainak vizsgálatát a középkorra nézve B. Stäblein, a 16. századtól kezdve pedig Zahn és Bäumer nagy bibliográfiáira is kiterjesztettük. A források összegyűjtésében nagy segítségünkre volt Szabó T. Attila és Stoll Béla, a régi magyar kézirat énekeskönyvek és verses kéziratok bibliográfiáját tartalmazó két fontos műve.²³ Ezek nyomán Bárdos K.-nak alkalma nyílt egyes, eddig fel nem dolgozott források tanulmányozására, kivált az erdélyi (Románia) könyv- és levéltárakban.

*

Graduáljaink mai elnevezése leginkább a volt tulajdonos nevét, vagy a feltalálás helyét jelzi. Alábbi felsorolásunkban az idő- vagy fejlődésrendet követő sorszám után az egyes könyvek nevének a továbbiakban használt rövidítését, majd a teljes nevét adjuk. A *nyomtatott* gyűjtemény nevének rövidítését *-gal is jelöljük. A könyvre vonatkozó legfonto-

sabb adatok között megnevezzük annak mostani lelőhelyét és mikrofilmjének jelzetét, valamint a graduálnak a kéziratot vagy nyomtatott források bibliográfiájában levő sorszámát.

1. Ba – Batthyány graduál. XVI. század utolsó negyede. Gyulafehérvár (Alba Julia, Erdély), Batthyány-könyvtár. Mikrofilm: MTAK (Magy. Tud. Akadémia Könyvtára) A 194/II. Stoll, Nr. 6.
2. HG* – Huszár Gál, A keresztyéni gyülekezetben való Isteni dicséretnek és Imádságok. I. rész. Komjáti, 1574. – OSzK. Budapest. Sztripszky 1808. Unikum.²⁴
3. Óv – Óvári graduál. Egyidős és törzsanyagában egy kéztől származik Ba-val (lásd 1. sz. jegyzetünket). Ref. Kollégium könyvtára, Debrecen. Mfilm: MTAK B 1081/II. Stoll Nr. 10.
4. Csá – Csáti graduál (1602). A második világháború idején megsemmisült. Másolata: MTAK MCod 2r 70. Stoll Nr. 15.
5. Sá – Sárospataki-Patay graduál. Sárospatak, XVII. sz. eleje. A második világháború idején megsemmisült. Másolata: MTAK MCod 2r 71. Stoll Nr. 12.
6. Nd – Nagydobszai graduál. Több kéz írása, a XVII. sz. elejétől 1696-ig. Gregorián anyaga a legrégebb. A himnuszok túlnyomó részénél csak a vonalrendszerek vannak kihúzva, a dallamokat nem írták be. Egyéb énekeinek egy részénél és Máté szerinti moll passiójánál megvan a dallam is. Ráday levéltár, Budapest, 0,376. Stoll, Nr. 9.
7. Rá – Ráday graduál. XVII. sz. eleje. Ráday levéltár, Budapest, 1,480. Stoll Nr. 11.
8. Spá – Spáczai-graduál, 1619, Ref. Kollégium Kvtára, Debrecen, Mfilm: MTAK B 1081/I. Stoll Nr. 38.
9. Ká – Kálmáncsai graduál, 1623–1628. Csurgói áll. gimnázium (volt ref. Kollégium) könyvtára. Mfilm: MTAK A 25/I. Stoll Nr. 41.
10. Ap – Apostagi graduál. XVII. század eleje. OSzK. Budapest. Fol. Hung. 1216. Stoll Nr. 8.
11. Ep – Eperjesi graduál. Eperjes (Prešov, ČSSR), 1635–1652. OSzK. Budapest. Fol. Hung. 2153. Stoll Nr. 57.
12. Ög* – Öreg Graduál. Gyulafehérvár (Alba Julia, Erdély) 1636. 2r 8101. RMK I Nr. 658.²⁵ Több teljes és csonka példánya fennmaradt; teljesek az OSzK-ban és a debreceni Ref. Kollégiumban.
13. Kom – Komjátszegi graduál. Unitárius jellegű. Készült 1697 után, Kolozsvár (Cluj, Erdély), a volt unitárius Kollégium könyvtára. Mfilm: MTAK A 294/I. Stoll Nr. 137.
14. Ke – Kecskeméti Graduál (1637–1681). A később beírt részek semmi gregorián anyagot nem tartalmaznak. MTAK MCod 2r 76. Stoll Nr. 58.
15. Csu – Csurgói graduál (1630 után). Csonka. A csurgói áll. gimnázium (volt ref. Kollégium) könyvtára. Mfilm: MTAK A 82/II. Stoll Nr. 62.
16. Bé – Bélyei graduál (1642–1653). Ref. Kollégium könyvtára, Debrecen. Mfilm: MTAK B 1080/I. Stoll Nr. 64.
17. Cson – Csonka antifonále (XVII. század). Kolozsvár (Cluj, Erdély), a volt Unitárius Kollégium könyvtára. Mfilm: MTAK A 294/II. Stoll Nr. 143.

18. Lő* – Lőcsei énekeskönyvek. Különleges helyet foglal el a gregorián himnusz dallamok megőrzésében két ev. luth. egyházi énekeskönyv, melyek közül az első 1652-ben, a második 1675-ben Lőcsén (Levoča, ČSSR), a neves Brewer könyvnyomtató és kiadó cégnél jelent meg.²⁶ A Brewer család (az 1620-as évek közepétől Laurentius, majd 1700-ig Sámuel) szinte az egész XVII. századon át foglalkozott könyvkiadással. Már 1627-től jelentettek meg énekeskönyveket is. Egyebek között az ő officinájukban készült a hely megnevezése nélkül az első hangjegyes magyar katolikus énekeskönyv, a Szőlősi Benedek által szerkesztett Cantus Catholici 1651-es első kiadása is.

Kiadványaik között különös helyet foglal el a két fent jelzett, lapról-lapra egyező tartalmú és beosztású ev. luth. énekeskönyv. Ezeknek az 1–94. lapon álló első része graduális anyagot, túlnyomó részben himnusokat és responsoriumokat tartalmaz, gregorián dallamokkal és menzurális hangjegyekkel. A dallamok hangjegyezése az Öreg Graduál hatását valószínűsíti, tehát a hagyományos gregorián vonalat folytatja, és azt a protestáns gyakorlatban be is fejezi. A két énekeskönyvben egyformán 82 himnusz-szöveg van, tehát több, mint az utánuk legtöbb himnuszt tartalmazó graduálban.²⁷ Közülük 35 van dallammal ellátva.

Himnusz dallamaink sajátosságait, középkori forrásaiktól való eltéréseiket most először foglaljuk rendszeres összehasonlító vizsgálat körébe. Úgy véljük, ez az összehasonlítás arra a felismerésre vezet, hogy amint a népzének, azon belül a magyar népzene szabad variálásmódjában is megfigyelhető, az élő dallam lényegéhez egyformán hozzátartozik a kis részek folytonos módosulása és a lényeg, tehát a szerkezet és a zenei karakter szívós, évszázados, olykor évezrednél is hosszabb időre szóló megőrzése. Graduáljaink himnusz-dallamai, amíg éltek, az egységben való alakváltozásnak és az alakváltozások mögötti egységnek ezt a képét ábrázolták.

A himnusz-szövegek élete ugyan ezekkel a kiadványokkal nem zárult le, de a gregorián dallamok eredeti alakjukban sohasem kerültek közlésre, a csak nagyon későn, 1744-től jelentkező protestáns hangjegyes énekeskönyvekben pedig a graduálokból származó himnusz-szövegeknek mintegy fele²⁸ még a XIX. század elejéig benne maradt a református énekeskönyvek első, külön csoportcímmel ellátott részében. Ebben az időszakban tehát már csak a gregorián dallamok gyorsan halványodó és kialvó utóéletéről beszélhetünk. Említésre méltó az is, hogy a XVII. század közepétől jelentkező, túlnyomórészt megbízható hangjegyezésű katolikus egyházi népénekeskönyvek, míg egyrészt szívesen és többnyire szerencsésen merítenek a protestánsok dallamaiból, sőt a katolikus hitelvekkel nem ellenkező, vagy azoknak megfelelően átalakítható szövegeiből is, a sajátosan katolikus jellegű gregorián dallamhagyományt, de legkivált a himnusokat szinte teljesen figyelmen kívül hagyják. A Cantus Catholici elnevezésű énekeskönyvektől kezdve a XVIII–XIX. századon át a legújabb korig, a hazai katolikus énekeskönyvekben szereplő kis számú gregorián himnusok mind szövegüket, mind dallamuk tipikus vonásait illetően függetleneknek látszanak a magyar graduálokban található megfelelőiktől. Ezt a körülményt nem hagyhatjuk figyelmen kívül, kivált, mert himnuszaink utóéletének áttekintésébe belevontuk az újabb katolikus énekeskönyvekben lévő néhány közös latin gyökérről származó himnuszváltozat dallamát is.

Ebben az egybevetésben szerepel továbbá a Conditore alme siderum himnusz egy változata, amely nem egyéb, mint a genfi Psalterium 141. zsoltára. Ennek sincs közvetlen megfelelője a magyar graduálhimmuszokban, de él a magyar református gyakorlatban ma is, és, mint látni fogjuk, élő népzenei változata is létezik.²⁹

Ugyancsak figyelmet érdemel, hogy a Rex Christe, factor omnium dallamának, bár a középkori magyarországi latin forrásokban jelen van,³⁰ a magyar graduálokban nem szerepel egyetlen változata sem. Ennek ellenére, a gregorián himnusz-dallamok elhagyásával egy időben, az 1744-es kolozsvári, majd az 1774-es és 1778-as debreceni énekeskönyvekben két egymástól eltérő, de világosan felismerhető egyszerűsített változatát találjuk.³¹ Ez a két dallam tehát nem a graduálokból került át a későbbi gyülekezeti énekgyakorlatba, mint a Lauda mater ecclesiae himnusz közlésünkben 12. sz. alatt szereplő dallamának 1744-es, majd 1948 óta felújított lekopott variánsa, stílusát tekintve azonban a magyar graduálok rokonságába illőnek mutatkozik.

A graduálhimmuszok elvékonyodott utóéletének legújabb termékei – a korábban már említett, de a protestáns gregorián-hagyománytól független XIX. századi katolikus énekeskönyvek csekély számú himnusz-változatát nem számítva –, az 1948-as szerkesztésű református énekeskönyvben, ill. az ev. luth. egyház énekeskönyvének 1955-ben kiadott függelékében találhatóak. Ezek a felújított énekek szövegeiket tekintve túlnyomó részben a magyar graduálokra támaszkodnak, dallamaik azonban (közlésünkben a 6., 11., 21. és 23. szám alatt) részben egyszerűsített nemzetközi protestáns változatokat ábrázolnak, részben a már említett, csak a magyar nyelvű protestánsok körében ismeretes lekopott alakokat (közlésünkben a 9., 12., 14., 31., 33. és 39. szám alatt) tüntetik fel.

*

A graduálok himnusz-dallamainak utóéletét szemléltető későbbi énekeskönyvek a következők:

1. Genf – A Kálvin személyes felügyelete alatt készített és teljes alakjában először 1562-ben megjelent genfi vagy hugenotta Psalterium, melyet magyarul saját fordításában Szenci Molnár Albert először Herbornban 1607-ben adott ki. Magyarországon csak a XVII. század közepe után kezdett szélesebb körben elterjedni. A XIX. sz. elejéig a magyar ev. luth. gyülekezetekben is elterjedt volt.
2. CC – Cantus Catholici, katolikus egyh. népénekeskönyv, h.n. 1651. Több teljes példányban fennmaradt. Új kiadása a Magyar Irodalmi ritkaságok c. sorozat 35., 38. és 39. számaiban jelent meg, 1935–1938-ig.³² Átdolgozott kiadása (Editio Szelepcsényiana)³³ először 1675-ben jelent meg. Azonos című, de eltérő, önálló tartalmú az 1674-ben kiadott, Szegedi Ferenc Lénárd kassai püspöknek ajánlott énekeskönyv.³⁴ Figyelmet érdemel, hogy a többi XVII. és az összes XVIII. századi szerkesztésű katolikus énekeskönyvekben nem találtunk olyan dallamot, amelyik a magyar graduálokban szereplő himnuszokkal kapcsolatba hozható.
3. KV – A Kolozsvárt (Cluj) 1744-ben megjelent, ismeretlen szerkesztőtől való első hangjegyes nyomtatott magyar nyelvű ref. énekeskönyv, több mint 130, többségében hazai származású dallammal.

4. Debr – 1774-ben megjelent dallamfüggelék Maróthi György debreceni négyszólamú zsoltárkönyve utolsó kiadásában; 1778-as évszámmal: a XVI. század óta kialakult magyar református gyülekezeti éneklés anyagát összefoglaló és 1806-ig érvényben maradt hangjegyes énekeskönyv. Ennek elején a graduálokból származó 64 himnuszszöveg áll, egyetlen éneket (az 1. számút) kivéve semmi gregorián kapcsolatra nem mutató, utólag adaptált és mindössze 7 dallammal.
5. Tárk – Tárkányi B. J., Zsasskovszky F. és E., Katholikus Egyházi Énektár, Eger, 1855. Harmadik, bővített kiadását (1900) használtuk.
6. Kersch – Kersch Ferenc, Sursum Corda! Kath. Kántorkönyv, Esztergom 1901. Harmadik, bővített „s a hagyományos choralisnak megfelelően átdolgozott” kiadását (1912) használtuk.
7. Ref – Énekeskönyv magyar reformátusok használatára. Budapest 1948.
8. Ev – Keresztyén Énekeskönyv. A Dunántúli Evangélikus Énekeskönyv rövidített kiadása új részzel. Budapest, 1955. Az új rész (701–791.) dallamokat is tartalmazó függeléke.

Az összehasonlításra felhasznált dallamok forrásai.

1. Raj – Rajeczky Benjámin, Melodiarium Hungariae Medii Aevi I. Hymni et sequentiae. Budapest, 1956.
2. Univ I – Antiphonale Venetiis I. rész. 1503. Budapest, Egyetemi Könyvtár, jelzet: Ae ivr 3.
3. Univ II – Antiphonale Venetiis II. rész, 1504. Uo., jelzet: Ae ivr 408 – Vet 04/6. (Mindkettő a nagyszombati klarissza apácák használatából.)
4. Univ III – Antiphonale Vesperas continens... Magyar pálosok részére készített kézirat, 1669. Uo., jelzet: A 116.
5. Stäblein, B. Monumenta monodica medii aevi. I. Hymnen. Kassel, 1956.
6. Zahn, J. Die Melodien der deutschen evangelischen Kirchenlieder... Bd. I–VI., Gütersloh 1889–1893.
7. Bäumker, W. Das Katholische deutsche Kirchenlied in seinen Singweisen Bd. I–IV. Freiburg, 1883–1891.

A magyar graduálokban 39 féle gregorián stílusú himnusz-dallamot találunk. Ezek közül 33-nak megtaláltuk a hazai középkori latin előzményét, négynek (35–38. sz.) nem leltük meg a latin megfelelőjét sem a hazai, sem az átvizsgált külföldi forrásokban. Végül az utolsó (39. sz.) dallamnak megvan az előzménye a hazai latin forrásokban, de nem található magukban a magyar graduálokban, csupán a himnuszok utóéletéről tanuskodó későbbi énekeskönyvekben. Tanulmányunkban ezt a 39 dallamot tesszük közzé. Közlésünkben Rajeczky melodiáriumának sorrendjét követjük, minden esetben megjelölve az illető dallamnak a nála használt sorszámát is. Teljes egészében közöljük, soronként felbontva és a sorokon belül a szótagok sorszámának jelölésével a dallamnak a legrégebbi graduálbeli alakját és ottani magyar szövegét. *Variánsok*ban a további graduálokban mutatkozó (esetleg eltérő szövegű) variánsalakok szótag-sorszám szerint megjelölt eltéréseit, majd a hazai és külföldi latin, végül a német protestáns és katolikus (Zahn, ill. Bäumker

szerinti) eltéréseket jelöljük meg. Annak, hogy más, kivált cseh vagy lengyel szomszédnépi változatokat nem tettünk összehasonlítás tárgyává, azt adjuk magyarázatául, hogy ez a gregorián stílusú gyakorlat, amely még magyarországi vagy erdélyi református kiágazásaiban is a középkori hagyományt első renden a lutheránus reformáció áttételében folytatja, a latin gregoriánumon kívül a legfőbb ösztönzéseket minden valószínűség szerint a német példákából meríthette.

Hangjegyezés tekintetében a graduálok, kivált a kéziratok igen gyakran mellőzik a kulcsok használatát, máskor a kulcsot több esetben nem a megfelelő vonalon helyezik el. Olykor a leíró hibájából előfordul egy-egy sor, vagy kisebb-nagyobb dallamrész szekund- vagy terc intervallummal való átmeneti elcsúszása. Ezeket úgyszólván mindig külön lehet választani a tudatos variálás eseteitől. Azt azonban nem hallgathatjuk el, hogy a későbbi graduálokban az íráskészség várható fejlődése helyett gyakran inkább a hanyatlás jeleivel találkozunk. Ennek okát főleg a református egyház liturgiai és zenei igénytelensége folytán az iskolai énektanítás alacsony színvonalában, a többszólamú éneklés és az orgona, sőt mindenfajta egyházi hangszeres zenélés hiányában, valamint a jórészt paraszti vagy paraszt-polgári életformában élő nép zömének kizárólag egyszólamú, és a zenei írásbeliség igényét is nélkülöző zeneműveltségi állapotában látjuk. Annál nagyobb a jelentősége annak, hogy ez a nép ebben a megjelenési formában viszonylag hosszú időn át *valóságos* magyar és gregorián dallamvegetációt őrzött meg, amelynek elsorvadásában a történeti stílusváltozások objektív okai mellett nem kis része lehetett egyes puritán felfogású ref. egyházi írók türelmetlen állásfoglalásának is.³⁵

Variánsanyagunkban kiegészítésül a gyűjtő, Dr. Kiss Lajos szívességéből mutatunk be három, a magyar graduálokban gyökerező népzenei dallamváltozatot. (9, 11 és 39. sz.) Mint a graduálok himnusz-dallamainak egymás között vagy a hazai középkori forráshoz képest fennálló eltérései is mutatják, e dallamok életében a variáló hajlam és előadásmód kivált a népzenei gyűjtésekben feljegyzett dallamokban olyan finom díszítő hangokat használ, amelyeket a főközléseink alatti egyszerű jelölésmóddal nem lehetne szemléltetni, ennek következtében ezeknek a népzenei variánsoknak pontos közzétételénél szükségesnek és szemléletesebbnek látszik a hagyományos és teljes írásforma alkalmazása.

HIMNUSZOK DALLAMAI

1

Ba 138. 1.

(Raj. 1.: Ave maris stella)

I
Je - sus Chris - tus mi men -

II
n'e - i eg' Mes - te - rünc,

III
i - gaz böl - czes - se - günc,

IV
es mi id - ues - se - günc.

2

Hg 296/b. 1.

(Raj. 6.: Jesu nostra redemptio)

I
Je - sus Chris - tus mi valt - sa - gunc,

II
sze - rel - münc es ki - uan - sa - gunc,

III
Ur Is - ten ke - gyes te - rem - tönç,

IV
e - gyet - len egy mi szo - szo - lonç.

o =
□ =
□ =

3

Ba 155. 1.

(Raj. 10.: Jesu quadragenariae)

1 2 3 4 5 6 7 8

I Min - den mi szen - ue - dé - sűnk - nek,

II i - de - i mar el iőt - te - nek,

III hog' mi tes - tűnk - be zen - ued - g'űnc, ^x jelez kulcsot

IV es lel - kűnk - be - tisz - tak le - g'űc.

4

HG. 238 a 1.

(Raj. 11.: Audi benigne)

1 2 3 4 5 6 7 8

I 1. Hal-gasd meg ke - gyel - mes Ur Is - ten,

II az mi kö - nyör - ge - sűn - ket,

III a b a b a b

III szi - uunk - nec tellyes bi - zo - dal - ma - bol,

IV te - ne - ked mely - lyel kö - nyör - günc.

További versszakok:

1 2 3 4 5 6 7 8

I 2. Sziűnk-nec i - gaz es - me - rő - ie,
3. Jol - le - het sok - ban vét - kez - tűnc,
4. Di - czer - tes - sel A - tya Is - ten,

II 1 2 3 4 5 6 7 8

II te tu - dod ter - me - sze - tűnk-nec rom - la - sat,
de kedvess(zz) bü - ne - in - ket meg-val - lok - nak,
min - ket f'g f'e meg - val-to fi - ad - dal,

	1	2	3	4	5	6	7	8
III								
IV	1	2	3	4	5	6	7	8

5 (A) típus

Ba. 3. 1. (Raj 18. és 34.: Verbum supernum prodiens)

	1	2	3	4	5	6	7	8
I								
II								
III								
IV								

6

Ba 136. 1. (Raj. 19.: Lucis creator)

	1	2	3	4	5	6	7	8
I								
II								
III								
IV								

7

Ba 386. 1.

(Raj. 25.: Ad coenam agni)

I 1 2 3 4 5 6 7 8
Ur - nak vegh - va - czo - ra - ia - ra,

II es ő al - do - zat - t'a - ra,

III ke - resz - t'en ne - pek me - n'e - tek,

IV hog' e - rős le - g'en hi - te - tek.

8

Ba 79. 1.

(Raj. 30.: Festum nunc celebre)

I 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
a b a b a b
Mos - ta - ni e - kes innep nap, es lel - ki nag' ő - rő - mek,

II in - dit - t'ak el - men - ket ie - les e - nek - le - sek - re,

III mert i - me az Christus fel - me - ne sze - ki - ben,
x jelez kulcsot

IV men - n'ek - nek ke - g'es ki - ral - l'a.

9

Ba 65. 1.

(Raj. 32.: Vexilla regis)

I 1 2 3 4 5 6 7 8
Oer - ven - dez - zünk ke - resz - t'e - nek,

II mert or - sza - gol mi ki - ra - l'unk,

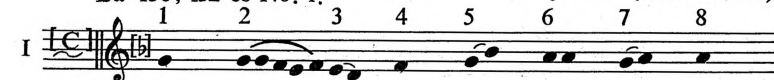
III fen - lik i - m̄ar az mi zaz - lo'c,

IV kin - ha - lal - tul meg val - tat - tu'c.

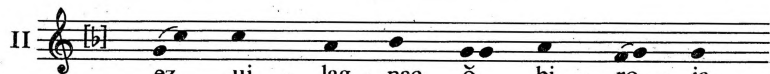
10

Ba 130, 132 és 140. 1.

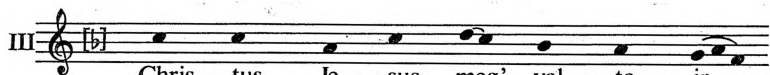
(Raj. 37.: Quem terra)

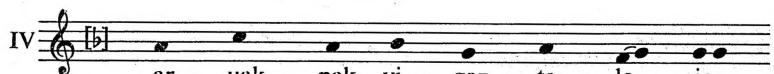
1 2 3 4 5 6 7 8
 I At - t'a Is - ten - nek eg' Fi - a,
 132.1. Az e - cza - ka - i se - tet - seg,
 140.1. Id - uez - leg' ir - gal - mas Is - ten,

II ez ui - lag - nac ö bi - ro - ia,
 mel' ez föl - det el bu - rit - t'a,
 es mi ke - g'el - mes ki - ra - l'u c,

III Chris - tus Je - sus meg' val - to - ia,
 ta - uul le - g'e - mert im - ma - ro,
 id - uöz - leg - Chris - tus mi U - runk,

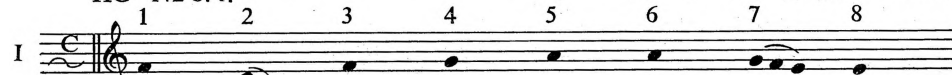

IV ar - uak - nak vi - gaz - ta - lo - ia, *Kettőshang:*
 az nap ne - kűnc vi - la - go - sit, II 2, 5, IV 1, 2, 8.
 At - t'a Is - ten - nek szent Fi - a. III 3, 6, IV 6, 8.

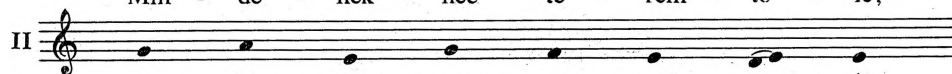
II

HG 142 b. 1.

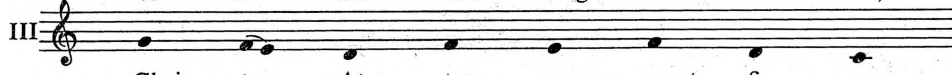
(Raj. 38.: Conditor alme)

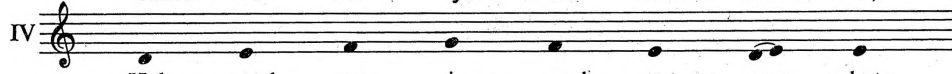
I Min - de - nek - nec te - rem - tő - ie,

II es hi - uek - nec meg - val - to - ia,

III Chris - tus At - tya - nac szent fi - a,

IV Hal - gasd meg i - mad - sa - gun - kat.

12

Ba 1.1. (Raj. 42.: Lauda mater)

I 1 2 3 4 5 6 7 8
 Uy vi - la - gos - sag ie - le - nek,
 II re - gi te - uel' - ges czen-de-se - dek,
 III Is - ten i - ge - ie ie - le - nek,
 IV u - ion - nan ne - künc a - da - tec.

13

Ba 115.1. (Raj. 43.: Novo decurrens)

I 1 2 3 4 5 6 7 8
 Im - ma - ron az nap fel iö - ven,
 II kö - n'ö - rög - iűc az Is - ten - nek,
 III hog' mind ez e - gesz na - pon,
 IV bűn - től min - ket meg ö - riz - zen.

14

HG 235 b. (Raj. 46.: Christe qui lux es et dies)

I 1 2 3 4 5 6 7 8
 Mint fel - tá - matt fé - nyes nap,
 II kit az Is - ten re - anc tá - maszt,
 III szo - mo - ru ey - nec se - tet - se - get,
 IV el ve - szí vi - la - go - sit - uan.

15

Ba 154. l.

(Raj. 48.: Jam ter quaternis)

I 1 2 3 4 5 6 7 8
Mos - tan az i - dők el - iőt - tek,

II
mi - ko - ron ne - kűnc meg ie - lent,

III
az i - gas - sag - nac ő nap - ia,

IV
Is - te - nek io a - ka - ra - t'a.

16

Ba 47. l.

(Raj. 50.: Ex more docti)

I 1 2 3 4 5 6 7 8
Hal - gas - suk fe - g'el - me - te - sen,

II
mi - re Pall A - pas - tal in - czen,

IIIa
az Is - ten ret - te - ne - tes - sen,

IIIb
(javitott) az ...

IV
hog' min - ket meg ne bűn - tes - se

(A) típus

17

Ba 70. 1. (Raj. 54.: Chorus novae Jerusalem)

1 2 3 4 5 6 7 8

I Ke - resz - t'e - nek - nek se - re - ge,

II di - cze - rie hus - uet in - ne - pet,

III esz - ten - dőn - kent e - ne - kel - uen,

IV nag' fel szo - ual ui - ga - doz - ua.

18

Ep. 722. 1. (Raj. 59.: Plasmator hominis)

1 2 3 4 5 6 7 8

I Fel - sé - ges A - tya Ur Is - ten,

II ez nap - nak ő kez - de - ti - ben,

III kö - nyör - günk tarts meg hi - tünk - ben,

IV es az i - gaz sze - re - ted - ben.

19

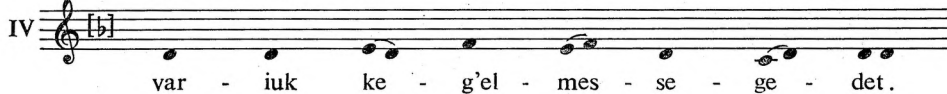
Ba 119. 1. (Raj. 61.: De patre verbum)

1 2 3 4 5 6 7 8

I La - tod Is - ten szi - ue - in - ket,

II iol la - tod al - nok - sa - gin - kat,

III el nem rei - tük bú - ne - in - ket,

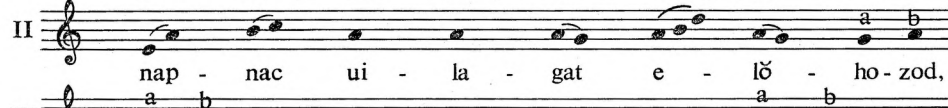
IV var - iuk ke - g'el - mes - se - ge - det.

20

Ba 152. 1.

(Raj. 62.: Deus creator omnium)

I Vi - lag - nac ne - mes te - rem-tő - ie,

II nap - nac ui - la - gat e - lõ - ho - zod,

III zer - zel e - re - de - tet ez ui - lag - nac,

IV ui - la - gos - sag - nac kez - de - ti - bol.

21

Ba 67. 1.

(Raj. 65.: Veni redemptor)

I Fen - lik az nap fe - n'es - seg - gel,

II zõng az eg nag di - cze - ret - tel,

III ez vi - lag õ - rül õ - röm - mel,

IV or - dit az po - kol ret - te - ges - sel.

22

HG 334 a

(Raj. 70.: Christe redemptor omnium)

1 2 3 4 5 6 7 8

I
Chris - tus mi é - des meg - ual - tonc,

II
kö - nyör - günk mi most te - ne - ked,

III
hogy meg tartsz te szol - gai - dat,

IV
ör - dög - nec cza - lard - sa - ga - tol.

23

Ba 85. 1.

(Raj. 73.: Veni creator)

1 2 3 4 5 6 7 8

I
Jö - vel vi - gasz - ta - lo szent Le - lek,

II
Is - ten es az te hi - ue - id - nek,

III
szi - ue - ket be - töl - czed te sz: a -

IV
ian - de - kod - dal ö - ket u - it - uan.

24

Ba 25. és 27. 1.

(Raj. 77.: A solis ortus)

1 2 3 4 5 6 7 8

I
Jo - ke - resz - t'e - nek kic - ua - g'unc,
Go - nosz ke - g'et - len He - ro - des,

II
az mit Is - ten - nek ha - lat ad - g'uc,
felz zü - le - tet Chr - st - l,
(Christustól)

III
 ki kő - n'ő - rül - ue - mi - rai - tu'k,
 ne ue - sze - el mu - lan - do - kat,

IV
 sz: fi - at a - da é - ret - tünk,
 ki ad ő - rök - ke ua - lo - kat.

Kettőshang:
 I 7. IV 1, 2, 7.

25

Spá 16. l.

(Raj. 78.: Dies absoluti)

I 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
 Az bü - nök ta - vol le - gie - nek töl - lünk,
 II az io e - let ne - ve - ked - giek ben - nönk,
 III az Chris - tus - be - li hit - beol,
 IV kit kel ke - res - nönk tiz - ta - sa - gos szí - beol.
 a b

26

Ba 135. l.

(Raj. 81.: O pater sancte)

I 1 2 3 4 5 6 7 8 9 1 11
 Oh mi szent At' - t'ank ke - g'es es ke - g'el - mes.
 II oh Je - sus Chr's tisz - te - len - dő fi - u,
 (Chris - tus)
 III ui - gaz - ta - lo el - te - tő sz: Le - lek,
 IV eg' ő - rök Is - ten.

27

HG 331 a

(Raj. 83.: Virginis proles)

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11

I Bir - iad Ur Is - ten a mi szi - ue - in - ket,

II hayts i - de hoz - zam ke - gyes fü - le - i - det,

III az te szent fi - ad ve - ze - rel - lyen min - ket,

IV az id - uös - seg - re.

28

Ba 73. 1.

(Raj. 86.: Martyris Christi)

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11

I Id - uez - leg' Chris - tus ez ui - lag - nak U - ra,

II At' - t'a Is - ten - nek sze - re - tő szent - fi - a,

III bú - nös ne - pek - nek ki vag' bi - zo - dal - ma,

IV es ui - gas - sa - ga.

29

Ba 76. 1.

(Raj. 87.: Vita sanctorum)

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11

I Szen - tek - nek te uag' Chris - tus e - kes - se - ge,

II es min - den ke - resz - t'e - nek - nek o - tal - ma,

III
 IV

ki az ke - g'et - len ör - dö - göt meg g'ö - zed,
 ha - lalt szen - ved - uen .

30

Ba 147. 1.

(Raj. 90.: Ut queant laxis)

I 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11

Sok n'a - va - l'ank - ban At - t'ank - hoz ki - al - czunk,
 mert se - ge - del - met so - hul nem ta - la - lunk,
 czac ő mi ne - k^c At - t'ank es g'a - mo - l^c,
 [künk]
 mi - de - o - t - lm.
 [oltalmunk]

Ⓐ típus

31

Ba 17. 1.

(Raj. 99.: Pange lingua gl. corporis
 Raj. 98.: Urbs beata Jerusalem)

I 1 2 3 4 5 6 7 8

Az At - t'a - nak or - sza - ga - bol,
 ez vi - lag - ra Is - ten iö - ue,
 ne - vez - te - tek ő - rök Is - te - nek,
 id - ues - seg - nek kut fe - ie - nek,

V min - de - nek - nek kik uol - ta - nak,
 VI es kik lesz - ne ő - rőc - ke.

32

Ba 61. 1.

(Raj. 102.: Pange lingua gl. proelium)

I 1 2 3 4 5 6 7 8
 Jer hir - des - sük mi U - runk - nak,
 II nag' dit - sö bai ui - ua - sat,
 III Es mōd - g'c meg sz: ha - la - lat,
 IV mond - g'uk meg n'e - re - se - get,
 V mint al - do - zot e meg ual - tot,
 VI a b
 ez ui - lag - nak meg-val - to - ia.

33

Ba 150. 1.

(Raj. 105.: Corde natus)

I 1 2 3 4 5 6 7 8 9
 At - t'a Is - ten - től szü - le - tek,
 II ez vi - lag - nac kez - de - ti e - lőt,
 III a b a b
 el - sö - nek es u - tol - so - nac mon - da - tic,
 IV ő kez - de - te es ve - ge,

V
VI
VII

az mikh uad - nac es uol - ta - nac,
es iö - uen - dö - ben lesz - nek,
mind ö - rök - kön ö - rök - ke.

34

Spá 213. 1.

(Stáb.: Verbum supernum, O salutaris hostia)

I
II
III
IV

Oh id - ves - se - ges al - do - zat,
ki meg ni - tad me - nior-szag ka - pu - iat,
el - ve - ved Is - ten - nek ha - rag - iat,
az eö - rök ha - lal - nak ha - tal - mat.

35

Ba 93. 1.

I
II
III
IV
V

Id - vöz - leg' ö - rök At - t'a Is - ten,
egg' - et - len eg' mi men - n'e - i sz: At - t'anc,
kö - n'ö - rül' mi rai - tunk, es vig' min - ket az te es - me - re - ted - re,
ki - nek i - gaz es - me - re - ti ö - rök - ke va - lo e - let,
es veg - he - tet - le - nag' bo - dog - sag.

36

Ög 193.

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11

I Je - sus Chris - tus Is - ten - nek egy Fi - a ,

II szent At - tyád - nak ki - jegy - zet áb - rá - zat - tyá ,

III ő di - cző - se - ge - nek tűn - dők - lö vi - la - ga ,

IV ál - ta - lad je - le - nék hoz - zánk jó a - ka - ra - tyá ,

37

Ep 503.1.

1 2 3 4 5 6 7 8

I Ke - resz - tyé - nek - nek se - re - ge ,

II di - cze - rik hus - vet - nek id - ne - pét ,

III esz - ten - dőn - kint e - ne - kel - vén ,

IV nag' fel - szo - val vi - gad - nak .

38

Spá 89.1.

1 2 3 4 5 6 7 8

I Mi ke - rez - tie - nek ez föl - dön ,

II az Ur - is - tent e - le - tünk - ben ,

III di - czer - iük min - den i - deő - ben ,

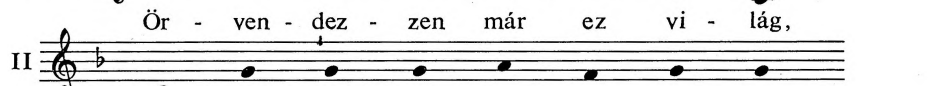
IV

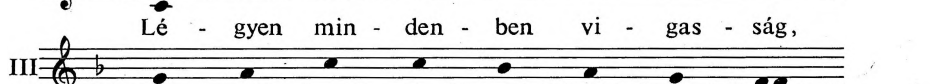
39

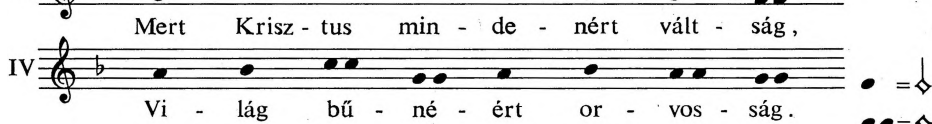
Kv 167. sz.

(Raj.16.: Rex Christe factor)

I

II

III

IV

• = ◊
•• = ◊

Kadenciák rendje

Kadencia			Sorszám
1	VII	V	26
1	VII	1	2
1	VII	4	4
1	♯ VII	1	3
IV	1	VII	39
VII	1	4	27
1	1	IV	5
1	1	♭ VI	11
1	1	VI	6
1	1	1	7 és 8
1	1	1	35
1	1	2	9
♭ 2	1	♭ 3	38
2	1	VII	10
4	1	1	1

5	1	3	37		
5	1	4	12		
5	1	5	13		
VII	b 2	b 3	28		
1	b 2	VII	25		
1	2	1	14 és 29		
5	2	1	16		
1	b 3	2	15		
2	b 3	2	18		
5	b 3	4	19		
1	3	1	17		
1	4	VII	20		
1	5	VI	36		
1	5	1	21 és 34		
2	5	2	22		
4	5	4	23		
[b?]	6	5	4	30	
1	b 6	4	24		
b 6	b 3	4	VII	b 3	31
2	5	5	# VII	1 2	33
VI	1	VI	I	VI	32

SZÓTAGSZÁMOK RENDJE

<i>Szótagszám</i>	<i>Sorszám</i>
6, 6, 6, 6	1
8, 7, 8, 8	7
8, 8, 7, 8	13, 22
8, 8, 8, 8	2, 3, 5, 6, 9, 10, 11, 15, 16, 17, 18, 19, 24, 38, 39
7, 8, 9, 8	14
8, 9, 8, 7	37
8, 9, 8, 8,	12
8, 8, 8, 9	21
9, 9, 8, 9	23
9, 7, 10, 8	4
8, 10, 9, 9	34
9, 9, 10, 9	20

10, 10, 7, 11	25
11, 11, 10, 5	26
11, 11, 11, 5	27, 28, 29, 30
10, 11, 12, 13	36
8, 7, 8, 7, 8, 8	32
8, 8, 9, 8, 8, 7	31
9, 11, 17, 15, 9	35
15 (8+7), 12 (6+6),	
12 (6+6), 8	8
8, 9, 11, 7, 8, 7, 7	33

HANGNEM

Záróhang

Sorszám

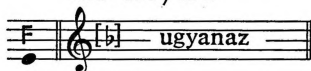
<i>d</i> -végű	(I-II. Tónus, dór)	1, 4, 9, 14, 16, 18, 19, 22, 29, 30
<i>e</i> -végű	(III-IV. Tónus, fríg)	2, 11, 20, 24, 25, 28, 31, 34, 38
<i>f</i> -végű	(V-VI. Tónus, ion)	3, 5, 7, 12, 13, 17, 32, 33, 35, 37
<i>g</i> -végű	(VII-VIII Tónus, mixolid)	8, 10, 21, 23, 26, 27, 36, 39
<i>a</i> -végű	(I-II dór transzp.)	15

VARIÁNSOK

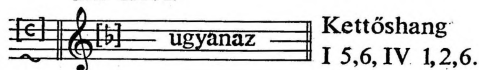
1

Ög és Lő az eredeti 4 sort 3 sornak fordítja 8, 8, 10 szótagszámmal. A II. sorban dallamukat bővítik, a IV.-ben viszont összevonják. – Dallamaink legközelebb Raj R 132, R 8 és 26g középkori kéziratainkhoz állanak. Erre mutat, hogy graduáljaink I 2 helyén álló kvintugrásos motívumát éppen náluk találjuk. Az eléggé távol álló Univ III kéziratán kívül se hazai, se külföldi példáink nem énekel vele.

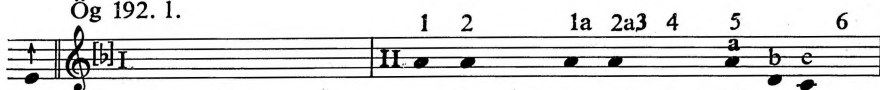
HG 336^x/a.1.

Rá 159.1.

Ög 192. 1.

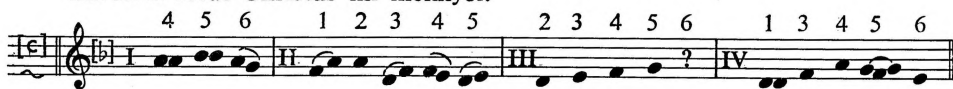

I. Jesus Christus egy mes-te-rünk,(II) mennyei szent bölcsességünk,

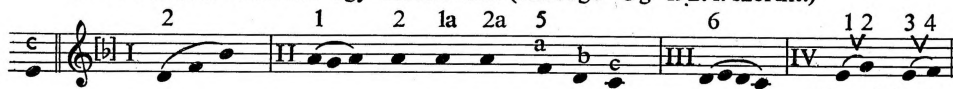
(III.) es nekünk bizonyos idvössegünk.

Ke. 35. l.: Jesus Christus mi mennyei.

Kettőshang
I 4,5, IV 1,2.

Lő 76. l.: Jesus Christus egy mesterünk. (szövege Ög 192.1. szerint.)

Kettőshang
I 5, II 4, III 1, IV 6.

Raj 1.(R132) Ave maris stella és Lucis huius festa; (R8ésR26g) Lucis huius festa.

⊗ R8 és R26 g jelez b-t.
Kettőshangot nem használ.

Raj 1.(R43) Ave Katherina

Kettőshang IV 6.

Raj 1 (R81) Ave maris stella és Ave Katherina

Kettőshangot nem használ.

Univ. III. 119. 1.: Ave maris stella.

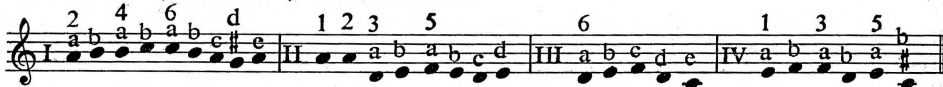
Kettőshang I 1, II 5, III 5, IV 5.

Stáb 67₁ (40. 1.): Ave maris stella.

Stáb 67₂ (107. 1.): Lucius huius festa.

Stáb. 67₄ (238. 1.): Ave Katherina.

Zahn 1065 (I.k. 287. 1.) O Gott Vater

Bäum 6/II. (I.k. 251. 1.): Maria rein o Jungfrau zart

Bäum 7/II. (II.k. 74. 1.): Ave Maria és Gegrüst seystu Meersstern

2

HG a III 3-nál hangismétlés által a középkorból örökölt dallamot egy szótaggal hátrább tolja. Ezt figyelembe véve Raj R 8-al teljesen egyezik, míg a többi hazai és külföldi példától többé-kevésbé eltér. – Csu kisebb eltérései és záróhangjának elírása ellenére is HG-t követi.

Csu 27 1.

Jesus Christus mi meg'valtonk, szeretetünk es kivansagunk,
mindeneknek teremtőie, ki test-ben er-tünk öl-tözel.

Kettőshang
I,5,7, IV 1,7.

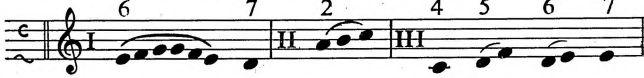
Raj 6. (R8) Jesu nostra redemptio

Kettőshangot nem használ.

Raj 6 (R 8I) Jesu nostra redemptio

Kettőshangot nem használ.

Univ III. (268.1.): Jesu corona virginum

Stáb 513₁ (231.1.): Jesu nostra redemptio

Stáb 513₂ (293.1.): Jesu nostra redemptio

Stáb 513₃ (372.1.): Jesus refulsit

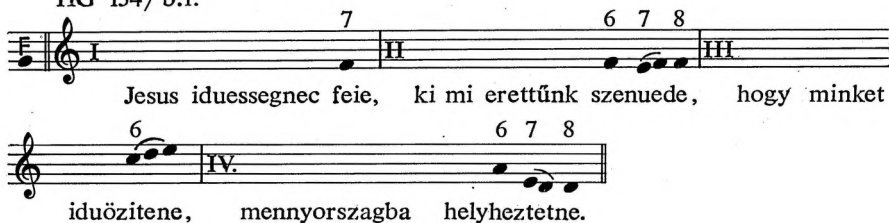
Bäum 278/I. (I.k. 560.1.): O Jesu unser erlöser

3

A hangnem a probléma. A középkori dallam VIII. tónusú (mixolid). Graduáljaink dallama közül egy sem ez. Ba a III 6 előtt jelzi kulcsát. (Ez a kéziratunk ritkán használ kulcsot, de tapasztalatunk szerint ilyenkor helyesen.) HG átveszi dallamát, csupán a IV. sor végén kanyarodik le *d*-re. Spá mindkét esetben Ba-t követi. Ög Ba szerint indul el, de III 2-nél terccel lejjebb vált s így fejezi be *d*-n, mint HG. Lő a szokás szerint Ög-t követi. Magyar nyelvű dallamaink hangnemi eltolódásának konkrét hátterét sejtjük Raj R 43 kéziratunk lejegyzésének módjában. Ez ugyanis szintén szekundál lejjebb, tehát *f*-n kezdi dallamát, s csak a III. sorban kanyarodik vissza a mixolid dallamba. I. és II. sora szinte egészen egyezik Ba-val. Ba viszont kitart az eddigi úton, s így zár ő *f*-n. A középkori leíró hibás lejegyzése ez esetben új variánsdallam megszületéséhez vezetett a graduálokban. A graduáljaink magyar középkori kapcsolatát meg ez a hiba is alátámasztja.

HG 134/b.1.

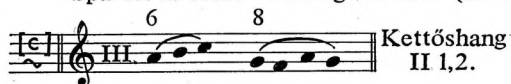
Jesus iduesszegne feie, ki mi erettünk szenede, hogy minket
iduözitene, mennyországba helyhezettene.

Spá 67. l.: Minden mi szenvedésünknek

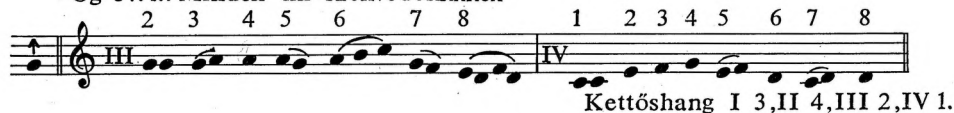
Kettőshang I 3, II 4, III 2, IV 1.

Spá 69. l.: Jesus idvessegnek feie (szövege HG 134/b. szerint)

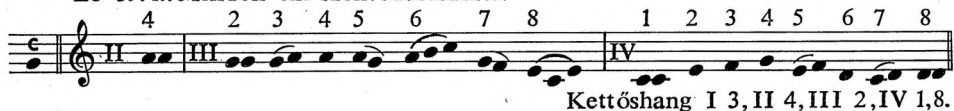
Kettőshang II 1,2.

Ög 84. l.: Minden mi szenvedésünknek

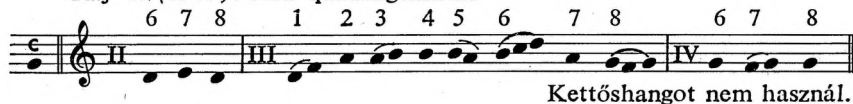
Kettőshang I 3, II 4, III 2, IV 1.

Lő 39. l.: Minden mi szenvedésünknek

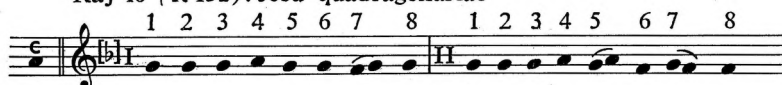
Kettőshang I 3, II 4, III 2, IV 1,8.

Raj 10. (R 43): Jesu quadragenariae

Kettőshangot nem használ.

Raj 10 (R 132): Jesu quadragenariae

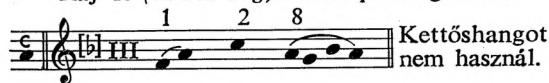
1 2 3 4 5 6 7 8 1 2 3 4 5 6 7 8

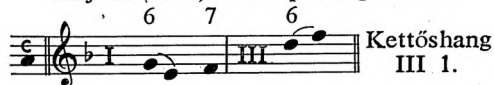
Kettőshang III I, IV 1.

NB Mivel a többi forrás mind VIII. tónusú (mixolid), ezért az előbbihez (R 132) hasonlítjuk őket.

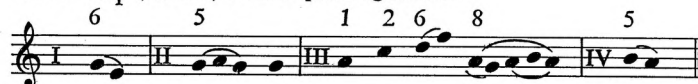
Raj 10 (R 8 és 26g): Jesu quadragenariae

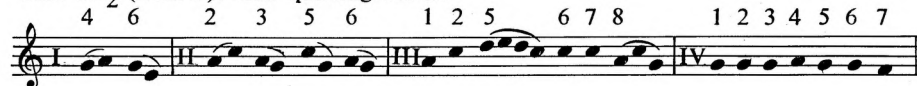
Raj 10 (R 8I): Jesu quadragenariae

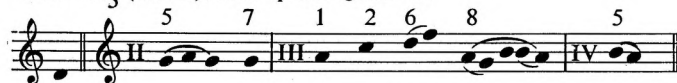
Stáb 5II₁ (226. l.): Jesu quadragenariae

Stáb 5II₂ (282. l.): Jesu quadragenariae

Stáb 5II₃ (383. l.): Jesu quadragenariae

4

Csupán Ög, Lő és Spá szövege követi minden sorában a középkori 8 szótagos elrendezést. Raj R 8, 26g és 132 dallama áll legközelebb a graduálbéliekhez. I 1 clivis (dc) kezdések Stäblein és Bäumer példait háttérbe szorítják. HG további verszakainak szótagszám-változásai néhány clivist bontanak fel vagy hoznak létre.

HG 232/b.1.: Halgasd mi kegyes teremtönc

Halgasd meg mi kegyes teremtönc, mostan mit te töled kerünc,
siralmason fohazkodunc szüböl tehozzad ohaytunc

Csá 9.1.: Halgas meg' minket

Halgas meg' minket Uristen, kegies Attiánk cs mi meg'valtonk,
es jelen valo napon, iusson elődben kön'örgesönc.

Sá 29.1.: Halgas meg' minket (szövege Csá 9. szerint.)

Halgas meg' minket (szövege Csá 9. szerint.)

Kettőshang I 6, II 5a,b, III 1.

Spá 64.1.: Kegielmes teremtő Isten

Kegielmes teremtő Isten, halgas meg' mi keresöncben,
kit mi mostan neked tezönc, tizta szivel es lelekkel.

Kettőshang II,3, III 1, IV 5,8.

Ög 67.1.: Halgas megh minket Ur Isten (szövege Csá 9.1. variánsa). Kulcsa hibás.

tekints reánk kegyelmessen, és ez jelen való napon,
kön'örgesönc hozad jusson.

Kettőshang I 6, III 1,2, IV 8.

Csu 19. l.: Halgass meg minket Ur Isten (Csá 9. szövege szerint.)

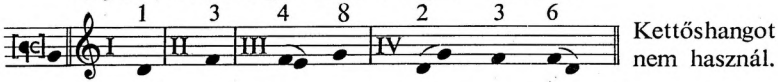
Kettőshang I 6, II 4,5,6, III 1.

Ló 31. l.: Halgas meg minket Ur Isten (szövege Ög 67. szerint) Kulcsa hibás.

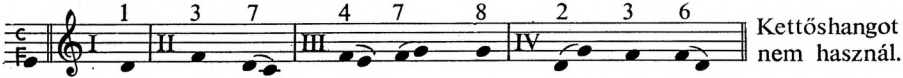
Kettőshang
I 6, II 1, 2, IV 8.

Raj II (R 8 és 26g): Audi benigne Conditior

Kettőshangot
nem használ.

Raj II (R 132): Audi benigne

Kettőshangot
nem használ.

Raj II (R 81): Audi benigne

Kettőshang I.1.

Raj II (R 43): Audi benigne

Kettőshangot nem használ.

Univ. I. (312. l.): Audi benigne

Kettőshangot nem használ.

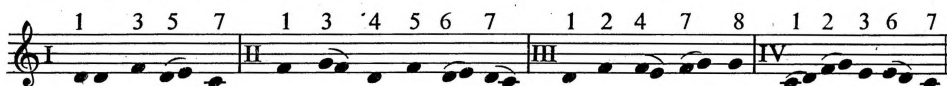
Stáb 55₁ (32. l.): Audi benigne

Stáb 55₄ (225. 1.): Audi benigne

Stáb 55₇ (416. 1.): Audi benigne

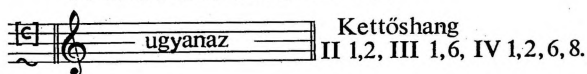
Bäum 181/ I. (I.k. 425. 1.): O Gütiger schöpfer und Herr

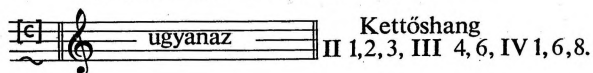
5

Ba dallamát hűségesen átveszik a későbbi kéziratok, csupán Ep az I 4–IV 6-ig egy hanggal feljebb csúsztatja dallamát. E megoldásra nem tudunk példát adni középkori anyagunkból. Lő-nek B típusú dallama egészen közel áll Raj R 8 és 26g-hez, ellentétben a külföldiekkel, főleg Zahn példájával.

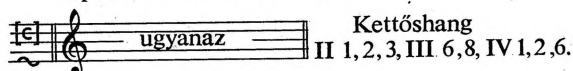
Óv 3. 1.: Aldot Izraelnek Ura

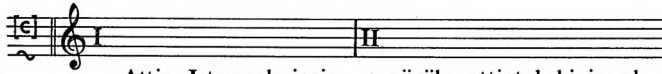
Rá 4. 1.: Aldot Izraelnek Ura

Spá 5. 1.: Aldot Izraelnek Ura

Spá 8.1.: Attia Istennek igeie

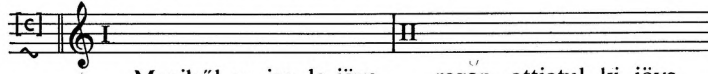

Attia Istennek igeie, eörök attiatol ki iovel,

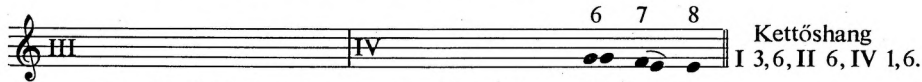

ki ez vilagra születel, üdeo utolso reszeben.

Spá 9.1.: Meniből az ige le iöve

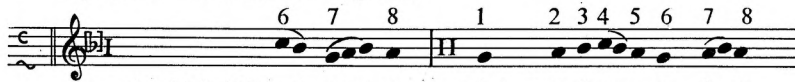

Meniből az ige le iöve, regen attiatul ki iöve,

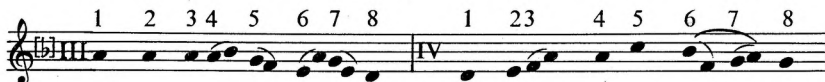

születek idvössegünkre, es fogsaginktól ki mente.

Ep 55.1.: Az idvözitöt régenten

Az idvözitöt ré-genten, mint megigere az Isten,

ezt az utos- so időben, meg- ada szűznek mé- hé- ben.

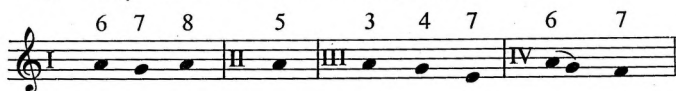
Raj 34 (R 81): Verbum supernum

Stáb 126₃ (216.1.): Verbum supernum

Stáb 126₄ (272. l.): Verbum supernum

Stáb 126₅ (365. l.): Verbum salutis

(B) típus

Lő (3. l.): Áldot Izraelnek Ura

Kulcsa téves

Raj 18 (R 8 és 26g): Verbum supernum

Kettőshangot
nem használ.

Stáb 126₁ (70. l.): Verbum supernum

Stáb 126₂ (171. l.): Verbum supernum

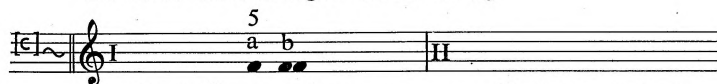
Zahn 308. (I. k. 84. l.): Lob sei dem allmächtigen Gott

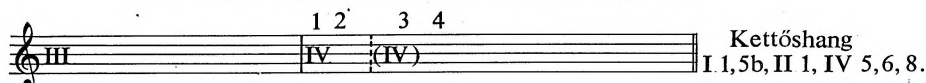
6

Ba dallamai I 2 és II 2 kivételével Raj R 132-vel egyeznek. Később az Ög még e helyeket is R 132-höz igazítja. Stäblein anyagában, főleg Zahnéban feltűnő eltérések akadnak. – Az Ó dicsőséges kezdetű dallam a III. és IV. sor 10,6 szótagszáma ellenére a régi dallamot nem változtatja meg, hanem a IV. sorból két hangot áthoz a III.-ba. – Feltűnő néhány kéziratunk *f* és *a* záróhangja. Ismételt feltűnésük miatt nem biztos, hogy elírások, főleg, mert az Ep is él velük. – Napjaink Ev énekeskönyve is hozza ezt a himnuszt, de nem a graduális hagyományból, hanem Zahn 335 e-ből veszi dallamát..

Ba 91. l.: Oh diczöseges sz: haromsag

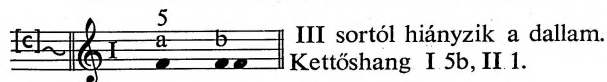

Oh diczöseges sz:haromsag, es tökelletes egg'esseg,

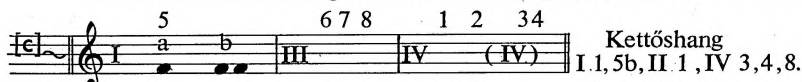
hitetlenségnek setetsegeből, kerünk ments ki minket.

Csá 33. l.: Oh diczösseges szent haromsag (szövege Ba 91. szerint.)

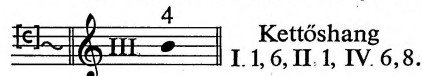
III sortól hiányzik a dallam.
Kettőshang I 5b, II 1.

Rá 101. l.: Oh diczöseges szent haromsag (szövege Ba 91. szerint.)

setetse - - geből

Rá 157. l.: Oh aldót Attya Ur Isten

Spá 187. 1.: Oh aldót Attia Uristen

Kettőshang I 1, II 1, IV 6, 8.

Ká 124. 1.: O aldót Atya Ur Isten

Kettőshang I 1,6, II 1, III 1, IV 6.

Ep 687. 1.: Oh teremtő Atya Isten Kulcsa hibás.

Oh teremtő Atya Isten, ki u - ralkodol diczőség'ben,
tekincz reank inségünkben ne veszünk el büneinkben.

Kettőshang I 8, II 8, III 8, IV 8.

Ög 148. 1.: Oh te dicső szent Háromság

Oh te dicső szent Háromság, es tökellertes igazság,
kérünk tőlünk az hamisság, tavozzék el minden hívság.

Kettőshang I 1,5, II 1, III 5, IV 4.

Ög 197. 1.: Oh áldót Atya Ur Isten (Ba 136. szövegének variánsa.)

s egész föld kerekiségében, bizvást járulunk elődben.

Kettőshang I 1,6, II 1.

Ke 23. 1.: Oh aldót Attya Ur Isten

Kettőshang I 1,6, II 1, IV 6.

Csu 29. 1.: Oh diczössleges szent Haromszag (szövege Ba 91. szerint.)

sö - tetsegből, kerünk.
Kettőshang I 1,5b, II 1, IV 6.

Csu 37. 1.: Oh aldót Atya Ur Isten

Kettőshang I. 1,6, II. 1.

Bé 133.1.: Oh dicsőseges szent Haromszag (szövege Ba 91. szerint.)

sö - tet - se - ge - ből, kerünk
Kettőshang I 1,5b, III 4, IV 6.

Cson 2. 1.: Oh aldót Attya Ur Isten

Kettőshang II 8.

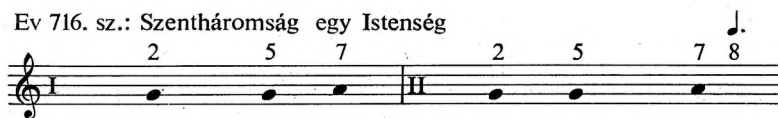
Lő 57. 1.: Oh te dicső szent Háromság (szövege Ög 148. szerint.)

Kettőshang I 1,5, II 1, III 5, IV 4, 8.

Lő 81.1.: Oh áldót Atya Ur Isten (szövege Ög 197. szerint.)

Kettőshang I 1, 6, IV 8.

Ev 716. sz.: Szentháromság egy Istenség

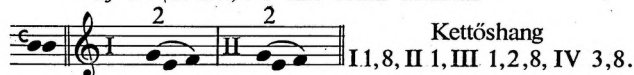
Szentháromság egy Istenség, Mennyei örök szent felség,

A nap immár lehanyatlott, Te gyújts szivemben világot.

Kettőshang I 1,8, II 1,8, III 8, IV 8.

Raj 19. (R 132): O lux beata Trinitas

Kettőshang

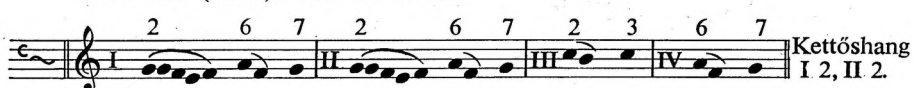
I 1,8, II 1, III 1, 2, 8, IV 3, 8.

Raj 19. (R 81): Lucis creator

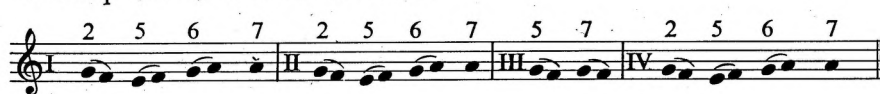
Kettőshangot
nem használ.

Univ III. (78. 1.): Jam sol recedit

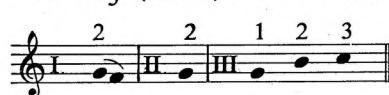

Kettőshang
I 2, II 2.

Stáb 22₁ (85. 1.): O lux beata Trinitas

Stáb 22₅ (252. 1.): O lux beata Trinitas

Zahn 335 a (I. k. 93. 1.): O göttliche Dreifaltigkeit

Zahn 335b (I. k. 93. l.): Der du bist drei in Einigkeit

Musical notation for Zahn 335b, consisting of two staves. The first staff has two measures: the first measure is labeled 'I' and contains notes with fingerings 'la b 2 5 7'; the second measure is labeled 'II' and contains notes with fingerings '1 2 5 7'. The second staff has two measures: the first measure is labeled 'III' and contains notes with fingerings '1 2 3 4 5 6 7 8'; the second measure is labeled 'IV' and contains notes with fingerings '1 2 3 4 6 7'.

Zahn 335e (I. k. 93. l.): Der du bist drei in Einigkeit

Musical notation for Zahn 335e, consisting of a single staff with four measures labeled I, II, III, and IV. Measure I has fingerings '2 5 7', measure II has '2 5 7', measure III has '2 3', and measure IV has '5 7'.

Bäum 355/I. (I. k. 662. l.): O lux beata Trinitas és Der Herr und Gott von Ewigkeit

Musical notation for Bäum 355/I., consisting of a single staff with four measures labeled I, II, III, and IV. Measure I has fingerings '2 6 7', measure II has '2 6 7', measure III has '2 3', and measure IV has '6 7'.

7

A II. sor hetes szótagzámát csak a XVII. sz-ban az Ög, Lő és Cson (a 2. versszakban) javítja ki nyolcasra. Stäbleinnél és a német hagyományban nem találtunk megfelelő melódiát, ámde Raj R 8-al való egyezés a magyar hagyományt erősíti. Ög, Lő és Cson a II 7 szótagot is R 8 szerint pótolja. — Sá a IV. sort terccel lejjebb írja, és ebben követi néhány kézirat. A záróhang Zahn és Bäumkerével egyezik, a dallam azonban az R 8 féle.

Hg 287b. l.

Musical notation for Hg 287b. l., consisting of a single staff with a treble clef and a common time signature. The word 'ugyanaz' is written on the staff.

Sá 50. l.

Musical notation for Sá 50. l., consisting of a single staff with a treble clef and a common time signature. The staff is divided into four measures labeled I, II, III, and IV. Measure I has fingerings '5', measure II has '6 8', measure III has '3', and measure IV has '1 2 3 4 5 6 7 8'. Below the staff, the text 'Kettőshang II. 1,2, IV 1.' is written.

Spá 211. l.

Musical notation for Spá 211. l., consisting of a single staff with a treble clef and a common time signature. The staff is divided into four measures labeled I, II, III, and IV. Measure I has fingerings '3 5', measure II has '8', measure III has '7', and measure IV has '1 4 6 7 8'. Below the staff, the text 'Kettőshang II 1,2, IV 1.' is written.

Ap 54. 1.

Kettőshang II 1, 2, IV 1.

Ög 237. 1.

Kettőshang II 1, 2, IV 1.

és az ő aldozattyára

Bé 36. 1.

Kettőshang IV 5.

Lő 82. 1.

Kettőshang II 1, 2, IV 1, 8.

es az ő aldozattyára

Cson 35. 1.

Kettőshang I 8, II 1, 2, IV 1, 8.

Raj 25 (R 8): Ad coenam agni

Kettőshangot nem használ.

Univ III. (60. 1.): Ad regias agni

Kettőshang IV 6.

Zahn 365 a (I. k. 104. l.): Nun lasst uns Christum

Bäum 262 /I. (I. k. 534. l.): Ad coenam agni és Zu Tisch dieses Lemleins

8

Ög, Lő és Kom ragaszkodik csak a középkori 12, 12, 12, 8-as szótagszámhoz. – A III. sor a legváltozatosabb graduáljainkban. A középkori mintához Ep a leghűségesebb. Ba és követőinek e sorban nem találtunk megfelelő példát összehasonlító anyagunkban, önálló alakításnak látszik. – Feltűnő még az Ög és Lő 2. versszakának kvarttal emelkedő befejezése.

Hg 259 a 1.: Mostani nagy ünnep

Csá 25. l.: Mostani ekes innepnap

Csá 26. 1.: Mostani nag'innepnap

4a b5 7a b 8 9a b 10 11 12 3a b c 4 5a b

Mostani nag'innep nap es ieles örömkös keszeritik az mi lelkönköt

2 3 4 5 7 8a b 9 10 11 12

Isteni diczeretre, mikoron az Christus felmene menyorszagban,

IV Kettőshang I 9a.

egeknek kegies biraiiaa.

Rá 87. 1.: Mostani ekes innepnap

5a b

el-méin-ket

IV hiányzik a dallam

Kettőshang I 6, 9a, b, III 1, 4. III. 7-nél szintén jel-zi a kulcsot, mint Ba.

Spá 143. 1.: Mostani ekes innepnap

6 7 12 5 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 5 6 7 8

Kettőshang I 6, 9a, b, III 1, 4.

Ká 77. 1.: Mostani nag'innep (szövege Csá 26-nak variánsa.)

3 4 9a b 10 11 2a b 3a b c 5 6 9a b 10 11 12

Mostani nag'innep es ez edes örömek

1 2 3 4 5 7 8 9 10ab 11 12 5 6 7 8

IV Kettőshang I 8, II 3 b, III 4, 10a.

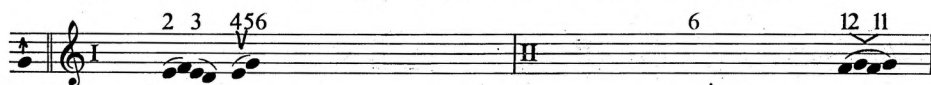
Ep 593. 1.: Mostani nag'idnep (szövege HG 295a szerint)

3 4 9a b 10 11 1 2 3a b 10 11

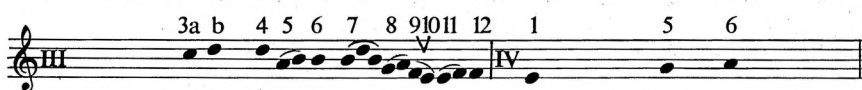
2 3 4 5 6 7a b 8 5 6

IV Kettőshang I. 6, 12, II. 6, III. 6, 12, IV. 8.

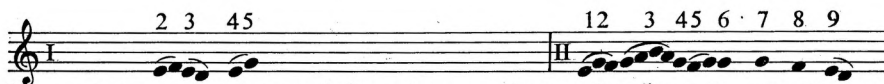
Ög 117. 1.: Mostani jeles innepnap (az eredeti szekunddal lejjebb írva!)

I. versszak: Mostani jeles innepnap es örömök, ékes éneklésre minket ingerlenek,

mert felmene szekiben dicsőségének, kegyes kirallya mennyeknek.

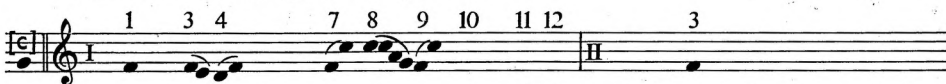

II. versszak: Felmene Christus örömmel az egekben di-csöit-tetik szenteknek

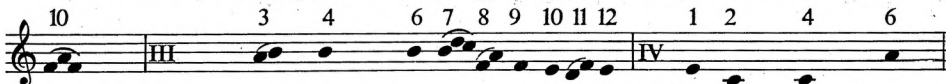

seregeben az Angyali karok éneklük mennyégben győzőnek lenni ügyeben
Kettőshang I 1, 9a, b, III 1.

Kom 61. 1.: Mostan jeles Innep

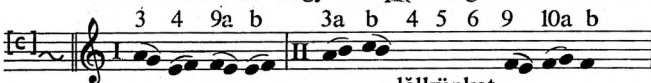

Mostan jeles innep, és i-gen nagy öröm, indittyák szivünket éneket

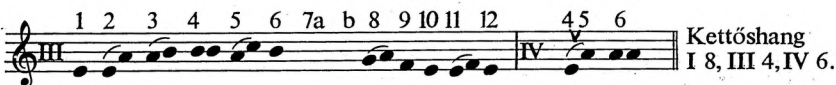

mondani, mikor menyben menven ő dütsőségében, Christus király helyhez teték.
Kettőshang I 8.

Ke 3. 1.: Mostani nagy innep (szövege HG 245 a variánsa)

lölkünket

Csu 25. 1.: Mostani nag'innep (szövege HG 245a variansa)

3 4 9a b 3a b 4 5 6 9 10a b

lelkünket

Kettőshang I 8, III 4.

Lő 48. 1.: Mostani jeles innepnap (Szövege Ög 117. 1. szerint. Az eredeti szekunddal lejjebb írva.)

1 2 3a 4 5 9 3a b 4 5 7 8 9a b 10 11

I. versszak

Kettőshang I 9b, III 1.

2 3 4 5 7 8 9a 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10a b 11 12

II. versszak

Kettőshang I 1, 9b, III 1, IV 8.

Raj 30 (R 132): Festum nunc celebre

3 4 9 9 10 2 3 4 5 6 7 5 6

Kettőshang I 8, 9, III 1.

Raj 30 (R 132): Sacris solemis

3 4 9 9 2 3 4 5 6 7 5 6

Kettőshang I 2, 9, II 1, 8, III 9.

Raj 30 (R 8 és R 26g): Sacris solemis

3 4 9 1 9 10 2 3 4 5 6 7 2 5 6

Kettőshangot nem használ.

Raj 30 (R 81): Festum nunc celebre

3 4 9 10 9 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 2 5 6

Musical notation for Raj 30 (R 81) in treble clef, divided into four measures (I, II, III, IV). Measure I contains notes 3, 4, 9, 10. Measure II contains notes 9, 2, 3, 4. Measure III contains notes 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11. Measure IV contains notes 2, 5, 6.

Kettőshang IV 6.

Stáb 512₁ (231. 1.): Festum nunc celebre

3 4 9 10 1 3 9 10 2 3 4 5 6 7 8 2 5

Musical notation for Stáb 512₁ (231. 1.) in treble clef, divided into four measures (I, II, III, IV). Measure I contains notes 3, 4, 9, 10. Measure II contains notes 1, 3, 9, 10. Measure III contains notes 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8. Measure IV contains notes 2, 5.

Stáb 512₃ (292. 1.): Festum nunc celebre

3 4 7 9 10 11 1 3 9 10

2 3 4 5 6 7 8 9 10 2 4 5

Musical notation for Stáb 512₃ (292. 1.) in treble clef, divided into four measures (I, II, III, IV). Measure I contains notes 3, 4, 7, 9, 10, 11. Measure II contains notes 1, 3, 9, 10. Measure III contains notes 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10. Measure IV contains notes 2, 4, 5.

Zahn 4229a (III. k. 5. 1.): Festum nunc celebre

3 4 9 10 9 2 3 4 5 6 7 8 9 2 3 5

Musical notation for Zahn 4229a (III. k. 5. 1.) in treble clef, divided into four measures (I, II, III, IV). Measure I contains notes 3, 4, 9, 10. Measure II contains notes 9, 2, 3, 4. Measure III contains notes 5, 6, 7, 8, 9. Measure IV contains notes 2, 3, 5.

Bäum 331 (I, k. 629. 1.): Festum nunc és Fest und hoch auff dem Thron

3 4 7 8 9 10 3 4 9 10a b 2 3 4 5 6 7 8 9

Musical notation for Bäum 331 (I, k. 629. 1.) in treble clef, divided into four measures (I, II, III, IV). Measure I contains notes 3, 4, 7, 8, 9, 10. Measure II contains notes 3, 4, 9, 10a, b. Measure III contains notes 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9. Measure IV is empty.

Az Ó kegyelmes és Örvendezzen kezdetű szövegek 4. sora 9 szótaggal öröklődik, a többi a középkori 8-ast viszi tovább. – Az I 3-nál jelentkező záróhang feletti szext (*b*), ill. kvint (*a*) szerint két csoportba oszthatók a dallamok. A graduálok a szextes csoportba tartoznak. (Spá 83 és 87 terccel lejjebb írta I. sorát, Csú 20 és Bé 3 I 3 hangja bizonyára elírás). – A későbbi kat. CC és Zahn német dallama a kvintes csoportba tartozik. Ez a tény a graduáloktól való függetlenségükre utal. Rajeczky és Stäblein mindkettőre hoz példákat. Ba – úgy látjuk – Raj R 132-höz áll legközelebb. A mai használatú Ref 344 a graduálbeli dallamok egyszerűsítése, de közvetlen forrása ismeretlen. Népi változatunk – mivel a kvintes csoporthoz tartozik – nem a graduálokkal rokon, ám a kvintesek szerkezete követhető benne (lásd Raj R 8!).

Ba 58. l.: Oh kegy'elmes

Oh kegy'elmes Jes[us] Christus ki vag' mi eg' igassagunk bekesege[ünk]

es valtsag'c, kerunc te- gd halgs meg min[ket]

Kettőshang I 1,4, II 3, IV 7.

HG 236 b: Oh kegyelmes (szövege Ba 58 szerint.)

I sorban a kulcs téves.

Csá 17: l.: Oh' kegyelmes (szövege Ba 58 szerint.)

Kettőshang I 4.

Csá 33 : Oh teremő Att'a Isten

Oh teremő Att'a Isten uralkodol diczőségben tekencz reank

insegönkben ne veszönk el búneinkben

Kettőshang I 4.

Rá 60. l.: Oh keg'elmes (szövege Ba 58 szerint)

1 2 3 4. 8a b

Kettőshang
I 1, 3, II 1, 3, III 5, IV 8b.

Rá 70 : Örvendezzünk kerezt'enek

ugyanaz

Kettőshang
I 4, II 1,5, IV 1,5, 8b.

Spá 83. l.: Örvendezzen már ez világ

1 2 3 4 5 6 4

Örvendezzen már ez világ legien mindenben vigasság mert Christus mindenert váltság világ búneiért orvossagh

Kettőshang
I 4,5, III 1, IV 6.

Spá.102.l. : Az Christusnak szenvedese

1 2 3 4

Az Christusnak szenvedese , mindeneknél nilvan vagion , mikoron es az kerezt fan , mi erettünk meg fezüle

Kettőshang
I 1,4 II 5
III 5

Spá 95.l.: Eorvendezzünk keresztienek

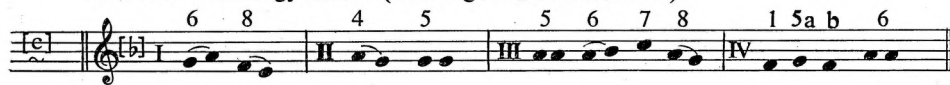
8 4 7 8 1 3 4 5 6 7 8

Kettőshang
I 4, III 1, III 5
IV 1,5

Spá 87.l.: Oh kegyelmes (Szövege Ba 58. szerint)

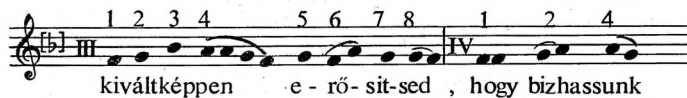
Ká 65.l.: Oh kegyelmes (Szövege Ba 58. szerint)

I. versszak

II. versszak: Mi szívünket kegyes Isten, igaz hitben remensegben,

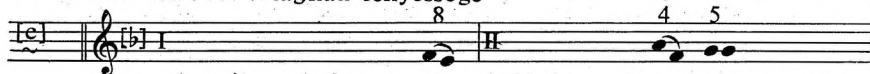

kiváltképpen e - ró - sit - sed, hogy bizhassunk

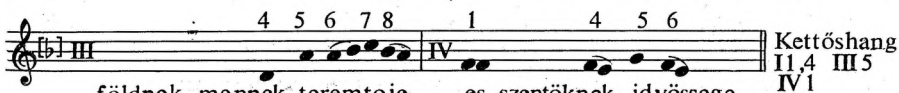

csak the benned

Ká 76.l.: Az vilagnak fenyessege

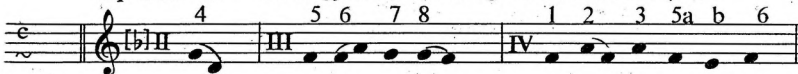

Az vilagnak fenyessege, Christus Jesus egy remenye,

földnek mennek teremtoie, es szentőknek idvösege

Ep 245. l.: Oh kegyelmes (Szövege Ba 58. szerint)

Ög 80.1.: Oh mi kegyelmes (Szövege Ba 58.változata) Kulcsa hibás

Musical notation for the first line of Ög 80.1. It features a treble clef, a key signature of one flat (B-flat), and a common time signature. The melody is written on a five-line staff. Above the staff, fingerings are indicated: '3 4' above the first measure, and '5 6 7 8' above the second measure. Roman numerals I, II, and III are placed below the staff to indicate chord positions. The lyrics 'Oh mi kegyelmes Christunk nekünk' are written below the staff.

Musical notation for the second line of Ög 80.1. It features a treble clef, a key signature of one flat (B-flat), and a common time signature. The melody is written on a five-line staff. Above the staff, fingerings are indicated: '1 2 3 4 5 6' above the first measure. Roman numerals I, II, III, and IV are placed below the staff to indicate chord positions. The text 'Kettőshang' is written above the staff, and 'I 1,2,4 II 1 III 5' is written below the staff. The lyrics 'kellyen kerunk imadsagunk.' are written below the staff.

Ög 83. 1.: Keresztyenek örvendezzünk (Szövege Ba 65.változata) Kulcsa téves

Musical notation for the first line of Ög 83. 1. It features a treble clef, a key signature of one flat (B-flat), and a common time signature. The melody is written on a five-line staff. Above the staff, fingerings are indicated: '3 4' above the first measure, '4' above the second measure, and '5 6 7 8' above the third measure. Roman numerals I, II, and III are placed below the staff. The lyrics 'Keresztyenek örvendezzünk' are written below the staff.

Musical notation for the second line of Ög 83. 1. It features a treble clef, a key signature of one flat (B-flat), and a common time signature. The melody is written on a five-line staff. Above the staff, fingerings are indicated: '1 2 3 5' above the first measure. Roman numerals I, II, III, and IV are placed below the staff. The text 'Kettőshang' is written above the staff, and 'I 3 II 1,5 III 5 IV 1,5' is written below the staff.

Csu 19.1.: Örvendezzen mar ez világ (Szövege Spá 83. szerint)

Musical notation for the first line of Csu 19.1. It features a treble clef, a key signature of one flat (B-flat), and a common time signature. The melody is written on a five-line staff. Above the staff, fingerings are indicated: '8' above the first measure, '4 5 6 7 8' above the second measure, '4 5 6 7 8' above the third measure, and '1 2 3 4 5a b' above the fourth measure. Roman numerals I, II, III, and IV are placed below the staff.

Musical notation for the second line of Csu 19.1. It features a treble clef, a key signature of one flat (B-flat), and a common time signature. The melody is written on a five-line staff. Above the staff, fingerings are indicated: '6 7' above the first measure. Roman numerals I, II, and III are placed below the staff. The text 'Kettőshang' is written above the staff, and 'I 4,5 III 1' is written below the staff.

Csu 20.1.: Oh kegyelmes (Szövege Ba 58.szerint)

Musical notation for the first line of Csu 20.1. It features a treble clef, a key signature of one flat (B-flat), and a common time signature. The melody is written on a five-line staff. Above the staff, fingerings are indicated: '3 8' above the first measure, '3 4 7 8' above the second measure, and '4 5 6 7 8' above the third measure. Roman numerals I, II, and III are placed below the staff.

Musical notation for the second line of Csu 20.1. It features a treble clef, a key signature of one flat (B-flat), and a common time signature. The melody is written on a five-line staff. Above the staff, fingerings are indicated: '1 2 3 4 5a b 6' above the first measure. Roman numerals I, II, III, and IV are placed below the staff. The text 'Kettőshang' is written above the staff, and 'II II 1,3 III 5 IV 6' is written below the staff.

Csu 21. 1.: Örvendezzünk keresztyenek

Musical notation for the first line of Csu 21. 1. It features a treble clef, a key signature of one flat (B-flat), and a common time signature. The melody is written on a five-line staff. Above the staff, fingerings are indicated: '8' above the first measure, '1 2 3 4' above the second measure, and '4 5 6 7 8' above the third measure. Roman numerals I, II, and III are placed below the staff.

Musical notation for the second line of Csu 21. 1. It features a treble clef, a key signature of one flat (B-flat), and a common time signature. The melody is written on a five-line staff. Above the staff, fingerings are indicated: '1 2 3 5 6 7 8' above the first measure. Roman numerals I, II, III, and IV are placed below the staff. The text 'Kettőshang' is written above the staff, and 'I 4 II 1,5 III 5 IV 4,5' is written below the staff.

Csu 30.1.: Oh Teremtő Atya Isten (Szövege Csá 33. változata)

4 8 2ab 3 4 6 4 5 6 7 8

ki ural-ko-dol

1 2 3 4 5 6

Kettőshang
I 1,4 II 1
IV 1

Bé 79.1.: Örvendezzünk keresztének

3 8 2 3 5 6 7 1 4 5 6 7 8

Minden punctumot
kettősen jelöl

1 2 3 4 5 6 7 8

Minden punctumot
kettősen jelöl

Lő 34.1.: Oh mi kegyelmes (Szövege Ög. 80. szerint, kulcsa hibás)

6 7 8 4 5 6 7 8 1 2 3 4 5 6

Kettőshang
I 1,2, II 1
III 5

Lő 37.1.: Keresztények örvendezzünk (Szövege Ög. 83. szerint, kulcsa hibás)

3 4 7 8 4 5 6 7 8 1 2 3 5

Kettőshang
II 1,5 III 5
IV 1,5,8

CC 64-65.1.: Vexilla regis és Királyi zászlók lobognak

3 4 5 6 7 8 2 4 5 2 3

Vexilla...
Királyi zászlók lobognak, fénlük titka keresztfának, kinn az élet

5 6 7 8 1 3 5 6 7

Kettőshang
I 8 II 2,8
III 8 IV 3,8

meg- öletett, s' halálával éle- tet nyert.

Ref 344. sz.: Királyi zászlók

Musical notation for the first line of 'Királyi zászlók'. It consists of a single staff in G major (one flat) with a treble clef. The notes are G4, A4, B4, C5, D5, E5, F5, G5. Above the staff are fingerings: 3 4 5 6 8, 2 3 4 6 7, and 4 5. Roman numerals I, II, and III are placed below the staff at the beginning, middle, and end of the line respectively.

Királyi zászlók lobognak, Fénylik titka keresztfának, Az élet ottan

Musical notation for the second line of 'Királyi zászlók'. It consists of a single staff in G major with a treble clef. The notes are G4, A4, B4, C5, D5, E5, F5, G5. Above the staff are fingerings: 6 7 8, 1 2 3 4 5 6 7, and a fermata over the final G5. Roman numerals IV, I, II, III, and IV are placed below the staff. To the right, there is a legend for 'Kettőshang' (dyads): I 1,4,8; II 1,2,8; III 1,4,5,8; IV 1,4,5,7,8. Below this legend are two examples: a dotted quarter note followed by an eighth note, and a dotted eighth note followed by a sixteenth note, both with a double bar line to their right.

halni tért, Holtával nyervén drága bért.

Raj 32 (R 132): Vexilla regis

Musical notation for 'Raj 32 (R 132): Vexilla regis'. It consists of a single staff in G major with a treble clef. The notes are G4, A4, B4, C5, D5, E5, F5, G5. Above the staff are fingerings: 4 8, 5 6 7 8, and 1 2 3 5 6 8. Roman numerals II, III, and IV are placed below the staff. To the right, there is a legend for 'Kettőshang' with 'I 4' below it.

Raj 32 (R 81): Vexilla regis

Musical notation for 'Raj 32 (R 81): Vexilla regis'. It consists of a single staff in G major with a treble clef. The notes are G4, A4, B4, C5, D5, E5, F5, G5. Above the staff are fingerings: 2 4, 4 8, 2 3 5 6, and 7 8. Roman numerals II, III, and IV are placed below the staff.

Musical notation for the continuation of 'Raj 32 (R 81): Vexilla regis'. It consists of a single staff in G major with a treble clef. The notes are G4, A4, B4, C5, D5, E5, F5, G5. Above the staff are fingerings: 1 2 3 5 6 8. Roman numeral IV is placed below the staff. To the right, the text 'Kettőshangot nem használ' is written.

Raj 32 (R 8): Vexilla regis

Musical notation for 'Raj 32 (R 8): Vexilla regis'. It consists of a single staff in G major with a treble clef. The notes are G4, A4, B4, C5, D5, E5, F5, G5. Above the staff are fingerings: 3 4, 5 6 7 8, and 1 2 3 5 6. Roman numerals I, II, III, and IV are placed below the staff. To the right, the text 'Kettőshangot nem használ' is written.

Raj 32 (R 26g): Vexilla regis

Musical notation for 'Raj 32 (R 26g): Vexilla regis'. It consists of a single staff in G major with a treble clef. The notes are G4, A4, B4, C5, D5, E5, F5, G5. Above the staff are fingerings: 3 4, 2 3 4 5, and 6 7 8. Roman numerals I, II, and III are placed below the staff.

Musical notation for the continuation of 'Raj 32 (R 26g): Vexilla regis'. It consists of a single staff in G major with a treble clef. The notes are G4, A4, B4, C5, D5, E5, F5, G5. Above the staff are fingerings: 1 2 3 5 6. Roman numeral IV is placed below the staff. To the right, the text 'Kettőshangot nem használ' is written.

Univ II.(316.I.): Vexilla regis

2 8 2 3 4 8 2 3 5 6 7 8

1 2 3 5 6 8 Kettóshangot
nem használ

Stáb 32₂(34.I.): Vexilla regis

2 2 3 4 7 8 2 3 5 6 7 8

1 2 3 5 6 7 8

Stáb 325(227.I.): Vexilla regis

2 3 8 4 8 2 3 5 6 7 8

1 2 3 5 6 8

Zahn 315 a (I.k.86.I.): Seht heut an wie der Messias

2 3 5 6 7 8 1 2 3 5 6

Bäum 194 IV (I.k.443.I.): Der höchst König

2 6 7 2 3 4 7 8

2 3 4 5 6 7 8

la b 2 3 5 6 7

Népi változat Kiss Lajos gyűjtéséből, szivességéből: Bátaszék (Tolna m.) 1963 XI.

Józseffalva (Bukovina
Mezei Mátyásné Mezei
Anna 1891) AP 4881 d.,

Ki-rá-ji zász-lók lo - bog - nak.

Fénylik tit - ka kő - részt - fá - nak

{ Min az é - let mēg - ő - le - tett
var. { Kit

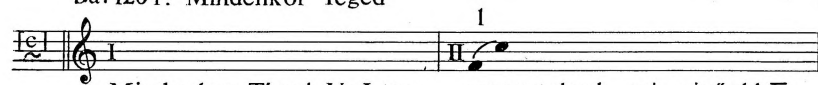

S ha - lá - lá - val nyert é - le - tet.

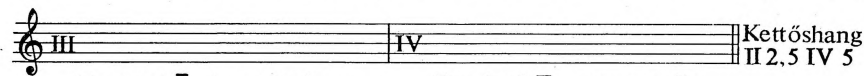
10

Feltűnő, hogy Csá-tól kiindulva (Spá, Ká és Csu) milyen gyakran zárnak graduáljaink a IV. sorban a-n, az I. sor zárása szerint. Őg és Lő nem követi őket. – Bäumker dallama távol áll a mieinktől. – Ba variálása ellenére is nagyjából követi középkori mintáját. Legközelebb Raj R 81-et érezzük hozzá.

Ba. 1201: Mindenkor Téged

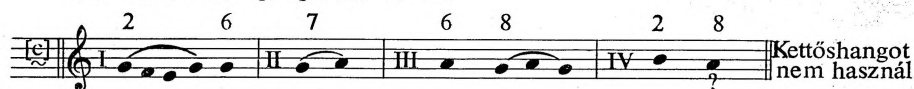

Mindenkor Téged Ur Isten, magasztalunk mi zivűnkbe

bizakodú c io voltodban, diczekedű c sz; nevedbe

Csá 34I: Idvöz leg' irgalmas Isten.

Kettőshangot
nem használ

Csá 44.1.: Mindenkor Téged Uristen

1 8 5 8 2 7 8

Kettőshang
I 2 II 5 IV 5,8

Csá 44.1.: Attia Istennek egi fia

5 1 7

Kettőshang
I 1,6 II 5 IV 8

Csá 45.1.: Az eczakai setetsegh

1 4 7 5 2 8

Kettőshang
I 1,2 II 2/5 IV 1,2,8.

Rá 138. I: Mindenkor teged Ur Isten

ugyanaz

Kettőshang
I 2,6 II 5 IV 5,8.

Rá 150. I: Att'a Istenec egi fia

ugyanaz

Kettőshang
I 2,6 IV 8.

Rá 153. I: Az éczakai setetség

ugyanaz

Kettőshang
I 1 II 2,5 IV 2,8.

Rá 161. I: Idvözleg' irgalmas Isten

ugyanaz

Kettőshang
I 1 II 2 III 3,6 IV 6,8.

Spá 169. I: Mindenkor teged Uristen

4 5 7 1 3 8 7 8

Kettőshang
I 2,5 IV 5.

Spá 179. I: Attia Istennek egi fia

ugyanaz

Kettőshang
I 2-től hiányzik a dallam. I 2.

Spá 181.1: Az eczakai setetseg

ugyanaz Kettőshang
I 1,2 II 2,5 IV 1,2,8.

Spá 190.1: Idvez legi irgalmas Isten

Kettőshang
I 2,6 II 2 III 3,6 IV 6.

Ká 114.1: Mindönkor teged Ur Isten

Kettőshang
I 2,6 II 5 IV 5,8.

Ká 120.1: Atya Istennek egy Fia

Kettőshang
I 2,6 II 5 IV 8.

Ká 122.1: Az etczakai setetsegh

Kettőshang
I 1,2 II 2,5 IV 1,2.

Ká 125.1: Idvözleg' irgalmas Isten

Kettőshang
II 2 III 3,6 IV 6,8.

Ög 147.1: Idvözlegy édes Jésusunk (Idvözleg' irgalmas Isten szöveg variánsa)

Kettőshang
II 2 III 3,6.

Atya előt prokátorunk

Ög 185.1: Mindenkor teged Ur Isten

Kettőshang
I 2,6 II 5 IV 5.

... kegyelmedben

Ke 17.1: Mindönkor teged Ur Isten

Kettőshang
I 2,6 II 5.

Csü 38.1: Atya Istennek egy Fia

Kettőshang
I 2 II 5.

Kettőshang
I 2 II 5.

Lő 55.1: Idvözlegy édes Jesusunk (szövege Ög 147. szerint)

3 5 6 1 7 8 2

Kettőshang I 2 II 2 III 3,6 IV 8.

Atya előtt prokatorunk

Lő 69.1: Mindenkor teged Ur Isten

1 2 5 5 8

Kettőshang I 6 II 5 IV 5,8.

... kegyelmedben

Raj 37 (R 81): Quem Terra

3 6 4 6 5 6 7 8

Kettőshangot nemhasznál

Raj 37 (R 81): Vox clara ecce

3 6 7 5 6 7 8

Kettőshang II 4,6.

Raj 37 (R 139): Amore Christi nobilis

2 3 5 6 7 1 6 7 2 6 7 8

Kettőshang I 1.

Stáb 16₂ (39 l.): Amore Christi nobilis

2 3 6 1 6 5 7 8 2 6

Stáb 16₃ (871): Quem terra

Stáb 16₅ (2161): Vox clara ecce

Stáb 16₆ (2231): Quem terra

Bäum 47/I (III. IB.I): Quem terra és Dem alle

11

HG szösz szerint egyezik Raj R 8 és 26g-vel. Ep ece kezdőmotívumú dallama is közismert a középkorban, nálunk is (R 81), így kapcsolata a német forrásokhoz itt nem bizonyítható. – A későbbi 141. genfi zsoltár és ennek mai népi változata az Ep féle típusból való, de graduáljainkkal nincs közvetlen kapcsolata.

Spá 11.1. : Mindeneknek teremtője

Spá 10.1. ; Csillagoknak teremtője (szövege HG 142 b variánsa)

Csillagoknak teremtője, Christus mi edes meg'valtonk,

kerőnk koniöröli mi raitunk

Ká 1.1. : Mindeneknek teremtője

Ep.53.1. : Mindeneknek teremtője

Genf (141. zsoltár) Te hozzád kiáltok, Úr Isten

Te hozzád kiál-tok Úr Is - ten , Siess én hozzá ,

ne késsél Mert Téged óhajtlak Szívvel ,

Azért hallgass meg kegyelmesen

Kettőshang
 I 1, 2b, 7, 8 ● = ◇
 II 1, 4, 6, 8 ● = ◇
 III 1, 4, 6, 8 ● = ◇
 IV 1, 4, 6, 8 ● = ◇

Raj 38 (R 8 és 26) : Conditor alme

Raj 38 (R 81): Conditor alme

Kettőshangot
nem használ

Raj 38 (R 21): Conditor alme

Kettőshangot
nem használ

Raj 38 (R 132): Conditor alme

Kettőshangot
nem használ

Univ I (302.1.): Conditor alme

Kettőshangot
nem használ

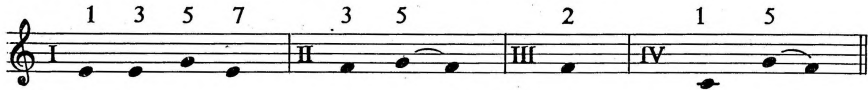
Stáb 232 (30.1.): Conditor alme

Stáb 236 (2711): Conditor alme

Zahn 339 (Ik 951): „Kehrt euch zu mir”

Bäum 4/I (Ik 2471): O Gott des gsters Herr Jesu Christ

Bäum 4/II (Ik 2471): Gott heilger schöpfer aller stern

Népi változat Kiss Lajos gyűjtéséből, szíveségéből: 141.zsoltár. Kórógy, 1968 XI.

Kis Gyöke Sándor/1889/
AP 6982. d.

♩ = cca 112

Te-hoz-zád ki-jál-tok Úr-is-ten,
Si-jess én-hoz-zám, ne kés-sél,
Mert té-ged ó-hajt-lak szív-vel,
a-zért hall-gass meg ke-gyel-me-sen!

12

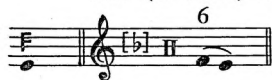
Az igen elterjedt himnusz Raj R 8 és 26g-hez áll közel. – HG mindhárom, Ög és Lő pedig egyezik melódiájában, kulcsa szerint *d* záróhanggal moll jellegűvé alakítaná dallamát. Ilyen hagyomány híján kulcsukat inkább tévesnek tartjuk. – A mai Ref és Ev a graduálon kívüli Kv-ból veszi át pontosan dallamát. Kv III. sorának mintáját viszont Ká két dallamában véljük megtalálni.

Ba 116. l.: Immar mostan

Immar mostan oh Sz: Lelek, eg'Attaval es fiuval,
nag'viga az mi szívünkbe, meltoztással bezallani

Kettőshang
I 6 II 1,5 III 1,5 IV 5,8

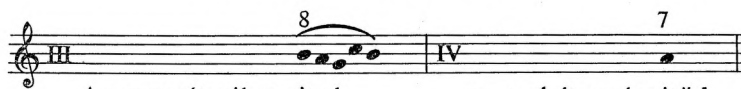
HG (12,15a) 1.: Immar mostan (kulcsa téves)

HG (17,23a) 1.: Igaz Bíró (kulcsa téves)

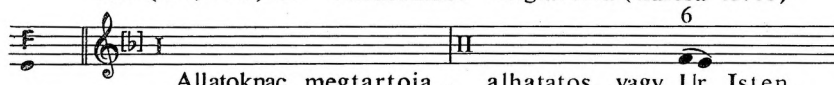

Igaz Bíró nagy Ur Isten, ki allatokat el rendelsz,

Az reguelt vilagositod, es a delt melegitod

HG (24,34b) 1.: Allatoknac megtartoia (kulcsa téves)

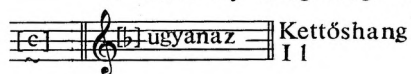

Allatoknac megtartoia, alhatatos vagy Ur Isten,

Az a nap vilagnac ideit, valtozasockal vegezven

Óv 1.1.: Uy vilagosság ielenek

Csá 41.1.: Immar mostan

Rá 1.1.: Uy vilagosság ielenek

Rá 133.1.: Immar mostan

Kettőshang
I 6 II 1,5 III 1,5
IV 5,8

Spá 1.1.: Uy világosság ielenek

Kettőshang
I 1 II 6a b III 4 5 8
IV 2 3 6

Spá 3.1.: Az üdvezítőt regenten (Szövegét lásd ⑤ sz. csoportban Ep-nél!)

Kettőshang
I 1 II 1,2 III 1,2,8
IV 1

Spá 180.1: Az nap immar

Kettőshang
I 1,2,8 IV

Az nap immar fel tamadvan, az setetseg tavóli legien, meli minket
sok ideiglen, tartot nagi tevelgesekben

Spá 184.1.: Az nap reánk

Kettőshang
I 1,2 IV

Az nap reank fel tamadvan, Isten szívünkbeől imagiuk, hogi az mi
czelekedetünkben, minket gonoztul meg-tarczon.

Ká 107.l: Immar mostan

2 3 4 5 6 7 8 1 2 3 4 5 6 1 2 3 4 5 6 7 8

Kettőshang
18 II 8 IV 8

Ká 108.l: Igaz biro

1 2 3 4 5 6 7 8 3 4 5 6

Kettőshang
18 II 8 IV 8

Ká 108.l: Allatoknak megh tartoia

4 5 6 7 8 1 2 3 4 6 1 2 3 4 5 6 7 8 3 4 5 6

Kettőshang
18 II 8 IV 8

Ög 1.l: Uy világossagh jelenék

6a b 4 8 2 3 6

Kettőshang
11,4,8 II 2,5,8 III 2 IV 3,5,8.

Ög 181.l: Igaz biro (Kulcsa téves)

5 6 8

Kettőshang
16 II I IV 1,3.

ki allatz mindent jó rendben, reggelt nap fényel derited, és az délt
meg melegited.

Ke 15.l: Immar mostan

3 4 5 7 3 4 6 3 4 5 7 8 6 7

Kettőshang
16 III,5 III 1,4,5,7
IV 5.

Csu 1/a l: Uy világosság

6a b 1 2 3 4 8 2 3 6

Kettőshang
11,8 II 2,5,8 IV 5.

Csu 34.1: Immar mostan

3 4 5 7 3 4 6 4 5 7 8 2 3 6

Kettőshang
I 6 II 1,5 III 1,4,5,7.

Lő 2.1: Új világosság

5 6a b 4 7 8 1 2 3 6

Kettőshang
I 4,8 II 2,5,8 III 2 IV 3,5,8.

Lő 65.1: Igaz biro (Szövege Ög, 181. szerint. Kulcsa téves)

5 6 7 8 7

Kettőshang
I 6 II 1 III 3 IV 1,3,8.

Kv 1.sz.: Új világosság jelenék

5 3 4 6 3 4 5 6 7 8 2 3 4 6

ó tévelygés csendesedék

Kettőshang
I 1,4,5,8 II 12,
7,8 III 1,2,6,7,
8 IV 2,3,6,7,8.

Ref 301.sz. Új világosság jelenék

5 3 4 6 3 4 5 6 7 8 2 3 4 6

ó tévelygés csendesedék

Kettőshang
I 1 4 5 8 II 12 7 8
III 1 2 3 6 7 8
IV 1 2 3 6 7 8

Ev 721.sz. Új világosság jelenék

5 3 4 6 3 4 5 6 7 8 2 3 4 6

ó tévelygés csendesedék

Kettőshang
I 1 4 5 8 II 1 2,
7,8 III 1,2,3,6
7,8 IV 1,2,3,6,
7,8.

Raj 42. (R 8 és 26g): Lauda mater

6 6 7 8

Kettőshangot
nem használ.

Raj 42. (R 8 és 26g): Verbum supernum prodiens

6 6 7 8

Kettőshangot
nem használ

Raj 42. (R 43): Dies venit victoriae

Kettőshang
IV 8

Univ III (226.l.): Te splendor et virtus

Kettőshang
III 6 IV 7

Stáb 57 (34.l.): Magnum salutis

Kettőshang
IV 2 4 6 7

13

HG kulcsát tévesnek tartjuk Ba-val való erős egyezése miatt. Ba III. és IV. sorának ambitus szűkítését a kevés középkori forrás miatt nem tudjuk biztosan értelmezni.

Hg 55a 1: Mi keresztyenec (kulcsa téves)

Mi keresztyenec teneked Atya Ur Isten könyörgünc
 hogy minket ma meg oltalmaz adgy igaz hűtet minekünc

Ká 113.1: Mi keresztyenek teneköd

2 3 4 5 6 7 8 1 2 3 3 4

Kettőshang
III 8, IV 8

Raj 43 (R 121): Novo decurrens lumine

7 8 3 6 7 1 2 4 5

Kettőshang
I 4, II 6

Stáb 752 (4431.): Protes de coelo prodiit

2 8 4 5 7 1 2 3 4 5 6 7

14

HG 7, 8, 9, 8-as szótagszáma tér el csak a középkori hagyománytól. – A három féle szöveg szerint HG, Csá és Ep önálló dallamalakításnak is tűnik, de mindhárom közelebb áll a magyar forrásokhoz, mint a külföldiekhez, főleg Zahnhoz. – Csu, Ög és Lő szoros kapcsolata III 1- és 2-nél, valamint I 3 és IV 3-nál szembetűnő. – A későbbi Debr dallamát nem a graduálókból, hanem Zahntól veszi át és vezetőhanggal látja el.

Csá 8.1.: Jesus Christus mi meg' valtonk

1 3 6 3 4 5 6

Jesus Christus mi meg' valtonk, bűn setétségét fedezd el,

1 2 3 4 5 6 8 1 2 3 4 5

mert te vag' az világossagh es minket ne hagi el vesznőnk.

Ep233.1.: Christus ki vag'

1 3 5 6 7 8 3 4 5 6 7

Christus ki vag' világossagh, kinek sötétség nem árthat,

4 5 1 2 3 4 5 8

vilagosicz meg szivünket, hog' ismerhessünk tégedet.

Ög 67.1.: Jesus Christus mi meg váltónk (Szövege Csá 8. variánsa, kulcsa hibás)

1 3 4 6 7 8 3 4 5 6 1 2 5 6 8

fedezőnk, te vagy igaz

1 2 3 5 6

kérünk légy nekünk vidamsag.

Lő 30.1.: Jesus Christus mi meg váltónk
(Szövege Ög 67. szerint, kulcsa hibás)

1 2 3 4 5 6 7 8 3 4 5 6

1 2 5 6 8 1 2 3 5 6 8

Debr 1774 : 72.sz és Debr 1778 : 305.sz : Krisztus ki vagy

1 2 3a b 4 5 6 7 8 1 2 3a b 4 5 6 7 8 ̂

Krisztus ki vagy Nap és világ, minket setéséghen ne hagyj,

1 5 1 2 3a b 4 5 6 8

Igaz világosság te vagy, Kárhozatra men-nünk ne hagyj.

Raj46.(R 81): Christe qui lux es

Kettőshangot nem használ

Raj46.(R 136): Christe qui lux es

Kettőshang
I 1, 3b, 8
II 1, 3a, 8
III 1, 8 IV 1, 3b, 8

Stáb 97 (270.1.): Christe qui lux es

Stáb 92 (29.1.): Christe qui lux es

Zahn 343 (I. k. 97. l.): Christe der du bist Tag und Licht

Bäum 246 / I (II.k. 246.1.): Christ der du bist licht

15

HG I. sorát 9 szótagúvá bővíti. – Spá dallama Raj R 132-vel csaknem, R 8 és 26g-vel teljesen egyezik. A többi dallam hangneme problematikus. Általában a 3. vonalon kezdik s néhány kivételével így is zárják. Ez a mixolid (VIII. tónus) részére szokatlan kezdés. Őg és Lő kiírt kulcsa is ezen a vonalon a hangra utal. – HG-t kulcsa szerint írtuk le. Ha azonban tévesnek minősítjük kulcsát, terccel feljebb olvasva az I. sora a Ba csoport I. sorának felel meg, a II. sortól kezdve viszont a középkori minta szerint VIII. tónust alakít ki. – Sá és Csu a két megoldás között bizonytalan lejegyzésről tanuskodik.

HG 133/b.1.: Immaron az nap

1a b 2 3 4 5 6 7 8 1 2 3 4 5 6 7 8

Immaron az nap meghosszabult es el eneszésre terült

1 2 3 4 5 6 7 8 1 2 3 4 5 6 7 8

az éj-is hozzanc közell iöt, az ellenseg is meg beuölt (?)

Sá 38. 1.: Mostan az idők

1 2 3 8 2 3 4 6 7 8

Kettóshang
I 3, II 3, III 1, 6

Spá 65.1.: Mostan az idők

1 2 3 4 5 6 7 8 1 2 3 4 5 6 7 8

Ög 84.1.: Mostan el jöttek az üdők (Ba 154. szöveg variánsa)

1 2 3 4 5 6 7 8

Kettóshang
I 3, II 3, 3, III 1, 6
IV 4

Mostan el-jöttek az üdők, mi - kor meg jelent mi-nekünk.

Csu 22.1.: Mostan az idők

2 6 7 1 3 7 8 2 6 7 8 3 4 5 6 8

Kettóshang
I 3, II 6
III 1, 6, IV 4

Ló 38.1.: Mostan eljöttek az üdők (Szövege az Ög 84 szerint)

6 7 1 2 3 4 5 6 7 8 7 8

Kettóshang
I 3, II 3, 6, 8
III 1, 6, IV 4

NB Mivel a középkori források VIII tónusuak (mixolid), Ba helyett Spá-hoz hasonlítjuk őket.

Raj 48 (R 8 és 26 g) Jam ter qaternis

Raj 48 (R 132): Jam ter quaternis

Stáb 14₂ (30.1.): Intende, qui regis

Stáb 14₄ (188.1.): Sic ter quaterni

16

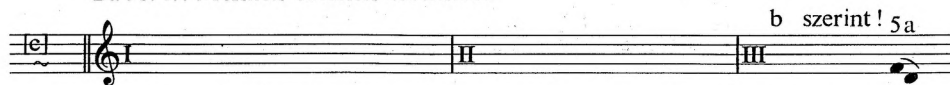
A Dicsérjük kezdetű himnusz az I. sorban 10-re, a Mennynek földnek kezdetű pedig a III-ban 9 szótagra bővül. – Ba-nak III a és b sorát közöljük. Előbbi az eredeti leírt dallam, utóbbi vékonyabb kottákkal javított dallam. Ugyanígy találjuk Ba 49-ben is, míg Ba 51-ben csak a b típust látni, mint eredeti dallamot. Vajon maga a graduál leírója javította az előző két dallamot, vagy más, nem tudni. Az írás korabelinek látszik. A b típusú a középkori dallam. A későbbi graduálok HG és Ká 59 kivételével mind a b típust, a középkorit hozzák. – Feltűnő az egyezés Raj R 132-vel, Ba 51-nél az egyezés szó szerinti. Stäblein külföldi példáiból vett dallamok főleg a IV. sorban térnek el a mieinktől. A graduálok többsége Ba 51-nek a IV 2 és 3 helyén lévő, középkori megoldását veszik át.

Ba 49.1.: Diczeriük minn' aia⁻.

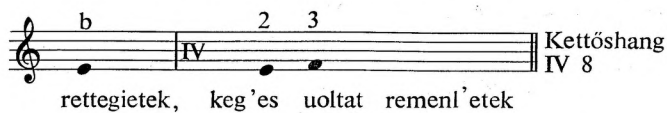
Diczeriük minn' aia⁻ az Ur Istent, es szogall'uk o irgalmat, halakot

210

Ba 51. 1.: Mennek földnek teremtőt

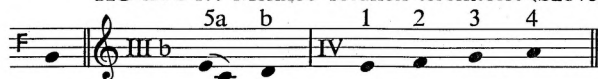

Mennek földnek teremtőt, diczerietek kereszt'enek, hatalmassagat

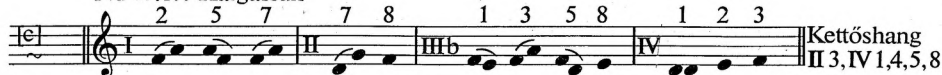

rettegietek, keg'es uoltat remenl'etek

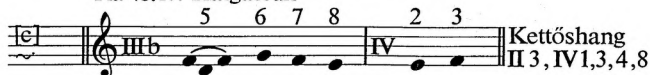
HG 131 b 1.: Mennek földnek teremtőiet (Szövege Ba 51. szerint)

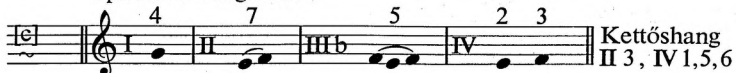
Nd 39.1.: Halgassuk

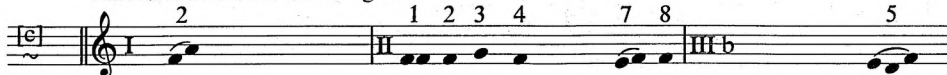
Rá 48.1.: Halgassuk

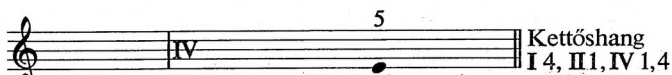
Spá 55.1.: Halgassuk

Ká 55.1.: Istennek szent Igeiből

Istennek szent Igeiből mi kereszt'yének tanullyunk, Es mindonkoron

magunkat, bünöktul megh oltalmazzuk.

Ká 56.1.: Halgassuk

3 4 5 7 4 5 6 7 8 2 3

Kettőshang
II 3, IV 1,4,5

Ká 58.1.: Diczeriuk mindnyaian (Szövege Ba 49. szerint)

2 4a b 5 6a b 5 6 7

III 4-től kezdve a szöveg felett csak neumák végig. Kettőshang
I 5,6 II 1,5.

Ká 59.1.: Mennek földnek (szövege Ba 51 szerint)

2 7 8 1 1 5a b 8 1 2

Kettőshang
IV 8

Ap 26.1.: Halgassuk

2 6 7 1 2 7 8 1 3 5 8 2 3

Kettőshang
II 3 IV 1,4,5.

Ep 226.1.: Halgassuk

5 6 7 5 3

Kettőshang
II 3 IV 1,4,5,8.

Ög 64.1.: Halgassuk (Kulcsa téves)

5 6 7 5 6 2 3

Kettőshang
II 3 IV 1,5,6.

Csu 18.1.: Halgassuk

2 6 1 2 7 3 5 6 1 2 3 5

Kettőshang
II 3 IV 1,5,6.

Csu 22.1.: Minden mi szenvedesünknek (Szövege 3 csoportnál)

2 5 6 7 1 2 7 3 5 1 2 3 4

Kettőshang
I 3 II 4,5 III 2 IV 1.

Bé 66.1: Halgassuk

Kettőshangot nem használ.

Cson 4.1: Halgassuk

Kettőshangot nem használ.

Lő 27 Halgassuk (Kulcsa téves)

Kettőshangot nem használ.

Raj 50 (R 132) Ex more docti

Kettőshangot nem használ.

Raj 50 (R 81): Ex more docti

Kettőshangot nem használ.

Stáb 412₂ (225.1) Ex more docti

Stáb 412₃ (282.1): Ex more docti

Bäum 183 a (I.k. 427.1): Ex more docti

Bár a középkori források fríg zárásúak, mégis Ba-t külön típusként jelöltük meg: ritkán használ kulcsot, de jelen esetben határozottan *f* kezdőhangot jelöl. Ennek megfelelően követi Sá, Rá és Ká. A XVII. sz.-ban Ög a kulcsa szerint frigben jegyzi dallamát, (III. tónus), s így követik Spá, Csu és Lő. Raj R 8, 26g és 132 közel állanak dallamainkhoz.

Sá 48.1.:

husvetnek

Kettőshang
I7, II8, III4,
IV1,2,5,7,

Rá 76.1.:

Kettőshang
I7, II8, III3
IV1,2,5,7,8

Ká 75.1.:

Kettőshang
I7, II4, IV1,2,5,7,8

Ög 90.1. (B) típus

I Hus - vét in - ne - pét di - csir - je

II

III

IV ör - ven - dez - vén .

Ög 91.1.:

Kettőshang
I7, II8, III1,4,5,
IV1,2,5,7

Spá 104.1.: (Szövege Ba 70 szerint)

hus-vet - nek

Kettőshang I7, II6,8, III4, IV 1,2,5,7

Csu 24.1.: (Szövege Ba 70 szerint)

Kettőshang I7, II8, III4, IV 1,2,6,

Ló42.1. (Szövege Ög 90 szerint)

ser - ge

Kettőshang IV 1,2,8

B típushoz hasonlítva:

Raj 54 (R 8 és 26g): Chorus novae Jerusalem

Kettőshangot nem használ

Raj 54 (R 132): Chorus novae és Assunt festa

Kettőshang I7, II2,8, III1,2,4 IV 6,7,8

Raj 54 (R 81): Chorus novae

Stáb 59₁ (36.1.): Chorus novae

Stáb 59₃ (230.1.): Chorus novae

18

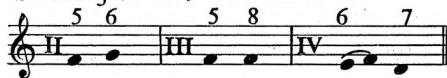
Nem meglepetés Zahn német forrásával való szó szerinti egyezés. Az Ep-nek a többi magyar graduáltól való függetlenségére már utaltunk (l. Bárdos, Eperjesi Graduál id. m. I. 168. l.). Így az eperjesi német környezet hatását természetesnek tartjuk.

Raj 59 (R 81): Plasmator hominis

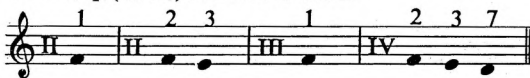
Raj 59 (R 24 és 21): Immense coeli

Kettőshangot
nem használ

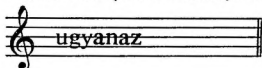
Stáb 145₃ (213.1.): Immense coeli

Stáb 145₁ (86.1.): Immense coeli

Zahn 513 (I.k. 513.1.): Immense coeli

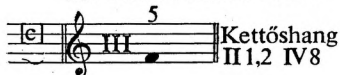
19

A középkori Raj R 132 kézirattal Ba lényegében, Ög és Lő pedig teljesen egyezik. Ke leírása bizonytalan.

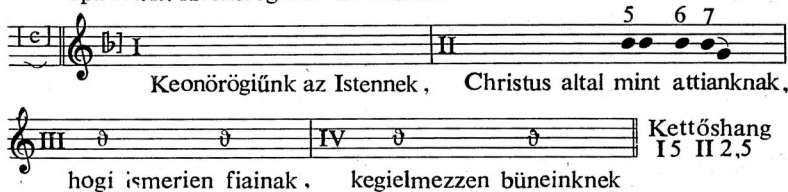
Csá 41.1. : Látod Isten

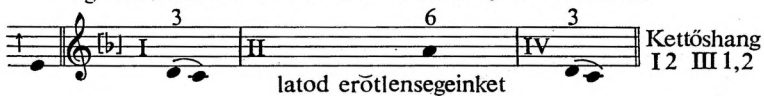
Rá 136.1. : Látod Isten

Spá 177.1.: Koenörögiünk az Istennek

Ög 182.1.: Látod Isten (Ba 119. szövegének variánsa)

Ke 17.1.: Látod Isten

Kettőshang
II 1,2 III 1,2

Csu 35.1.: Látod Isten

Kettőshang
I 1,2 III 1,2

sziveinket

Lő 66.1.: Látod Isten (Ög 182. szövege szerint)

Kettőshang
II II 2 IV 1,8

Raj 61 (R 132): De patre verbum

Kettőshang
II II 2 IV 1,8

Stáb 505₁.1.: (220.1.): De patre verbum

20

Ba tér csak el a középkori mintától a 9, 9, 10, 8-as soraival. Ba II 1 helyén egyéni alakításnak látszó kvart lépést a többi graduál a középkori minta szerint kvintre javítja, Ög és Lő pedig furcsa kettős kvarttá alakítja. – I 2, I 7 és IV 7 helyeket tekintetbe véve Ep elkülönül a többitől. Ezek Raj R 8 és 132-höz hasonlítanak, Ep viszont Raj R 43, R 81 és Zahn dallamával egyezik.

Sá 15.1.: Teremto att'a Ur Isten

Kettőshang
I 8 III 1,2

Teremto att'a Ur Isten, ki nappal vilagosítasz, es az eiet
setetited, niugodalomnak okaért

Nd 29.1.: Teremtő att'a Ur Isten (Szövege Sá 15. szerint)

Kettőshang
I8 III,2 IV 7

Spá 35.1.: Teremtő att'a Ur Isten (Szövege Sá 15. szerint)

Kettőshang
I7 III 1,2
IV 7,8

Spá 37.1.: Christus mi egi idvössegünk

Christus mi egi idvössegünk, meg' valtonk neked köniörgünk,
szent halalodnak erdemet, enged nekünk niereseget.

Kettőshang
I 3,7,8
III 1 IV 7

Ep 711.1.: Atya Istennek egy Fia (Szövegét lásd a ⑩ sz. csoportban)

Ög 51.1.: Teremtő Ur kérünk teged

Teremtő Ur kérünk teged, ki az nappalt felderitted, es az eyjet sötetited,
ez napot is boldoggá - tedd.

Kettőshang
I 1 II 2 III 1,2,8
IV 1,7,8

Lő 24.1.: Teremtő Urunk kerünk teged (Ög 51.szövege szerint)

Kettőshang
I 1 II 2 III 1,2,8
IV 1,7,8

Raj 62 (R8): Deus creator

Kettőshangot nem használ

Raj 62 (R132): Deus creator

Kettőshang I 7, IV 7,8

Raj 62 (R26g): Deus creator

Kettőshangot nem használ

Raj 62 (R43): Deus creator

Kettőshang nincs

Raj 62 (R81): Deus creator

Kettőshangot nem használ

Stáb 229 (144.1.): Deus creator

Zahn 330. sz. (I.k.91.1.): Es ist jetzt um die Vesperzeit

21

A Fénylik az nap kezdetű himnusz szótagszáma mindegyik forrásban a IV. sorban 9-re bővül. – Ba csaknem szószerint egyezik Raj R 132-vel, HG és Bé kivételével a többi is követi őt. – A felületes leíró Bé furcsa átalakítást mutat, kvart transzpozíció sem közelíti jobban dallamainkhoz. – HG variánsainak (I 1, II 2 és a III, IV. sor) középkori forrásokban

nem találjuk kellő alapját. Őt viszont a graduálokon kívüli énekeskönyvek követik, a kat. CC 1651-ben már vezetőhanggal is ellátja, s így veszi át napjainkban a Ref 233 és Ev 747 is. Ref 302 ellenben Ba követőihez csatlakozik.

HG 109b: Atya Isten tarts meg

Atya Isten tarts meg minket, és szent igedbe hitünket, Ronts meg mi ellenséginket, és minden kegyetleneket.

Kettőshang
I 1,8 II 1,8 III 8 IV 1,8

Rá 73.1.: Fénlik az nap

ugyanaz

Kettőshang
I 3,4 II 1,2,3,4

Ká 73.1.: Fénlik az nap

től hiányzik a dallam

Kettőshang
I 3,4 II 1,2,3,4

Ep 51.1.: Jövel népnek

Jövel népnek meg valtoia, mutasd meg szűznek születését, kin e világ csudálkozok, hogy Szűztől Isten születek.

Kettőshang
I 3,4 II 1,2,3,4 III 1 IV 3.

Ög 89.1.: Fénlik az nap (Kulcsa hibás)

Fénlik az nap

Kettőshang
I 3,4 II 1,2,3,4 III 1 IV 3.

Bé 97. 1.: Fénlik az nap

Cson 14.1.: Istentől választot népek

Lő 40. 1.: Fénlik az nap(Kulcsa hibás)

CC 152. 1.: Ur Isten teged

Ref 302. sz.: Ó népek Megváltója

Ref 233. sz. Úr Isten, te tartsz meg

Úr Isten, te tartsz meg minket, És szent igédben hitünket, Rontsd
meg mi ellenségünket, És minden kegyetleneket.

Ev 747. sz. Tarts meg, Urunk

Tarts meg, Urunk, szent igédben, Végy erőt ellenséginken, Kik szent
Fiadat támadják, Hogy trónodról letaszítsák.

Raj 65 (R 132) Veni redemptor

Kettőshangot
nem használ

Raj 65 (R 8 és 26g): Veni redemptor

Kettőshangot
nem használ

Raj 65 (R 81): Veni redemptor

Kettőshangot
nem használ

Univ III.(2.1.): Conditio alme

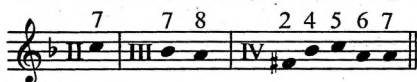
Kettőshangot
nem használ

Stáb 501j (217.1.): Veni redemptor

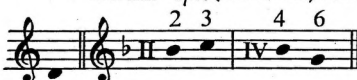
Zahn 307a (I.k.84.1.) Von Adam her solange Zeit

Zahn 307 b (I.k.84.1.): Veni redemptor

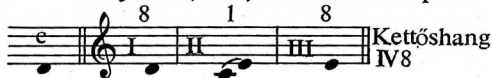
Bäum 1/I. (I.k.243.1.): Veni Redemptor és Der Heyden Heylandt komm her zu

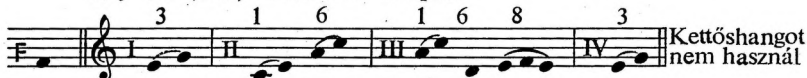
22

Dallamunknak Raj R 132-vel feltűnő az egyezése. Csupán a III 6 hely furcsa számunkra. Átveszi a *d-e* clivist, de két szótagot ír alá, s így a 8. szótag helyén az *e-t* már nem jelzi.

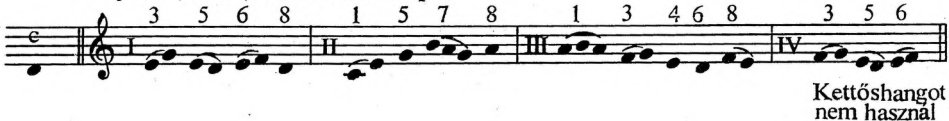
Raj 70 (R 132): Christe redemptor

Raj 70 (R 81): Christe redemptor

Raj 70 (R 261): Christe redemptor

Univ III (234.1.) Placare Christe servulis

Stáb 71₁ (43.1.): Bellator armis

Stáb 71₆ (218.1.): Christe redemptor

23

Csak az Ög, Bé és Lő ragaszkodik az eredeti 8-as szótagszámokhoz. Ba és követői a III. és IV. sorban 6 és 12 szótagúak. Mi az eredeti középkori forma szerint folyamatosan írtuk fel őket. – Ba és Raj R 132 feltűnően közel állnak egymáshoz. A II 1 melizmás megoldása – melyet csak az Ep, Bé, Ap és Lő nem használ – csupán a magyar középkori anyagban jelentkezik. Ugyancsak az összes graduál IV 5 helyén található clivis motívum – torculus helyett – csak a hazai középkori emlékekben található. – HG terccel lejjebb írja dallamát I 6-tól kezdve, így III. tónusban (fríg) zár. A II. sortól Ke és Csu is követi, bár az utóbbi visszakanyarodik az eredeti záráshoz. – Ög szótagszám és dallam tekintetében is közelebb áll a középkori forráshoz, mint Ba. Ep-ben viszont Raj R 81 rokonságát érezzük. – A graduálokön kívüli énekeskönyvek népénekké való átalakításukban a szokás szerint melizmák helyett egyszerű szillabikus megoldásokra törekszenek. A kat. Kersch 158 talán Raj R 81 féle típust érezte mintának, de variánsainak alapját nem találjuk anyagunkban. A ma használatos Ref 373 és Ev 742 sem graduáljainkból él, hanem Zahn 295-tel egyezik.

HG 313/b: Jöuel Szent Lelek

Cs á 21.1. Jeovel vigasztalo

Rá 92.l. Jövel vigasztalo

ugyanaz Kettőshang
I 6 III 6,7 IV 8

Spá 151.l.: Jövel vigasztalo

5a 3 8 Kettőshang
I 2,6 II 3,4,5a III 6,7,8

Ap 39.l.: Jövel szent lelek (szövege HG 313b szerint)

2 4 6 7 8 1 2 3 4 5 6 7 8 2 3 4 5 6 7a b 8
1 2 3 4 5 6 7 Kettőshang
I 3,6 II 4 III 1

Ep 640.l.: Jövel szent Lélek (HG 313b szövege változata)

3 1a b c 2 3 3a b 4 b
látogasd meg hivednek elméjét, tölczbe mennyei malasztal,
6,7 1 Kettőshangok
a sorok végén
te tö- led teremtetet szívöket.

Ög 129.l.: Jövel teremő sz. Lélek (Kulcsa hibás)

3 1 2 3 5 3a b 4 5
Jövel Teremő sz. Lélek, és hiveddel légy vélek, sz. ajándékiddal
7,8 1 3 Kettőshang
I 6 II 6 III 1 IV 4
szivek, uyullyon és tellyesedgyek.

Ke 7.1.: Jövel szent Lelek (Szövege HG 313b szerint)

3 1 2 3 4 5 6 7 8 1 2 3 4 5a b 6 7 8 1 2
3 5 Kettőshang
I 6 II 4 III 1

Csu 27.1.: Jövel szent Lélek (Szövege HG 313b szerint)

6 7 8 1 2 3 4 5 6 7 8 1 2 3 4 5ab 6 7 8 1 2 3 4 5

Kettőshang II 3,4 III 1

Bé 123.1.: Jövel teremtő sz. Lélek (Szövege Ög 129. szerint)

1 2 3 4 5 6 7 1 2 3 4 5 6 7 8 1 2 3 4 5 6 7 8 IV 0

Kettőshangot nem használ

Cson 13.1.: Jeouel teremteo

3 1 2 3 5 3

Jeouel teremteo Ur Isten, lá- togasd meg elmeinket, tölcz be az

4 5 1 2 3 4 5 6 7 8

te szent lelkeddel, szivünket megh nyitvan.

A 4. sorban csak neumákat jelez. Feltételezett dallamát irtuk le.
Kettőshang I 2

Lő 51.1.: Jövel teremtő (Szövege Ög 129. szerint) Kulcsa hibás

3 1 2 3 5 3a b 4 5 7 8 1 3

Kettőshang I 6 II 6 III 1 IV 4,8

Kersch 158.sz. (326.1.): Szent Lélek Isten

3 4 5 6 7 1 2 3,4 5ab 6 7 1 2 3

Szent Lélek Isten szállj le ránk, Elmét derítő tiszta láng: Öntsd lelke-

4 5 6 7 1 2 3 4 5 6 7

inkbe, melyeket, Megszentelél, kegyelmeddel.

Kettőshangot nem használ ütemvonalai

Ref 373.sz. Jövel teremtő (Szövege Ög 129. szerint)

5a b 1 2 3 5 6 1 2 3 4 5 6 7 8 1 2 3 4 5 6 7

Kettőshang I 1,8 II 1,8 III 1,8 IV 18

Ev 742.sz. Ó jöjj teremő

5
ab

Ia b c 2,3 4 5 6

1 2 3 4

Ó jöjj teremő Szentlélek, Látogasd meg a te néped, És adj minden

5 6 7 8 1 2 3 4 5 6 7

IV

Kettőshang
II,8 III8 IV8

teremtőmnynek, Vigasztalást, békességet.

Raj 73 (R8 és 26g): Veni creator Spiritus

3 5 1 2 3 5 5 1

I II III IV

Kettőshangot
nem használ.

Raj 73 (R 132): Veni creator

3 1 2 3 5 5 1

I II III IV

Kettőshangot
nem használ.

Raj 73 (R81): Veni creator

3 1 2 3 5 5 1 5

I II III IV

Kettőshangot
nem használ.

Stáb 172 (27.1.): Nunc stante nobis

3 1 2 3 5 5 1 5

I II III IV

Kettőshangot
nem használ.

Stáb 174 (232.1.): Veni creator

3 1 2 3 5 5 1 5

I II III IV

Kettőshangot
nem használ.

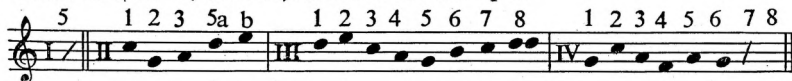
Zahn 294.sz. (I.k.80.l.): Komm Gott Schöpfer

5 6 7 1 5 7 1 2 3 4 5 6 7 1 2 3 4* 5 6 7 *

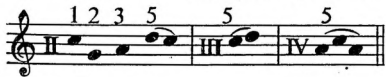
I II III IV

Magdeburgi
kadencia

Zahn 295.sz. (I.k.80.1.): Komm Gott Schöpfer

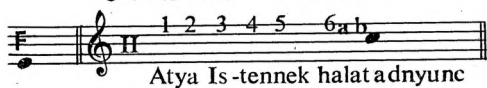
Bäum 344.sz. (I.k.6461.): Komm heiliger Geist, - Veni creator

24

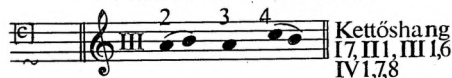
A Naptámadástul kezdetű himnusz mindenütt 8, 9, 8, 9, HG és Kom pedig a Jó keresztyének c-ben. 8, 9, 8, 8 szótagszámmal él. – Ba Raj R 132-vel egyezik leginkább, míg Ep inkább R 81-el. Ög és Lő II. sorának megoldására (*h*) az R 26 ill. Stáb 53₁ ad példát. Ámde Kom II. sorára (*a*) már nem találunk alkalmas mintát.

Hg 218b: Jo keresztyenec

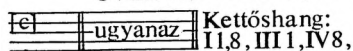
Atya Is-tennek halat adnyunc

Óv 25.1.: Jo keresztyenek

Kettőshang
I 7, III 1, III 1, 6
IV 1, 7, 8

Óv 25.1.: Gonosz keg'tlen

ugyanaz:
I 1, 8, III 1, IV 8,

Sá 11.1.: Jo keresztyenek

Kettőshang
II 1, III 1, 6
IV 1, 4, 7, 8

Sá 14.1.: Nap tamadastul fogua.

Nap tamadastul fogua , mind az földnek hataraiglan,

Chrüs Urunkat diczeriuk, ki születet szuz Mari-a-tul

[Christus]

Kettőshang
II,7 III
IV,1,5,8b

Rá 27.1.: Jo kereszteneec

Jo kereszteneec

Kettőshang
I,7,III 1,6
IV7

Spá 24.1.: Nap támadástul fogvan

(szövege Sá 14.szerint)

Mari-atul

Kettőshang
II,7,8 III 18/b
IV 1,2,5,7

Ká 27.1.: Jo keresztzeneek

Jo keresztzeneek

Kettőshang
II,III 1,III 1,6
IV 1,7

Ep 116.1.: Nap tamadastul fog van (Szövege Sá 14 szerint)

fog - - van

Mari - a - -tul

Ög 28.1.: Tellyes ez szeles világban

Tellyes ez széles világ-ban, minden földnek hatariban,

örven - dezzünk Christu-s-ban, szüztül születet Király ban

Kettőshang
I 3 IV7

Ög 47.1. : Gonosz kegyetlen (Kulcsa csak a 4. sorban helyes.)

8 1 2 3 4 5 6 7 8 1 2 3 4 5 6 7 8

uy Kiraly - tul vagy fe-lelmes , nem-vészen el mulando - kat .

2 4 5 6 7 8

de ad örökké va - ló - kat .

Kom 37.1. : Jo keresztények

1 2 3 4 6 7 8 1 2 3 4 6a b 1 2

Atya Istennek halat

3 4 5 7 8 2 4 6 7 8

a - dá

Kettőshang
I1 III1,6
IV1

Bé 33.1. : Tellyes ez szeles (Szövege Ög 29.szerint)

2 4 5 6 7 1 2 3 4 5 6 7 8 1 2 3 4

5 6 7 8 4 5 6 7

Kettőshangot
nem használ

Cson3.1. : Jo keresztények

3 6a b 7 8 3 4 3 5

A-tya halat

Kettőshang.
I7, IV78

Lő 14.1. : Tellyes ez szeles (Szövege Ög 29.szerint)

6 7 8 1 2 3 4 5 6 7 8 1 2 3 4 5

6 7 8 1 2 4 5 6 7 8

Kettőshang
I3 IV6

Ló 23.1. : Gonosz kegyetlen (Kulcsa Ög 29. szerint, szintén rossz)

8 1 2 3 4 5 6 7 8 1 2 3 4 5 6

Uy Ki-rály-tul vagy fé- lel - mes , nem vé - szen el mu-lan-

dó kat , de ad orok-ké

Kettőshang
II I III I
IV 1,2,8

Raj 77 (R 132) : A solis ortus és Hostis Herodes impie

6 1 4 3 5

Kettőshang
I 7 III 1
IV 7

Raj 77 (R 26 g) : A solis ortus

6 1 4 7 8 3 5

Kettőshangot
nem használ

Raj 77 (R 8) : A solis ortus

6 4 7 8 3 5

Kettőshangot
nem használ

Raj 77 (R 81) : A solis ortus és Hostis Herodes

6 [Hostis Herodes 7] 2 3 4 7 8

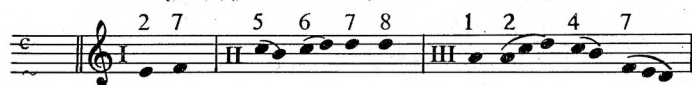
Kettőshang
IV 6

Raj 77 (R 261) : A solis ortus

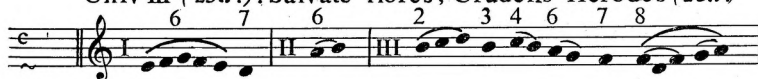
7 6 7 8 1 2 4 7 8

Kettőshangot
nem használ

Univ I (304v): A solis ortus

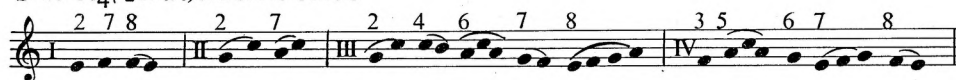
Univ III (23.I.): Salvate flores, Crudelis Herodes (23.I.)

Stáb 53₁ (31.I.): Enixa est puerpera

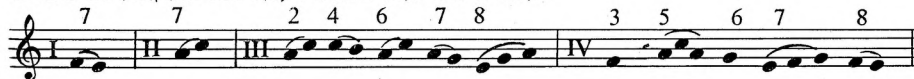
Stáb 53₄ (219.I.): A solis ortus

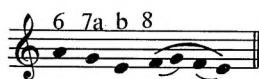
Stáb 53₆ (275.I.): A solis ortus

Zahn 297a (I.k. 80.I.): Christum wir sollen

Bäum 34|I. (I.k. 279.I.): Christum wir sollen

Bäum 34/III. (I.k.280.I.): A solis ortus és Christum wir sollen

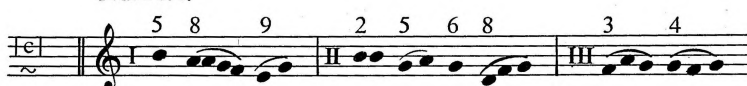
25

Spá és Sá átveszi pontosan a középkori 10, 10, 7, 10 formát, Nd a IV. sor 8-as, Ög és Lő pedig a III. és IV. sort 8-as szótagszámmal fordítja. — Forrásaink eléggé követik a középkori dallamokat, de egyikkel sem jellemző a kapcsolatuk. Ep ill. Ög variánsainak önállóságáról ítéletet mondani a kevés középkori példa alapján nehéz.

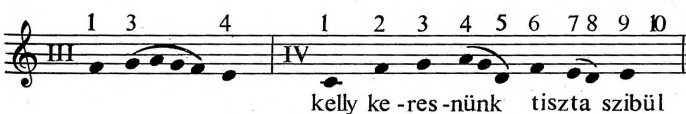
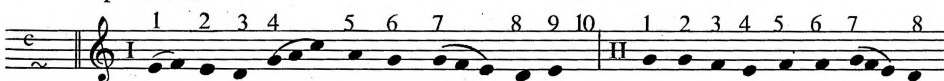
Sá 16.1.

Nd. 30.1.

Ep 225.1.

Ög 52.1.

Lő 25.1.

az Christusban valo hitből

mellyet kell keresni tisztaszi-ből

Kettőshang
I II 1,2,10
III I IV 3,8b,10

Raj 78 (R 8) : Dies absoluti praeterunt

Kettőshangot nem használ

Raj 78 (R 81) : Dies absoluti praeterunt

Kettőshangot nem használ

Raj 78 (R 132) : Dies absoluti praeterunt

Kettőshang
I 2,8 IV 5

Stäb 508₁ (224.1.) : Dies absoluti praeterunt

Stäb 508₂ (283.1.) : Dies absoluti praeterunt

26

Csupán Ba és az öt rendszerint pontosan másoló Rá tér el az örökölt 11, 11, 11, 5 szótag-számtól a III. sorban, a többi kiigazítja és közbeiktatásával ill. szövegvariánsal. – Jelen esetben éppen az Ep követi egy hang híján Raj R 81-t. Tőle függetlenül, szintén önállóan igazodik a középkori forrásokhoz Cson is. – Ha akadnak is feltűnő eltérések Ba és a középkori kéziratok között (II. 6–11 és III. sor), mégis közelebb áll hozzájuk, mint Stäblein példájához.

Rá 155.1.

ugyanaz

Kettőshang
I 2,3,8
II I IV 5

Spá 186.1.

Kettőshang
I 2,3,8
II I III 5,9

Ká 123.1.

Kettőshang
I 2,3,8
II I III 5,9

Ep 689.1. (Kulcsa hibás)

es vigasztá - lo

Ke 25.1.

javitott

es eltető

Kettőshang
I 2,3,8
II I,III 5,9

Csu 30.1.

Kettőshang
I 2,3,8
II I III 5,9

Bé 161.1.

1 4 5 6 7 8 9 10 11 | 1 2 3 4 5 8 9 10 11

gondviselőnk urunk

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 | 1 2 3 4 5

ő szent Le-lők el - te - tőnk vi - gasz - ta - lonk , csak egi Is - tenünk
Kettőshangot
nem használ

Cson 1v.

8 | 1 2 3 4 5 | 6 7 8 9 10 11 | 1 2 3 4 | 5 6 7

Jesus Christusnak atya, ki szent lel - ked - del minket

8 9 10 11 | 2 3

Kettőshangot:
III, IV 5
meg vi gaz talsz

Raj 81. (R 8, 26g, és 132): O pater sancte

8 9 | 6 7 8 9 10 11 | 1 2 3 4 | 5 6 7 8 9 10 11 | 2 3

Kettőshangot
nem használ

Raj 81. (R 81): O pater sancte

8 9 | 2 6 7 8 9 10 11 | 1 2 3 4 | 5 6 7 8 9 10 11 | 1 2 3

Kettőshangot
nem használ

Raj 81. (R 24): Nocte surgentes

2 3 6 7 8 | 9 | 6 7 8 9 10 11 | 1 2 3 4 | 5 6 7

8 9 10 11 |

Kettőshangot
nem használ

Stáb 731 45.1.): Christe sanctorum

1 3 4 5 6 8 9 10 | 2 6 7 8 9 10 11 | 1 2 4 5

8 9 10 | 1 2 3 4

HG ugyan közel áll az egyetlen megmaradt Raj R 81 dallamunkhoz, de a III. sor, valamint IV 3 ismeretlen forrás feltételezésére ösztönöz. Stäblein két dallama sem ad segítséget. – Ke és Csu felületes kézirat, mégis fel kell figyelniük Ke-nél a III. sor mély kezdésére.

Ke 26.1.

Csu 35.1.

Raj 83.(R 81): Virginis proles

Stäb 107₄ (245.1.) Virginis proles

Stäb 107₅ (391.1.): Laus Trinitati

Ba eredetijében az I. sor hibásan terccel feljebb van írva. Ezt az elírási hibát Raj R 132 kéziratból veszi át nyilván. A hibára Rajeczky is utal. – Ba-ból átmásolja természetesen Rá is, Csu viszont függetleníti magát, sőt egyéb helyeken is pontosabban követi a középkori dallamot. Valószínűbb, hogy ő Raj R 8 vagy 26g-t ismerte, mert elkerülte az első sorban lévő hibát. Raj R 81 és Stäblein dallama távolabb áll kéziratainktól.

Rá 80. 1.

ugyanaz

Kettőshang
I 6 III 7 IV 5

Csu 40.1.

Kettőshang
I 6 III 6,7

Raj 86. (R 132): Martyris Christi

Kettőshangot
nem használ

Raj 86 (R 8 és 26g): Martys Christi

Kettőshangot
nem használ

Raj 86 (R 86): Martyris Christi

Kettőshangot
nem használ

Stäb 550 (298.1.): Martyris Christi

HG eljárása a legfeltűnőbb. A II. sortól kezdve végig szekundddal lejjebb csúsztatja dallamát, s így c-n zár. – Szokatlan még, hogy Lő nem az Ög-t, hanem az Ep-t követi s vele együtt Raj R 81-el közeli rokon. Az Ög viszont HG, Rá és Spá-val együtt Ba megoldását veszi át főleg az I. sorban s így Raj R 132 ill. R 8-al rokonok. Bäumker dallama ugyan közel áll Ep-hez, de Zahn példái erős szótagátrendezéseik miatt nem jöhetnek számításba.

HG 289a.1.: Iduezlégý Christus ez vilagnak Ura (Szövegét lásd 28).sz csoportnál)

Sá 49.1.: Szenteknek te vag'

Kettőshang
II 10, II III 1, 2, 9

Rá 84.1.: Szenteknek te vag'

ugyanaz

Kettőshang
II 1, 10 III 1, 2, 9
IV 5

Spá 141.1.: Szenteknek te vag'

Kettőshang
I 1 II 1, 10 III 2, 9
IV 5

Ep 504.1.: Szenteknek te vag'

Ög 92.1.: Szenteknek, te vag'

és az kereztýeneknek reménysege, mert az
ordognek fejedelmsege, el vesze mérge

Kettőshang
II 1, 2, 10,
III 1, 2

Ke 1.1.: Szenteknek te vag'

Csu 24.1.: Szenteknek te vag'

Kettőshang.
II 1,10
III 1,2,9

Lő 44.1.: Szenteknek te vagy (Szövege Ög 92. szerint)

Raj 87.1.: (R 132): Vita sanctorum

Raj 87. (R 8): Vita sanctorum

Raj 87 (R 81): Vita sanctorum

Kettőshang
II 10 III 3

Univ III.(219.1.): Custodes hominum

Stáb 423₂ (228.l.): Vita sanctorum

Stáb 423₂ (228.l.): Vita sanctorum

Stáb 423₃ (258.l.): Vita sanctorum

Zahn 5005 (III.k. 264.l.): Vita sanctorum

Zahn 5008. (III.k. 265.l.): Herr Christ des Lebens Quell

Bäum 271 I. (I k. 554.l.): Vita sanctorum és Der heiligen Leben

30

Feltűnő, hogy Ep önállóan kapcsolódik ill. variálja az ismeretlen középkori forrás dallamát. Őg viszont a Ba-tól örökölt dallamváltozatot közelebb viszi Ba-nak Raj R 132 ill. R 8 és 26g-ben feltehető mintájához. Stäbleinnek főleg 2. példája távol esik tőlünk.

Csá 46.1.: Sok niavaliankban

Kettőshang
II 4

Rá 171.1.: Sok n'aval'ankban

Kettőshang
II 1,8
III 3,5
IV 5

Spá 194.1.: Sok niavaliankban

Kettőshang
II 1,4,8
III 2,3,8
IV 5

Ká 131.1.: Sok nyavalyánkban

Kettőshang
I 1 II 1,4,8
III 2,3,8

Ep 703.1.: Felseges Isten (Kulcsa téves)

Felseges Isten mennek földnek Ura , és mindeneknek nag' bölcz alkotója ,
vilagosságnak czudalatos Atya , es formaloja

Ög 184.1.: Sok nyavalyánkban

Kettőshang
I 1 II 1,4,8
III 2,3,8

Ög 173.1.: Felseges Isten (Szövege Ep 703 szerint) Kulcsa hibás

Kettőshang
II 1,4,6,7

Lő 68.1.: Sok nyavalyánkban

Kettőshang
I I II 1,4,8
III 2,3,8

Lő 58.1.: Felséges Isten (Szövege Ep 703 szerint) Kulcsa hibás

Kettőshang
I I II 1,4,6,7
IV 5

Raj 90.1.: (R 8 és 26g): Ut queant laxis

Kettőshangot
nem használ

Raj 90.1.: (R 132): Ut queant laxis

Kettőshang I I

Stáb 422₂ (295.1.): Ut queant laxis

Stáb 151₂ (222.1.): Quod chorus vatum

31

Az eredeti szótagszám mindkét típusban 8, 7, 8, 7, 8, 7. Már Ba-ból indul ki a 8, 8, 8, 8, 8, 7 átalakítás, s az Ög-ben lesz a folyamat teljes 8, 8, 8, 8, 8, 8. – A két dallamtípus (Raj 99 és 98) között fluktuálást vehetünk észre. Az Á típusban (III. tónus, fríg) Ep II. sora a B típus magasságában jár, viszont Ba a B típusban az előző típus szerint indítja dallamát,

s csak a sor végén vált át a B típus felé, s a IV. sor végén mégis frígen zár. (Ezt inkább elírásnak tartjuk.) E bizonytalanság jellemzi a többi graduált is. Így az Ög 195 a IV. sortól az Á típusból a B-be vált át s így is zár. – A későbbi graduálon kívüli Kv az Ög szövegét veszi át, de inkább Ba-val rokon. CC az Ep megoldását követi a 2. sorban, de nem érzünk közvetlen kapcsolatot benne a graduálokkal. A késői Tárk 27 pedig messze jár a graduálok világától, a B típusban viszont Tárk 56 mollosítása ellenére is közvetlenül a középkori kéziratokat követi.

Óv 17.1.: Az Att'anak orszagabol

ugyanaz

Kettőshang
II 1 IV 5 V 5
VI 1,2,7

Csá 45.1.: Jer diczeriük kereztienek (Szövegét lásd majd a (B) típusnál[Ba 144])

4 5 4 5 6 4 5 3 8 6 7

I II III IV V VI a b

Kettőshang
V 1,2 VI 1,2,6a b

es nem u-tal

Spá 15.1.: Az attianak orszagabol

3 5 4 5 6 4 5 3

I II III IV V

Kettőshang
I 1 III IV 5,6
V 5 VI 1,2

Ká 21.1. Az Atyanak orszagabol

1

I

Kettőshang
I 1, II 1, IV 5, V 9
VI 1,2

Ep 118.1.: Az Atyanak orszagabol

7 8 1 2 3 4 5 6 7a 5b 4 6a b 4 5 6

I II III IV VI

feie-nek

Ög 26.1.: Az Atyának orszagából

6 5

II III IV

Istensegnek tanácsából, örök ige hozzánk jöve, kinek velünk Isten

7 4 5 b

V VI

neve, mert idvösszegnek kutfeie, mindeneknek eltetője.

Ög 195.1.: Könyörögjünk az Istennek

Könyörögjünk az Istennek, mint kegyelmes eltetőknek, mert
 irgalmas mindeneknek, kik ő hozzáia meghtérnek, jer imadgyuk azert
 ötet, mint az Christus tanit minket.

Kettőshang
 15, II1, III1,6
 IV 1,2,6a,V1,VI1,2

Csu 4.1.: Az Atyának országabol

Az Atyának országabol

Kettőshang
 I1,II1,VI1,2

Bé 25.1.: Az Atyának országabol

Az Atyának országabol

Kettőshangot
 nem használ

Lő 12.1.: Az Atyának országából (Szövege Ög 26 szerint)

Az Atyának országából

Kettőshang I1, VI,6

CC 87.1. Pange lingua és Zengjed nyelvem

Pange lingua
 Zengjed nyelvem dicősseges Ur Testének szentségét, Szent vérének
 böcsülletes árrát, melyet Világért Nemes Virág, Szűznek tisztos magva,
 Királyunk letett

Kettőshang
 I 8, II 7b
 III 8, IV 7, V 8

◆ = ♯
 ◆◆ = ♭

KV 9.1.: Az Atyának országából (Szövege Ög 26 szerint)

Kettőshang
I 1,8 II 7b
III 8 IV 7b VI 7

Tárk 27.sz.: Azért ezt a nagy szentséget

Kettőshang
I 4,8 II 7b
IV 2,4,7
V 4,8 VI 2,7

• = ♯
•• = ○
| = eredeti ütemvonalak
III 2,7 ered. kottát használ

Raj 99 (R 8 és 26 g): Pange lingua gloriosi, corporis

Kettőshangot nem használ

Raj 99 (R 81): Pange lingua

Kettőshangot nem használ.

Raj 99 (R 132): Urbs beata

Kettőshang
I 1 II 7 III 1 VI 1

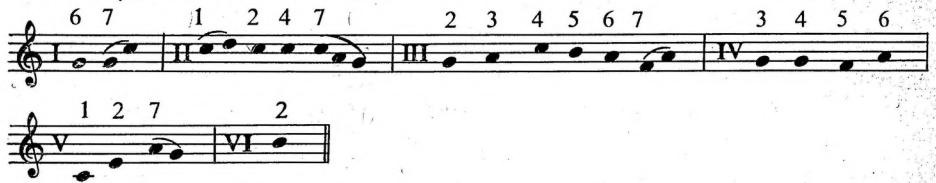
Univ III. 81.1.: Pange lingua

Kettőshang
II 7 VI 5

Stáb 561 (33.1.): Crux fidelis

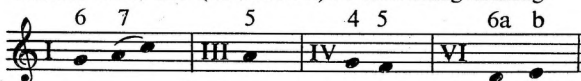
Stáb 564 (286.1.): Pange lingua

Zahn 3682 a (II.k.471.1.): Mein Zung erkling

Bäum 371/II. (I.k.693.1.): Mein Zung erkling

(B) tipus

Ba 144. 1.

I Jer di - czer - iük ke - resz - - - te - nek

II az Ur Is - tent ki mi - ne - künc ,

III az Chris - tu - sert ke - g'es At - t'ank,

IV ö - tet hi - uk se - git - se - gül,

V mert ö ne - künc meg i - ger - te,

VI hog' meg hal - g't ne - u - tal.

Rá 19.1. Az Att'anak orszagabol

5a b 4 5 6 7

Kettőshang: I I, IV 5, V 5
VI 1, 2, 7

Rá 19.1. Jer diczeriük kereszt'enek

ugyanaz

Kettőshang: I I II 2 III I
VI, 2 VI 1, 2

Spá 21.1.: Jer diczeriük kereztienek

1 2 3 4 3

Kettőshang: I I II 1, 5, 6, 7b
III I VI 1, 2, 4, 5 VI 1, 2, 7

Ká 128.1.: Jer diczeriuk kereszt'enyek

1 2 3 4 7 1 2 3 4 4 5

Kettőshang: I I II 1, 2, 5, 6
III I VI 1, 2, 5 VI 1, 2

Tárk 56. sz. Pange lingua

1 2 3 4 6 7 8 1 2 3 7 6 7 2 4 5 6 7

5 6 7 8 2 4 5 6 7

Kettőshang: VI 7

Raj 98 (R 21 és 261): Urbs beata Jerusalem

1 2 3 4 6 7 8 1 2 7 1 2 4 5 6 7

5 6 7 8 2 6 7

Kettőshangot nem használ.

Raj 98 (R 139): Gaude mater

1 2 3 4 6 7 8 1 2 7 1 2 4 5 6 7 1 2 5

6 8 2 4 5 6 7 Kettőshang
I 8 II 7 III 8 IV 7 V 8 VI 7

Stáb 565 (385.1.) Pange lingua

1 2 3 4 6 7 1 2 4 7 7 1 2 4 5 6 7 1 2 5

6 7 8 1 2 5 6 7 VI

32

Az örökölt 8, 7, 8, 7, 8, 7 szótagszámot e csoportban csak a VI. sorban egészítik ki graduáljaink 8-ra. – Dallamváltozataink Raj R 81-el rokonok. R 8 és 26g dallamát, mely szekunddal magasabban VIII. tónusként szerepel, nem is írtuk ki. – Stäblein példáját pedig I 1 és II 1 formulája távolítja el a mieinktől.

Nd 531. 6 1 2 4 5 6 7 5 6 3 4a 5 6 7

Kettőshang.
I 6 II 1,4 III 4,5
IV 3 VI,5,6 VI 1,4b

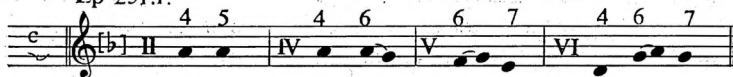
Rá 64.1. 4a 5 6

Kettőshang.
I 5 II 1,4 III 4,5
IV 3 VI,5,6

Ká 67.1. 6 3, 4 5 6 7 VI 4-től csak nemákat jelez vonal nélkül

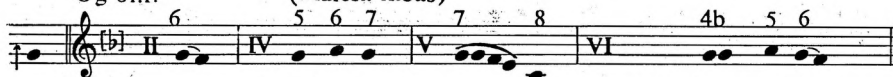
Kettőshang
I 5 II 1,4 III 4,5
IV 3 VI,5,6 VII

Ep 251.1.

Ög 81.1.

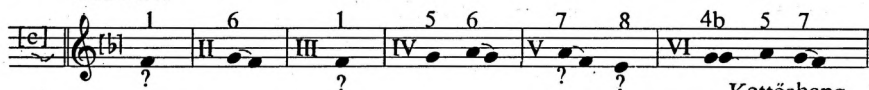
(Kulcsa hibás)

diadalmat ron tot pokolbeli nagy hatalmat

Kettőshang
I 5 II 1,4 III 4,5
IV 3 V 1,5,6,7
VI 4b

Csu 21.1.

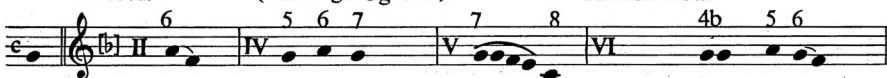

Kettőshang
I 5 II 1,4 III 4,5
IV 3 V 5,6 VI 1,4b

Lő 35.1.

(Szövege Ög 81.1.)

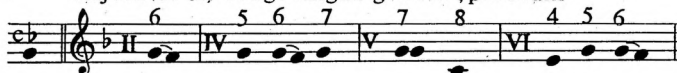
Kulcsa hibás

diadalmát ron tott pokolbeli nagy hatalmat

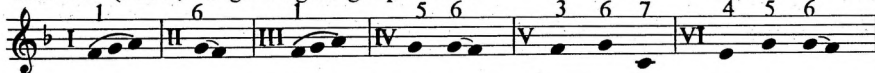
Kettőshang
I 5,7 II 1,4 III 5,6,7
IV 3 V 1,5,6 VI 5,8

Raj 102 (R 81) Pange lingua gloriosi, proelium

Kettőshang V7

Stáb 623 (342.1.) Pange lingua gl. proelium

33

A középkori forma 8, 8, 9, 7, 8, 7, 7 szótagszámú. Valamennyi graduálunk a III. sort 11-re bővíti. Spá, Ög és Lő a II. sort is 9 szótagúvá alakítja. Ög és Lő viszont V 5–8 szótagú szöveget és dallamot is elhagyja. – Az összehasonlításra szolgáló dallamok a Raj R 8 és 26g egyezik csak Ba III 8 melizmájával. Sajnos e két kézirat IV–VII sora hiányzik, így Ba VII. sorában a furcsa V. tónusú zárás értelmezését sem segítik. Forráskutatásunk bizonytalan marad. Mindenesetre Zahn 2. sorának 7 szótagszáma eltávolítja példáját

hagyományunktól. Ba után Sá és Spá zárása is problematikus, viszont az Ög és Lő a közép-kori minta szerint III. tónusúra javítja záradékát, ha közben – mint jeleztük – az V 5–8 részletet érthetetlen módon el is hagyja. Máshol mindenütt szerepel!

Sá 11.1.

Kettőshang
III IV 1,5,6
V 1,2,5 VI 1
VII 1

Spá 29.1.

kezdeti előtt, elsőnek es utolsónak

Kettőshang
II 1 IV 1,5,6
V 1,2,5,9
VII 1 VII 1

Ög 29.1.

kezdeti előtt, elsőnek es utolsónak mondatik

Kettőshang
II 1 III 4,8 IV 1,5,6
V 1,2 VI 1,5,6
VII 1,7

Csu 5.1.

u - tolsónak

Kettőshang
II 1 III 1 IV 1,5,6
V 1,2

Lő 16.1.

kezdeti előtt, elsőnek es utolsónak mondatik

Kettőshang II 1 III 4
IV 1,5 V 1,2
VI 1,5 VII 1,7

Raj 105 (R 81) Corde natus

Kettőshangot nem használ

Raj 105 (R8 és 26g) Corde natus

6 7 2 6 7 9

IV-től hiányzik Kettőshangot nem használ

Stáb 504₁ (217.1.) Corde natus

5 6 7 2 3 6 7 8 9 6 3 7 3 4 5 6 7

Stáb 504₃ (367.1.) Corde natus

2 2 5 6 7 6 7 8 9 6 3 7 3 4 5 6 7

Zahn 4887 (III.k.222.1.) Aus des Vaters

6 7 2 3 4 6 7 8 9 6 7

Gottes Sohn der von Anfang aus erkorn dass

6 3 4 5 6 7

Bäum 35 (I.k.281.1.) Aus des Vaters

4 5 7 2 3 6 7 8 9 1 a b 6 7 1 a b a b 6 3 4 5 6 7

34

Egyik graduálunk sem ragaszkodik az eredeti szótagszámhoz. – Sajnos a magyar középkori hagyományunktól még nem került elő ez a dallamunk. Stäbleinnél is csak ezt az egyet találtuk megfelelőnek. Mint látni, a III. sorban Csá jobban közelít a középkori mintához, mint Spá és az Ög.

Csá 69.1.

1 3 5 6 7 8 1 2 3 4 5 6 b 7 8

Kettőshang II 2 III 1

Ög 244.1.

megnyitad menyorszag

halálnak hatalmat
Kettőshang
I 1 II 1, 5a
III I IV 1

Spá 213.1.

ugyanaz

Kettőshang
I 1 II 1 III 1 IV 1, 8

Stáb 628(344.1.) Verbum supernum prodiens

A következő 35–38 sz. dallamoknak egyelőre nem találtuk meg latin megfelelőjüket:
A 36 sz. 1, 2 és 4. sora a Veni Sancte Spiritus sequentia 1. strófájának felel meg, a 2. és 5. sora valószínűleg tropizálásból keletkezett.
A 35 variánsdallamai:

Csá 35.1.

ugyanaz

Kettőshang
I 3, II 4, III 4, 7, 8, 10, 11
V 1

Rá 103.1.

ugyanaz

Kettőshang
II 4, III 4, 7, 8, 11, 12

Ög 150.1.

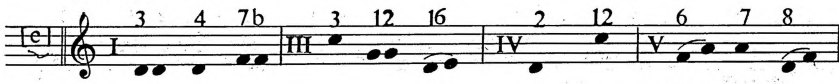
ugyanaz

Kettőshang
I 3, II 4, III 4, 7, 8, 11, 12
V 1

Ke 24.1.

Kettőshang
I 3 II 4 III 4, 7, 8, 11, 12
V 1

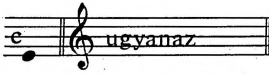
Csu 29.1.

Kettőshang
I 3, 7b, II 4, III 4, 7, 8, II, 12
IV 8, 9

A 36 sz.-t tartalmazza még:

Ló 76.1.

A 37 és 38 -t másutt nem találtuk.

39

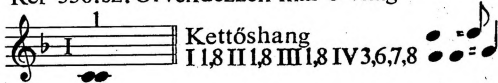
Ez a graduálok világán kívül fennmaradt himnuszunk már messze esik középkori példáinktól: teljesen szillabikussá, népének jellegűvé vált már a Kv-ben is. Némi változáson esik át a Debr.-ben is. A mai Ref viszont csaknem szószerint Kt-t veszi át. – Népi változatunk Debr.-re építi díszített melódiáját.

Debr. 1774 és 1778. 1.sz.: Új világosság jelenék (Szövegét lásd ⑫ sz. csoportnál Kv. 1.sz. szerint)

Kettőshang
I 1, 2, 4, 6, 8
II 1, 2, 6 III 1, 4, 6, 8
IV 2, 4, 6, 8

Ref 330.sz. Örvendezen már e világ

Kettőshang
I 1, 8 II 1, 8 III 1, 8 IV 3, 6, 7, 8

Raj 16 (R 8 és 26 g) Rex Christe factor

Kettőshangot
nem használ

Raj 16 (R 132) Hymnum dicamus

Kettőshang IV 8

Stáb 12₂ (228.1.) Rex Christe factor

Stáb 12₃ (287.1.) Rex Christe factor

Zahn 314 a (I.k.86.1.) Als Christus gen Jerusalem

Bäum 203 I. (I.k.459.I.): Herr Christe Schöpfer aller Welt

Népi változat. Kiss Lajos gyűjtéséből, szivességből: Kórógy–Korodj (Szerém), Jugoszlávia, Dezső Kántor Pálné (1924), Gyöke Miklósné, Gyök Mária (1924). Gyűjtés: 1968 XI. A P 6969 j.

$\text{♩} = 140$ (Szövegét lásd ⑫sz. csoportnál.)

Új vi - lă - gos - sá - gj je - le - nék ,
 Ré - gi té - vej - gé - s meg - szü - nék ,
 Is - ten i - gé - je je - le - nék ,
 Ú - jon - nan né - künk a - da - ték .

JEGYZETEK

„SZIVÁRVÁNY HAVASÁN”

A MAGYAR NÉPZENE RÉGI RÉTEGÉNEK HARMADIK STILUS-CSOPORTJA

1. Kodály Z.: A Magyar Népzene. Bp., 41969, 35–36. o.
2. Részletesen lásd 7. old.
3. Szabolcsi B.: Egyetemes művelődéstörténet és ötfokú hangsorok. Ethn. XLVII (1936), 243. cf. C. Nagy B.: Adatok a magyar népdal kialakulásához. Zenetudományi Tanulmányok, VI (1959), 607–9, 626–33. o. vö. Stud Mus II (1962), 254. o.
4. Rajeczky B.: Über die Melodie Nr. 773 der Monumenta Monodica I. Festschrift Bruno Stäblein. Kassel, 1967. 191–4. o.; Gregorián, népének, népdal. Magyar Zenetörténeti Tanulmányok, II (1969), 57–8. o.
5. Vargyas L.: Ugor réteg a magyar népzeneben. Zenetudományi Tanulmányok, I. (1953), 611–57. o.
6. Sárosi B.: Sirató és keserves. Ethn. LXXIV (1963).
7. A pszalmódia (zenei-formai szempontból) olyan recitatív típusok gyűjtőneve, melyekben általában két egymásra felelő rész alkot egyetlen nagyobb, ismétlődő sort. E nagysor (vagy sorpár) a forma legnagyobb egysége. A forma érzékelését a két tagot bevezető és lezáró melodikus formulák segítik. Az alapjában íves forma gyakran íves dallammozgással egyesül, de találunk dallamban ereszkedő, formában ugyanígy ívelő tónusokat is (pl. alább t. peregrinus). A pszalmódiában előforduló további részletjelenségekre és a megfelelő terminusokra még kitérünk.
8. Kodály tehát e dallamot nem gregorián származéknak tekinti – mint itt-ott tévesen értelmezték összevetését – s ennek megfelelően nem is a gregorián hatást tárgyaló fejezetbe illeszti.
9. Példasorunk rendezési elve tehát nem egy feltételezett fejlődési, kronológiai sort tükröz. A jelzett rendezési cél érdekében szívesen szerepeltettük *külön-külön*, egymást követő csoportokban *egyazon* dallamnak változatait. – Példáinkat a MTA népzenei gyűjteményének 6, 8 és 12 szótagos dallamcsoportjaiból válogattuk: a többi szótagszámból nyilvánvalóan még több adat vonható ide. Közlésünkben a lejegyzéseket némileg egyszerűsítve adjuk.
10. 1: Gyergyó-Alfalu, Kodály Z. 1910; 2: Nyárádköszvényes, Bartók B. 1914; 3: Lécped, Kallós Z. 1963; 4: Gyimesfelsőlok, Kallós Z. 1962; 5: Csíkkarcfalva, Sárosi B. 1958; 6: Rugonfalva, Vikár B.? ; 7: Válaszút, Kallós Z. 1953.

11. A „tuba” a középkori terminológiában: recitálásra kiemelt hang; ennek analógiájára „tubasáv”-nak hívjuk azt a kisambitusú hangcsoportot, melynek hangjai szabad váltakozásban, együttvéve töltik be az előbbi recitatív szerepet. Vö. Szendrei J.: Recitatív típusok a magyar népzeneben. Népzene és Zenetörténet, II. Bp., 1974.
12. 8: Gyergyó-Kilyénfalva, Bartók B. 1907; 9: Csíkmenaság, Lajtha L. 1911; 10: Jobbágytelke, Bartók B. 1917; 11: Marosvásárhely, Bartalus III. 11.; 12: Gyimesbükk, Ujváry L. 1969; 13: Nyárádköszvényes, Gábor J. 1958; 14: Andrásfalva, Kiss L. 1953; 15: Sárosi B. Ethn. 1963, 120. o.
13. 16: Visa, Kallós Z. 1965; 17: Ehed, Bartók B. 1914; 18: Melegföldvár, Kallós Z. 1966; 19: Lécped, Domokos Pál P. 1961; 20: Sárvasár, Vargha B. 1967.
14. 21: Lécped, Kallós Z. 1955; 22: Válaszút, Kallós Z. 1955; 23: Lécped, Kallós Z. 1962; 24: Lécped, Domokos-Rajeczky: Csángó népzene II. 45; 25: Forrófalva, Veress S. 1930; 26: Tordátfalva, Vikár B.? ; 27: Nyárádköszvényes, Bartók B. 1941; 28: Szentgerice, Lajtha L. 1943.
15. Csíkvacsárcsi, Bartók B. 1907; 30: Ketris, Veress S. 1930; 31: Gerlén, Kallós Z. 1959; 32: Méra, Kallós Z. 1962; 33: Kárásztelek, Víg R. 1963; 34: Mákófalva, Paulovics G. 1967.
16. E jelenségről a következőkben részletesen írunk, ld. 23. old.
17. 35: Székelyvaja, Bartók B. 1914; 36: Székelyudvarhely, Gábor J. 1957; 37: Gyimesközélpok, Kallós Z. 1962; 38: Bukovina, Kiss L. 1941; 39: Bukovina, Kiss L. 1941; 40: Andrásfalva, Halmos I. 1948; 41: Lövéte, Vikár L. 1962; 42: Türe, Martin Gy. 1969; 43: Bálványosvárálja, Vargyas L. 1941; 44: Magyaró, Végyári R. 1959; 45: Martonos, Vikár B.? ; 46: Gyergyóalfalu, Kodály Z. 1910; 47: Lécped, Domokos-Rajeczky: Csángó népzene II. 48/a; 48: Gajcsána, uo. 49; 49: Pusztina, uo. 48; 50: Bözöd, Vikár B.
18. Jellemző például, hogyan visszhangozza a 42. példában a 2. sor *s-r/s mr d* hangjait a 3. sor *r-l/r-s*, menete; vagy hogyan hív életre a 2. sor állandósuló *ms / m / rd* dallama (vö. 43–44.) egyszerre egy nagyambitusú, ereszkedő 3. sort a 47.-ben: a 2. sor *m l-s mrd* hangjait a 3. sor *sm srd*-ja erősíti meg, majd e magas indításhoz hozzákapcsolódik még a típus 3. sorában szokásos VII-kadenciás végződés. A létrejött nagyívű 3. sor önállósulva, alacsony 2. sorral együtt is megjelenhet (49–50).
19. 51: Józseffalva, Kodály Z. 1940; 52: Lécped, Kallós Z. 1962; 53: Feketelak, Kiss L. 1964; 54: Bogdánfalva, Kallós Z. 1965; 55: Csíkmenaság, Kolossa T. 1942; 56: Kászonyújfalu, Kodály Z. 1912; 57: Csíkszenttamás, Bartók B. 1907; 58: Szárhegy, Kodály Z. 1910; Ajnád, Lajtha L. 1912.
20. Az egymástól kvart-távolságra lévő hangok (itt *c-g* vagy *b-f*, másutt *g'-d* is) egymást cserélgető szerepe (vö. pl. 15. utolsó két sora) éppúgy a recitálásra szánt tubasáv funkcióját töltheti be, mint akár a szekundok vagy tercek változtatása (vö. pl. 22. eleje, vagy 40. példa 3–4. sora), a föl-le haladó ingamozgás, vagy akár az azonos hangon való repetálás).
21. 60: Gyergyóditró, Domokos Pál P. 1962; 61: Lécped, Kallós Z. 1963; 62: Gyimesfelsőlök, Kallós Z. 1959; 63: Gellén, Kallós Z. 1963; 64: Lengyelfalva, Vikár B.; 65: Oláhfalva, Vikár B.; 66: Tusnád, Lajtha L. 1912; 67: Kászonyimpér, Kodály Z. 1912; 68: Gyimesfelsőlök, Kallós Z. 1962; 69: Gyimesfelsőlök, Ujváry L. 1969; 70: Gyimesfelsőlök, Ujváry L. 1969; 71: Gyimesfelsőlök, Ujváry L. 1969; 72: Bukovina, Kiss L. 1953; 73: Gyimesfelsőlök, Kallós Z. 1962; 74: Gyimesfelsőlök, Kallós Z. 1957.

22. 75: Csíkkarcfalva, Sárosi B. 1958; 76: Domokos-Rajeczky: Csángó népzene II, 52/a; 77: Uo. 52; 78: Lécped, Kallós Z. 1964; 79: Lécped, Kallós Z. 1952; 80: Türe, Martin Gy. 1971; 81: Simonyifalva, Szendrei J. 1963; 82: Gyergyóremete, Kodály Z. 1910; 83: Válaszút, Kallós Z. 1962; 84: Válaszút, Kallós Z. 1954; 85: Bihar(?), Volly I. 1942; 86: Bukovina, Kiss L. 1940; 87: Uo. 1941; 88: Uo. 1966; 89: Csíkyimes, Vikár B.?.; 90: Szék, Novák F. 1964.
23. cf. Magyar Népzene Tára, VI. Bp., 1973, 21. o.; Olsvai I.: Typical Variations, Typical Correlations, Central Motifs in Hungarian Folk Music. Stud. Mus. IV (1963), 37–70. o.
24. Kodály Z.: A Magyar Népzene. ⁴1969, 30. o.
25. 91: Gyergyóalfalu, Molnár A. 1911; 92: Lujzikalagor, Kallós Z. 1964; 93: Lécped, Kallós Z. 1963; 94: Csíkmenaság, Lajtha L. 1911; 95: Gyimesközéplok, ?; 96: Gyimesközéplok, Kallós Z. 1961; 97: Gyimesközéplok, Kallós Z. 1962; 98: Gyimesközéplok, Kallós Z. 1962; 99: Gyimesközéplok, Martin Gy. 1962; 100: Gyergyóújfalu, Bartók B. 1907.
26. A strófás szerkezete miatt amúgy is egyértelmű mari párhuzam részletes elemzését most mellőzzük, ill. azt egy későbbi, nemzetközi összehasonlító anyagot tartalmazó munka keretébe illesztjük.
27. cf. P. Wagner: Einführung in die gregorianischen Melodien, Leipzig, 1921, III. 107–138. o.
28. pl. Szalkai László zenei jegyzete 1492-ből; Czestochowai Cancionale, XV. sz. Vö. P. Wagner: i.m. III. 100–101. o.
29. Ilyen „differenciákat” Kodály is idéz a zsoltpéldában, s párhuzamba állítja a népzenében található hasonló jelenséggel. Vö. Szabolcsi B.: A régi nagy kultúrák dallamossága: az ötfokúságtól a diatóniáig. Ethn. LVII (1946) 8–9. o.
30. Találkozunk is a szakirodalomban olyan elmélettel, mely szerint a zsoltpéldák mintegy korai „zenei rendezés” eredményei, és a szájhagyományban kialakult nagy dallamcsaládok jellemző tulajdonságait rögzítik sűrítve. Ld. E. Gerson-Kiwi: „Justus ut palma.” Stufen hebräischer Psalmodien in mündlicher Überlieferung. Festschrift B. Stäb-lein zum 70. Geburtstag. Kassel, 1967. V. sz. S. Corbin: La cantillation des rituels chrétiens. Revue de musicologie, 1961. B. Maerker: Gregorianischer Gesang und Deutsches Volkslied – einander ergänzende Quellen unserer musikalischen Vor- und Frühgeschichte. Jahrbuch für Volksliedforschung, 1941.
31. Szendrei J.: Recitativ típusok a magyar népzeneben. Népzene és zenetörténet, II. Bp., 1974.
32. 101: Istensegíts, Kodály Z. 1914; 102: Szentegyházasfalva, Vikár B.?.; 103: Gyergyótekerőpatak, Bartók B. 1907; 104: Klézse, Domokos-Rajeczky: Csángó Népzene II. 50.; 105: Szépkényerűszentmárton, Lajtha L. 1941; 106: Gyimesfelsőlok, Kallós K. 1962; 107: Istensegíts, Kodály Z. 1914; 108: Istensegíts, Kiss L. 1959; 109: Istensegíts, Schram F. 1952; 110: Buza, Kallós Z.?.; 111: Csíkmenaság, Kolossa T. 1942; 112: Csíkmenaság, Kolossa T. 1942; 113: Gyimesközéplok, Kallós Z. 1962; 114: Gyimesközéplok, Kallós Z. 1962; 115: Gyimesközéplok, Kallós Z. 1962; 116: Magyarvista, ?; 117: Méra, Kallós Z. 1969; 118: Görbepataka, Kallós Z. 1960; 119: Gyimesfelsőlok, Ujváry L. 1969.
33. 120: Lujzikalagor, Domokos Pál P. 1958; 121: Visa, Kallós Z. 1964; 122: Melegföldvár, Kallós Z. 1966; 123: Klézse, Kallós Z. 1963; 124: Klézse, Kallós Z. 1956; 125: Klézse,

- Veress S. 1930; 126: Lécped, Kallós Z. 1962; 127: Lécped, Kallós Z. 1962; 128: Trunk, ?; 129: Gyergyószentmiklós, Kodály Z. 1910; 130: Klézse, Kallós Z. 1963; 131: Bogdánfalva, Domokos Pál P. 1929; 132: Pusztina, Jagamas J. ?; 133: Ördöngösfüzes, Kallós Z. 1952; 134: Klézse, Végyári R. 1952; Lécped, Kallós Z. 1956; Lécped, Kallós Z. 1955; 137: Gellén, Kallós Z. 1963; 138: Gyimesközéplek, Ujváry L. 1969; 139: Gyergyóalfalu, Kodály Z. 1910.
34. 140: Krizba, Kallós Z. 1966; 141: Lécped, Domokos Pál P. 1954; 142: Istensegíts, Kodály Z. 1914; 143: Józseffalva, Bartók J. 1944; 144: Oláhcsügés, Kallós Z. 1959; 145: Lécped, Kallós Z. 1955; 146: Válaszút, Sárosi B. ?; 147: Lécped, Kallós Z. 1962; 148: Trunk, Veress S. 1930; 149: Gyergyóremete, Kodály Z. 1910; 150: Hadikfalva, Nyék S. 1958; 151: Chetres, Veress S. 1930; 152: Istensegíts, Végyári R. 1959; 153: Csitár (Nyitra!) Kodály Z. 1907.
35. 154: Lécped, Kallós Z. 1955; 155: Gyimesközéplek, Kallós Z. 1960; 156: Gyimesközéplek, Kallós Z. 1962; 157: Méra, Kallós Z. 1964; 158: Magyarorszáat, Kallós Z. 1962; 159: Válaszút, Kallós Z. 1962; 160: Méra, Sárosi B. 1955.
36. 161: Gyimesközéplek, Kallós Z. 1960; 162: Gajcsána, Domokos-Rajeczky: Csángó Népzene II. 53; 164: Gajcsána, Domokos Pál P. 1958; 165: Fülöp (Szabolcs!), Kiss L. 1964; 166: Csíkmenaság, Kolossa T. 1942; 167: Kecsetkiszfalud, ?; 168: Görbepataka, Kallós Z. 1959; 169: Gyimesközéplek, Kallós Z. 1962; 170: Kászónimpér, Kodály Z. 1912; 171: Gyergyóalfalu, Molnár A. 1911; 172: Jobbágytelke, Bartók B. 1914; 173: Gyimesközéplek, Kallós Z. 1959; 174: Szék, Lajtha L. 1941; 175: Szék, Lajtha L. 1941; 176: Csíkjenőfalva, Sárosi B. 1958; 177: Hadikfalva, Kiss L. 1959; 178: Bukovina, Kiss L. 1969; 179: Hadikfalva, Kiss L. 1960; 180: Hadikfalva, Bereczky J. 168; 181: Andrásfalva, Kiss L. 1954; 183: Gyimesközéplek, Kallós Z. 1959; 183: Kászónaltiz, Jagamas J. 1942; 184: Gyergyószentmiklós, Kodály Z. 1910; 185: Siklód, Lajtha L. 1942; 186: Türe, Kallós Z. 1969; 187: Magyarósd, Jagamas J. 1954; 188: Lőrincréve, Kiss L. 1957.
37. cf. Magyar Népzene Tára, V. Bp., 1966, 54. o.
38. cf. Sárosi B.: Sirató és keserves. Ethn. LXXIV (1963).
39. 189: Gyergyóalfalu, Kodály Z. 1910; 190: A Graduale Romanum-ból idézi Kodály Z. A Magyar Népzene ⁴1969, 36. o.; 191: Czestochowai Cancionale 15. sz. és Szalkai László zenei jegyzete 1492-ből; 192–193: Czestochowai Cancionale; 194: Szalkai László zenei jegyzete; 195: XV. századi forrásokban, XVI–XVII. századi forrásokban magyar nyelven is, lásd Bárdos K.: Volksmusikartige Variierungstechnik in den ungarischen Passionen. Musicologia Hungarica, 5. Bpest., 1975.; 196: Öreg Graduál 1636; a XV. századi forrásokban latinul; 197: Szalkai László jegyzete; 198: Czestochowai Cancionale; 199: Szalkai-jegyzet; 200: Rajeczky B.: Melodiarium Hungariae Medii Aevi, Bp., 1956, 32–4. o.; 201: B. Stäblein: Monumenta Monodica Medii Aevi. I. Kassel, 1956, 454. o.
40. 202: Detek, Szendrei J. 1968; 203: Gyimesközéplek, Dobszay L. 1967; 204: Lécped, Domokos Pál P. 1961; 205: Klézse, Szendrei J. 1969; 206: Istensegíts, Domokos Pál P. 1955. 207: Cantus Catholici 1651. 211.; 208: Dioszén, Domokos Pál P. 1950; 209: Ujszász, Bartók B. 1918; 210: Jászladány, Deák F. ?; vö. Náray Gy. Lyra Caelestis, 1696; 211: Galgahévíz, Rajeczky B. 1968; 212: Felsőgagy, Szendrei J. 1968; 213: Tápé,

- Rajeczky B. 1954; 214: Fáj, Szendrei J. 1965; 215: Szék, Szendrei J. 1969; 216: Mohács, Schneider L. 1951; 217: Göncruszka, Sztareczky Z. 1959; 218: Szabófalva, Szendrei J. 1969.
41. 219: Trunk, MNT V. 189; 220: Szabófalva, MNT V. 193; 221: Jugán, MNT V. 194; 222: Gyimesközéplak, MNT V. 160; 223: Gyimesközéplak: MNT V. 164; 224: Andrásfalva, MNT V. 172; 225: Körösfő, MNT V. 148; 226: Gyimesközéplak, MNT V. 159; 227: Györgyfalva, MNT V. 153; 228: Vargyas, MNT V. 155.
42. lásd 4. és 6. jegyzetünket.
43. A „konjunkt” szerkezetű tonális rendszerekben egy háromtagú motívum két tagját egy újabb motívum két tagjaként fogjuk föl, s így láncolatszerűen vonódnak be a tonalitásba a hangok, folyamatosan bővül az ambitus. A „diszjunkt” rendszerben a tonalitás két, egymással szembeállított pólus feszültségére épül, s a többi hangok ezekhez kapcsolódnak. Így esetleg az egyik pólus „udvartartásához” tartozó hang nincs is közvetlen kapcsolatban, tonális egységben a másik egyes mellékhangjaival.
44. Vö. Maróthy J. *Zene és polgár, zene és proletár*. Bp., 1966, 17–8. o.
45. Négy sorosság mögött kétsorosság; vö. Szabolcsi B.: *Népvándorláskori elemek a magyar népzeneben*. Ethn. XLV (1934), 144. o.
46. Az „ugor réteg”-gel kapcsolatban említett valamennyi problémához lásd Vargyas L. i.m. (Ztud. Tan. I.) és Dobszay L.: *Comparative Research into an „Old Style” of Hungarian Folk Music*. Stud. Mus. 1973, 15–78. o.
47. Pl. MNT III/A. 277. sz.
48. Vö. Kodály Z. i.m. 17. o.
49. Kodály Z.: i.m. 37. o.; Szabolcsi B.: *Egyetemes művelődéstörténet és ötfokú hangsorok*. Ethn. XLVII (1936), 243. o.; Szabolcsi B.: *Magyar őstörténet – magyar népzene. Népzene és történelem*. Bp., 1954, 141–2. o.
50. Vargyas L.: *Totenklage und Vorgeschichte der Ungarn*. Festschrift W. Wiora. Kassel, 1967.
51. L. Vikár – G. Bereczki: *Cheremis Folksongs*. Bp., 1971, 31–2. o.
52. Vö. 50. jegyzet.
53. Maróthy J.: i.m. 16–7. o. cf. Szabolcsi B.: *Prózától a rímes versszakig. Vers és dallam*.
54. Vö. Csomasz Tóth K.: *A XVI. század magyar dallamai*. Bp., 1958, 597. o.; Csomasz Tóth K.: *Halottas énekeskönyveink dallama*. Zenetud. Tan. I. (1953), 311–15. o. vö. Dobszay L.: i.m.
55. Bár példasorunk szövegei között feltűnően sok olyan műfajt is látunk, melyeknek irodalmi kapcsolata közismert (koldus-ének, vénlány-csúfoló, ballada), egészében véve azonban a funkcionális kötöttség – ha eredetileg lehetett is – már elhomályosult.
56. Példánkat (a: Klézse, Szendrei J. 1969; b: Mélykút, Kiss L. 1963; c: Lacháza, Kiss L. 1969.) vö. Papp G.: *A XVII. század énekelt dallamai*. Bp., 1972, 343. sz. és Schram F.: *Relations entre la musique populaire et les cantiques populaires*. Acta Ethn. VIII (1959), 135. Esetleg a Tinódi-féle „Summáját írom Eger várának” (RMDT I. 56.) is lehet pszalmódikus dallamtípus stilizált változata.

57. Mint ezt Bartók Csík-megyei gyűjtésének dallamösszetétele is jól illusztrálja. Lásd: Rácz Ilona: Bartók Béla csikmegyei pentaton gyűjtése 1907-ben. Népzene és zenetörténet, I. Bp., 1972, 9–62. o.
58. Vö. Dobszay L.: Modusvariációk egy énekes előadásában. Parlando, 1971.
59. Vö. 29. jegyzet.
60. Járdányi P.: Die Ordnung der ungarischen Volkslieder. Stud. Mus. II (1962), 13–4. o.
Vö. Járdányi P.: Die neue Ordnung der ungarischen Volkslieder. Methoden der Klassifikation von Volksliedweisen. Bratislava, 1969, 123. o.
61. Magyar Népzene Tára, VI. Bp., 1973, 22–9. o.
62. Vö. 3–4. jegyzet.

ELSŐ HANGJEGYES NÉPÉNEKÜNK (A TE DEUM-DALLAM MAGYARORSZÁGI TÖRTÉNETE)

1. Vö. Horváth C.: A Batthyany kódexről, ItK. 1905, 132. sköv. o.; uő.: Világiak régi magyar imádságos könyvei, ItK. 1895, 279. 1.; elvben Csomasz Tóth K. és Papp G. is felveszi forráskiadványában az anyagválogatás szempontjai közé a későbbi hagyománynak a régiről szóló tanúságát. Vö. Régi Magyar Dallamok Tára (RMDT) I., A XVI. sz. magyar dallamai, szerk. Csomasz Tóth K., Bp., 1958, 10. o.; A XVII. sz. énekelt dallamai, (RMDT II.) szerk. Papp G., Bp., 1970, 6. o.
2. Nyelveléktár (I. sorozat I–V., II. sorozat I–XV.) Bp., 1838–1908, szerk. Döbrentei G. és Volf Gy.; Régi Magyar Költők Tára (RMKT) I–VIII., Bp., 1877–1930, szerk. Szilády Á. és Dézsi L.
3. Vö. RMDT II., 6. o.: „Azok azonban ... (gregorián dallamok), amelyek valamilyen különleges ritmikai struktúrát mutatnak ... már elindultak a népénekké válás, főleg pedig az asszimiláció útján.”
4. Vö. RMDT I.-ben a strófamutató arányait: a magyar énekelt irodalom szinte teljességgel a verses irodalommal azonosítható.
5. Vö. Horváth C.: Világiak régi magyar imádságos könyvei, ItK. 1895, 277. sköv. o.
6. Az e téren mutatkozó tendenciák elemzésére vállalkozni csak azután lehet, ha már sok egyes eset vizsgálata során megállapítást nyert, melyek a XVI. sz.-i írásos emlékekben azok a darabok, melyek a népi (paraszti) kultúrát is érintik, ill. érintették.
7. L. Wagner, P.: Das Te Deum, Gregorianische Rundschau 1907, 116. sköv. o.
8. L. az 1. jegyzetben megadott adatokat. E forráskiadványok tulajdonképpen antológiák, teljességre nem törekszenek.
9. Vö. RMDT I., 10. o.; RMDT II., 6. o.
10. Bartalus I.: A magyar egyházak szertartásos énekei a 16. és 17. században. Pest, 1869; Bárdos K. – Csomasz-Tóth K.: Az Eperjesi Graduál, (I. Gregorián kapcsolatok, Bárdos K.-tól) Zenetudományi Tanulmányok 6., Bp., 1957, 181. o.; Domokos Pál P.: Magyar nyelvű énekes szertartásaink kérdéséhez, Teológia 1969, 256. o. Munkám támogatásáért mindkettőjüknek köszönettel tartozom.
11. Erre az egyezésre először Kodály Z. hívta fel a figyelmet, mikor egyik felvidéki siratódallamának kottája mellé odaírta: „Te Deum”. Idézte és a megjegyzést értelmezve

annak gondolatkörét tágabban kifejtette Rajeczky B. a Magyar Népzene Tára V. kötetének (Siratók – Laments, szerk. Kiss L. és Rajeczky B. Bp., 1966.) összehasonlító fejezetében, 1109–1110. o.; a dallamnak mint recitativ tónusnak az elemzése: Szendrei J.: Recitativ típusok a magyar népzeneben, Népzene és zenetörténet, II. Bp., 1974; melodikus összefüggéseinek részletes kidolgozása: Dobszay L.: Comparative Research into an „Old Style” of Hungarian Folk Music. *Studia Musicologica*. 1973.

12. op. cit. 256. o.

13. A XVIII. századi kéziratos források jegyzékét Bárdos K. még publikálatlan kutatásai nyomán állítottam össze. A jegyzékben rövidítéssel feltüntetett, a források leírását tartalmazó katalógusok: Szabó K.: Régi Magyar Könyvtár I–III., Bp., 1879–1896 (RMK); Radó P.: Index codicum manu scriptorum liturgicorum regni Hungariae, Bp., 1941. (R); Kniewald, D.: Illuminacija i notacija zagrebackih liturgijskih rukopise (Rad Hrvatske Akademije Znanosti i Umjetnosti) Zágráb 1944. (D.K.) Szabó T. Attila: Kéziratos énekeskönyveink és verses kéziratunk a XVI–XIX. században, Zilah 1934 (SZTA); Stoll B.: A magyar kéziratos énekeskönyvek és versgyűjtemények bibliográfiája 1565–1840. Bp., 1963 (Stoll). A magyar kódexekhez a Nyelvemléktárra való utalás kapcsolódik. További eligazítást adnak: Mezey L.: Codices Latini Medii Aevi Bibliothecae Universitatis Budapestinensis, Bp., 1961; Sajó G. – Soltész E.: Catalogus incunabulorum quae in Bibliothecis publicis Hungariae asservantur, Bp., 1970.; Sztripszky H.: Adalékok Szabó K. RMK. c. munkájának I–II. kötetéhez, Bp., 1912. E forrásjegyzék nem tekinthető teljesnek: nem tartalmazza a vidéki könyvtárak XVII–XVIII. századi anyagát.

A Te Deumot hangjelzéssel tartalmazó forrásokat a többitől * különbözteti meg. A továbbiakban az egyes forrásokra ált. jegyzékünk sorszámaival utalunk.

14. Vö. Volf Gy. bevezetőjét a Nyt. 2. kötetében (Bp., 1874); Zolnai Gy.: Nyelvemlékeink a könyvnyomtatás koráig Bp., 1894, 152–3. o.; Timár K.: Magyar kódexcsaládok, ItK. 1929; Horváth C.: Középkori magyar verseink, (RMKT I.) Bp., 1921; u.ő.: Világiak régi magyar imádságos könyvei ItK. 1895; Horváth J.: A magyar irodalmi műveltség kezdetei, Bp., 1931. (2. kiad. Bp., 1944.), 145, 163, 204–5. o.); Gerézdi R.: A magyar világi líra kezdetei, Bp., 1962; Középkori magyar írások, kiad. Mezey L., Bp., 1957, 149. o.

15. Vekerdi J.: A Szent László énekhez, ItK. 1972. 133. o.

16. Vö.: Timár K.: Magyar kódexcsaládok; Horváth C.: Kódex tanulmányok, ItK. 1895.; Világiak régi magyar imádságos könyvei, u.o.; Katona L.: Ujabb adalékok kódexaink forrásaihoz, ItK. 1906; Gerézdi R. op. cit.

17. Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie, szerk. F. Cabrol, 15. köt. Art. „Te Deum” (H. Leclercq), Párizs 1953, 2028–2048. o.; A Dictionary of Hymnology szerk. J. Julian, New York 1957, 1119–1134. o.; Die Musik in Geschichte und Gegenwart (MGG) 13. köt. Art. „Te Deum” (Schlager, K.H.) Bärenreiter 1966.

18. Néhány adalék a magyarországi Pontificalek anyagából, különös tekintettel a nép jelenlétére utaló rubrikákra: a) püspökszentelés, a szertartás legkiemelkedőbb helye: „...tunc consecrator stans ante cathedram incipit excelsa voce hymnum *Te Deum laudamus* et schola prosequente hymnum ipse revertitur ante altare manens donec *Te Deum laudamus* finiatur.” Ezt követően a nép jelenlétére utaló rubrika: „...et tunc consecratus benedicat solemniter clerum et populum.” (Pontificale 15. sz., „Filipecz kódex”, Esztergo-

mi Főszékesegyházi Kvtár [Simor Kvtár] Mss. 26, R. 147, sz; fol. 27 és 27^v.) b) templomszentelés, a szertartás vége, s a hozzá kapcsolódó mise eleje: „...finita oratione episcopo incipiente et schola prosequente cantetur *Te Deum laudamus*. Deinde revertatur pontifex in sacrarium...” Miséhez való beöltözés és a templom feldíszítése után „revertitur episcopus ad altare et facit communem confessionem...” (fol. 176.), a Pontificale Strigoniense szerint (14. sz., Bibl. Nat. Clmae 317, R. 76. 9 magyarul: „...et faciat confessionem communem *vulgariter*” (fol. 57^v), nyilván a nagy számban jelenlévő népre való tekintettel.

c) A koronázási szertartásokon többször is felhangzó *Te Deum*-ról nemcsak szertartáskönyvekből, hanem a krónikákból is értesülünk. Az idevonatkozó emléanyagot Dobszay L. gyűjtötte össze és elemezte „Középkori zenetörténetünk székesfehérvári vonatkozásai” c. dolgozatában (Székesfehérvár Évszázadai 2., Székesfehérvár 1972. 219. o.).

19. Szerepelt a *Te Deum* minden ünnepi zsolozsmában, ami annyit jelent, hogy felhangzott majd minden nap, hiszen a feriális officiumok végzése a középkor végére erősen háttérbe szorult az elszaporodó ünnepek mellett.

20. Néhány, a nép jelenlétére való utalást is magában foglaló adalék ehhez magyarországi forrásokból: a) a Pray kódexben leírt Ludus paschalis és a *Te Deum* kapcsolata (I. Radó P.: Libri liturgici manuscripti bibliothecarum Hungariae, Bp., 1947, 47–8. l.): „Ad matutinas... decantantes vero tertium responsorium, cum crucibus et cereis et thuribus et timiamatis, omnes simul perveniant ad sepulcrum, diacones autem duo angelico habitu ibidem sedentes istum imponant versiculum: *Quem queritis in sepulchro, o christicolae*”. stb., majd: „Illi autem tollentes posita linteamina revertantur ad chorum cantando: *Surrexit dominus de sepulchro*. Tunc incipiat presbiter: *Te Deum laudamus*.” Nem érdektelen a folytatás, mely világosan a nép jelenlétére utal. „Sequitur versus: *Surrexit dominus vere*. Post hec: *Deus in adiutorium* et sequantur matutinales laudes.” A Laudes után még egy megjegyzés: „Dein fiat sermo a sacerdote ad populum. Postea detur pax populis.” b) A párhuzamos helyek későbbi forrásokban is tanúságosak. L. pl. az Egri Ordinárius (Krakkó, 1509, kiad. Kandra Kabos, Eger, 1905) utasítását a húsvéti matutinumhoz kapcsolódó feltámadási szertartáshoz (Kandra K. 71. o.) „...dominus episcopus habens in manibus supra patenam sacramentum exceptum de monstrantia vertit se ad chorum cantando antiphonam *Pax vobis ego sum all*. Chorus. *Nolite timere all*. Postea immediate tangitur in organo. *Te Deum laudamus*.” Az Ordinarium Strigoniense lényegében ugyanezt a leírást adja, csupán a püspök „vertit se ad populum”, majd: „hoc finito, statim in organo incipitur *Te Deum laudamus*.” (Ordinarium Strigoniense, Velence 1496, RMK III, 35., fol. 54.) A tágabb, európai emléanyag számtalan példával érzékelteti a *Te Deum* exponált funkcióját. Vö. pl. a liturgikus drámákat befejező *Te Deum*-rubrikákat Coussemaker, E.: Les Drâmes liturgiques du moyen âge c. kiadványában (Párizs, 1861); a nép *Te Deum*-éneklésbe való bekapcsolódásának módjairól Lippardt, W.: „Christ ist erstanden”. Zur Geschichte des Liedes. Jahrbuch für Liturgik und Hymnologie, Kassel, 1960, 96. sköv. o.

21. A nép jelenlétére az előző jegyzetekben idézett rubrikák utalnak. Hogy a latin zsolozma-éneklésbe Magyarországon időnként műveltebb világiak is bekapcsolódtak, azt jól szemlélteti pl. Szerémi Gy. leírása: Szapolyai János együtt énekli karban mágnásaival a mindenszentek vecsernyéjét. (Magyarország romlásáról. Monumenta Hungarica V., Bp., 1961, 110. o. Idézi Szigeti K.: A budai hajdani várkapolna zenei élete a XIV–XVI. században. Magyar Zene, 1968, 428. o.)

22. Hazai kutatás híján itt egyelőre csak az általános európai szokásokra hivatkozhatunk: vö. a 17. jegyzetben megadott irodalmat. Hasznos adalékokat kínálnak ehhez: Volz, H.: Die Liturgie bei der Ablaßverkündigung, Jb.f.Lit.u.Hymn., Kassel 1966, 116. sköv. o.; Boes, A.: Die reformatorischen Gottesdienste in der Wittenberger Pfarrkirche von 1523 an. III. Teil: Die Ostermesse und Justus Jonas' Entwurf zu einer Dankmesse für einen Friedensschluß, Jb.f.Lit.u.Hymn. 1961, 49–61. o.; Niemöller, K. W.: Untersuchungen zu Musikpflege und Musikunterricht an den deutschen Latinschulen vom ausgehenden Mittelalter bis zum 1600, Regensburg, 1969, 7, 19, 20, 74, 157, 190, 343, 536. o.; Nejedlý, Z.: Dějiny husitsckého žpevu, Prága, 1955, IV. köt. 62–63. o.; V. köt. 185, 410. b.

23. A deákság, s az iskola „közvetítő” helyzetét jól szemléltetik Békefi R.: A népoktatás története Magyarországon 1540-ig (Bp., 1905); A káptalani iskolák története Magyarországon 1540-ig (Bp. 1910) c. műveiben közölt adatok. (Vö. Horváth J.: A magyar irodalmi műveltség kezdetei, Bp., 1931, 166. o.; Gábrriel A.: Breviárium-típusú kódexek, Emlékkönyv Szt. Norbert halálának 800 éves jubileumára, Bp., 1934, 113–115. o.) A témakört átfogóan tárgyalja Mezey L.: Deákság és Európa c. doktori disszertációja (Bp. 1967, kézirat).

24. Hogy könyvvel rendelkezett, az tanult voltát már önmagában is mutatja, még világosabban utalnak azonban erre az abban szereplő latin nyelvű szövegek. A könyv pálos eredete mellett felhozható néhány – távolról sem döntő – tartalmi érv is. (Vö. Révai, Tud. Gyűjtemény 1833.II.k. 85. o.; a 14. jegyzetben felsorolt irodalom, különösen Timár K., ItK. 1927, 220. sköv. o.; nyomatékosan hangsúlyozza, azonban újabb érvek nélkül, a kódex pálos eredetét Gerézdi R., op.cit. 218. o.).

25. A pálosok körül alakult szervezett devótus társaságokról nincs tudomásunk. A pálos scriptoriumok egyes világi megrendelőknek tettek eleget. (Vö. Gondán F.: A középkori magyar pálos rend és nyelvenlékei, Pécs, 1916.) Az anyagot illetően, úgy látszik, a pálosok csak közvetítettek, mint ahogy ezt a Festetich kódex példája mutatja, mely pálos műhelyben készült ugyan, mintája azonban, mint arra Mezey L. figyelmeztetett (A devotio moderna a dunai országokban. Csehország, Ausztria, Magyarország. Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei V., Bp., 1970, 236. o), nem pálos, hanem egyházmegyei szokásokat tükröző könyv volt.

26. Összefügg e változatosság azzal is, hogy a teljes darab zenei írásbafoglalása viszonylag későn, a többi műfajoké után történt (XII. sz.). Az addig szájhagyomány által fenntartott régi anyag így egységesítés és lényeges alakítás nélkül, a helyi hagyományok sokféleségében maradhatott az utókorra. Vö. Wagner, P.: Das Te Deum, Gregorianische Rundschau 1907, 66. o.; u.ő: Einführung in die gregorianischen Melodien III., Leipzig 1921, 224–228. o.; Schlager, K. H.: Art. „Te Deum” in MGG 13.

27. Az egyes formulákhoz kapcsolódó, gregoriánumon belüli variánsanyagról l. pl. MGG 13 (Schlager), Sp. 166.; népzenei rokonságokra e téren a 11. jegyzetben megadott irodalom mutat rá.

28. Ennek legegyszerűbb módja a főhangok „kiemelése”, recitációs hanggá alakítása. A dallamformulák, ha más műfajokban jelennek meg, nemcsak ilyen alakban, hanem fokozottan melodikus, vagy ritmikus formában is szerepelnek.

29. P. Wagner szerint pl. egy XII. századi, északolasz karthauzi Graduálében fennmaradt változat, melyet Te Deum-tanulmányai során többször „mintapéldányként” elemez (1. Einführung... III., 225–7. o., Das Te Deum, 82–85. o.). Teljesen egybevágó szerkezetet mutat ezzel (noha notációjában problematikusabb) a XIII. századi Worcester-i Antifonálében (Pal. Mus. 12.) lejegyzett Te Deum is. E források monasztikus hagyományt reprezentálnak – kérdés, vajon kiegyensúlyozott építkezési változataik mennyiben, és milyen korban tekinthetők azon kívül is jellemzőnek. Az európai Te Deum-kutatás egyelőre még adós érvényességi körük pontosabb megrajzolásával.

30. Vö. Kähler, E.: Studien zum Te Deum und zur Geschichte des 24. Psalmes in der alten Kirche, Göttingen, 1958. (A Te Deum részletes szövegtörténeti feldolgozása).

31. XII. sz.-i karthauzi graduále, vö. 29. j.

32. L. pl. Róma, Vatikáni Kvtár Cod. Vatic. lat. 598, 13. sz. Elemzi P. Wagner, Das Te Deum, 67. o.

33. BU Cod. lat. 119, forrásjegyzék 1. sz.

34. Helyes zenei olvasatának megállapítása, tekintve a notáció problematikus, több helyen romlott voltát, külön tanulmány keretébe kívánczó munka volt. L. Szendrei J.: Die Te Deum-Melodie im Kodex Peer, Studia Musicologica, 1972.

35. a) Karthauzi Graduale, vö. 29 és 31. j. b) BU Cod. lat. 119, forrásj. 1. sz., c) Peer c., forrásj. 28. sz.

36. Vö. még P. Wagner Das Te Deum c. cikkében elemzett többi dallamváltozatot, valamint Kirsch, W.: Zur Kompositionstechnik der mehrstimmigen Alternim-Te Deum im 15. und 16. Jh: (Anuario Musical XXII, Barcelona 1969) c. tanulmányában feldolgozott korális Te Deum-dallamokat.

37. L. pl. az alulról induló Sanctus-formulát: Vehesches Gesangbuch 1537 (Bäumker, W.: Das katholische deutsche Kirchenlied I., Freiburg in Br. 1886, No. 363.), Antiphonale Missarum juxta ritum sanctae ecclesiae Mediolanensis, Róma, 1935, 636–39. o. A Peer k. „d” formulájának párhuzamára mindeddig csak egy viszonylag késői cseh énekeskönyvben akadunk rá (Kancional Czesky, 1683, 329–332. o., Prága, Egyet. Kvtár), ahol azonban a Te Deum egésze más szerkezetet mutatott.

38. Az egyetlen halvány nyom ezirányban a Durandusnál olvasható megjegyzés, mely szerint a Te Deumnak a *Per singulos dies*-szel, tehát a 24. verssel kezdődő részét „magasabbán éneklik”. (Vö. Durandus, G.: Rationale divinorum officiorum, kiad. N. Doard. Lugduni 1568, Lib. V., Cap. III., fol. 228.) A teljes szöveg elemzését és a rávonatkozó bibliográfiát I. Szendrei J., Stud. Mus. 1972. Figyelemreméltó, hogy Durandus adatát a nyugati anyagot ismerő zenetudomány – nyilván idevágó darabok hiányában – nem tudta kielégítően interpretálni.

39. Zágráb, Egyet. Kvtár MR8, forrásjegyzék 2. sz.

40. Vö. Gondán F.: A középkori magyar pálos rend és nyelvemlékei, Pécs, 1916, 29. o.; Mezey L.: Ungarländische Riten im Mittelalter c. fejezet a Codex Albensis faksimile kiadásában (Monumenta Hungariae Musica I, Bp., 1963, kiad. Falvy Z. és Mezey L.) 23. o.

41. A pálos antifonale és a reprezentáns esztergomi kódexek zenei anyagának összevetése során nagymértékű, szinte hangról-hangra érvényes egyezés mutatkozik.

42. A zsoltárokkal és kantikumokkal együtt a Te Deum is a Psalterium anyagába tartozott. E könyv a középkorban kettős funkciójú: liturgikus könyv, de quasi tankönyv is egyben. Évszázadokon keresztül ezen tanultak Európában olvasni és elemi szinten énekelni. (Vö. Mezey L.: Deákság és Európa.)
43. L. pl. MR8 faksimiléjét, Stud.Mus. 1972, 175. o. Bár e notáció, helyesebben ennek előzményei, nemcsak pálos könyvekre jellemzők, föltűnő, hogy a pálosok liturgikus könyveiben másfajta hangjelzés nem fordul elő.
44. A hangjegyzés oktatása beletartozott a középkori iskolák programjába. Vö. Békefi R.: A káptalani iskolák története... 278. o.; Mezey L.: Abschrift oder Niederschrift? c. fejezet a Codex Albensis faksimile kiadásában, 27–8. o.
45. Apor kódex két fordítása, Festetich, Döbrentei, Gömör, Keszthelyi és Kulcsár kódex (forrásj. 25–31. sz.)
46. Vö. Vargha D.: Te Deum és Te Mariam fordítása kódexirodalmunkban, Bp., 1913, 6. o.; Gondán F.: A középkori magyar pálos rend... 69.o.
47. A fordításokban kimutatott „pontatlanságok”-ból jó rész eltűnik azzal, ha tudatosítjuk, hogy a nagy munkát végzett elemzők mind a XX. századi latin „eredeti”-vel vetették össze a középkori „fordításokat”. A latin Te Deum a középkorban még variánsokban élt. A mai könyvekben látható formája csak a XVII. sz.-ban lett általánossá: a középkori magyar fordításokat csak a középkori latin – főleg pedig a középkori *hazai* latin szöveg-variánsokkal érdemes tehát összevetni.
48. L. pl. 16.v.: „virginis uterum” = „*Máriának szent méhét*”, 17.v.: „tu devicto mortis aculeo” = „*te örök halált meggyőzvé*”, 9.v.: „te martyrum candidatus laudat exercitus” = „*téged kivallott mártírok, kik éretted magholtak*”, 27.v.: „miserere nostri domine...” = „*légy irgalmas Uram Isten bűnösöknek*”... stb.
49. L. pl.: 17.v.: „aperuisti credentibus” = „*nekünk megnyitál*”, 20.v.: „te ergo quesumus tuis famulis subveni, quos pretioso sanguine redemisti” = „*téged azért Uram mi kérünk, hogy minket segélj, kiket szent véreddel megváltál*”, stb.
50. Pl. az Apor kódex fordítása.
51. Ilyen szerkezetű az Apor, Döbrentei, Kulcsár és Keszthelyi kódex.
52. Vö. Kähler, op.cit. 99. o.; Dictionary of Hymnology, Art Te Deum, Sp. 1119–1134.; Wagner, P.: Das Te Deum, 53. o. A magyar források közül „gloria munerari”-t adnak: BU Cod.lat 119 (1. sz.) Zágráb MR8 (2. sz.), Bibl. Nat. Clmae 128 (4. sz.), Esztergom, MssI3c (5. sz.), Bibl. Nat. Clmae 132 (11. sz.), BU Cod. lat 74 (14. sz.), Zágráb MR 67 (15. sz.), Brev. Strig. 1480, 1484, 1486, 1515, (17–18, 20, 21. sz.), Psalt. Strig. 1515, (22. sz.) „in gloria munerari”: Bibl. Nat. Clmae 343 (8. sz.), Clmae 400 (9. sz.), Clmae 409 (10. sz.), BU Cod. lat 104 (12. sz.), Cod. lat. 67 (13. sz.), Pálos ant. (16. sz.), Cod. Vindob. Palat. 1481 („in” áthúzva!) (7. sz.), Brev. Zagr. 1484 (19. sz.). A „munerari” és „numerari” szó képe több középkori írástechnika szerint is szinte teljesen azonos: a variánsok létrejöttét itt valószínűleg ez indokolja. „Kétértelmű”, kétféleképpen is olvasható hely magyarországi forrásban is akad: vö. pl. Bibl. Nat. Clmae 33, fol. 325^v. Világosan „in gloria numerari”-t író XV. sz.-i magyarországi forrást mindeddig nem sikerült találnunk, noha az „in gloria numerari” értelme a századfordulón már ismert volt, mint azt éppen a magyar fordítások egy része mutatja. (Apor k. 2. ford., Döbrentei k., 25., 27. sz.)

53. Brev. ordinis fratrum eremitarum... Velence, 1540., fol. 65. (24. sz.) „Gloria munerari” olvasható még az 1644-es pálos Processionale-ban is. (52. sz.)

54. Vö. Dictionary of Hymn. Sp. 1119.

55. Brev. Strig. Velence, 1524, fol. (23. sz.)

56. A rávonatközö régebbi irodalmat l. Szabó T. Attila: Kéziratos énekeskönyveink... 64–66. o., újabban l. Csomasz Tóth K. leírását a RMDT I. köt.-ben, 52–3, 79. o. A kódex datálása problematikus, Volf Gy. 1541 utánra, Horváth C. 1556 és 63 közé, újabban Czeglédy S.: A Batthyány kódex és az Óvári Graduál közös leírója c. cikkében (MKSz. 1961, 247–263. o.) a XVI. sz. utolsó negyedére (1578 utánra) gondolja keletkezési idejét. (vö. 34. sz.)

57. A forrás értékeléséről vö. RMDT I., 53–54, 81., Czeglédy S. op.cit. 262. o. (forrásj. 35. sz.)

58. Vö. forrásj. 36, 37, 39, 40, 42, 43. sz.

59. Vö. Bárdos K.–Csomasz Tóth K.: Az Eperjesi Graduál... 167. o., Bárdos K.–Csomasz Tóth K.: A magyar protestáns graduálok himnuszai, lásd a jelen kötetben. (vö. forrásj. 41. sz.)

59^a. Forrásj. 16. sz. A kódex bővebb leírása: Melodiarium Hungariae Medii Aevi, szerk. Rajeczky B., Bp., 1956, 132. sz. forrás. A Te Deum (fol. 178) töredékes.

60. Forrásj. 33. sz. L. Radó P.: Esztergomi Könyvtárak liturgikus kéziratai, Pannonhalma, 1941, 11. szám, ahol megtalálható a töredékes Te Deum-szöveg átírása, melyet, „imádság” címén, már Lányi K.–Knauz N.: A magyar egyház történelme (Esztergom, 1866) I. is közölt (484. l.). Vö. Frick J.: A középkori magyar himnuszsköltészet, Kolozsvár, 1910, 67. o.; Vargha D.: Te Deum és Te Mariam... 6. o.; „A” hozzászólása Vargha D. cikkéhez (EPHK 1912, 382. o.). Mivel Radó sem igazítja ki, hanem csak Lányi–Knauz alapján megismétli a Te Deum hibás olvasatát, szükségesnek látszik annak szövegét ismét közzétenni az eredeti alapján, igénybevéve a többi magyar variánsszöveg tanúságait:

Teged iften mi dicerionch teged wrnak mie [wallunk

Teged eurek iften minden földi allat dicer // neked

[]erubin es serafin mindenkoron enekelnek bent

[β]ent wri[ten diczo kirar (sic! = király, vö. Peer

tellef menorβag

[e/]fold fol[fe]ggel diczo feggel

A []-be tett helyeken a szöveg a bekötés miatt át van ragasztva, s hozzáférhetetlen. Így teljes bizonyossággal nem állapítható meg, hogy vajon valóban csak két *sanctus*-t tartalmaz-e a feljegyzés (hibásan). A 3. és 5. sor helyzete erre engedne következtetni. A bejegyzés második sorának közepén az írás képe változik a *neked* szónál. Különbséget mutat a helyesírás is (vö. *c* és *cʒ*). Legnyomatékosabban azonban az figyelmeztet a scriptor változására, hogy a kritikus ponton, a két kéz találkozásakor egy vers (a *Tibi omnes angelinak* megfelelő) kimaradt a szövegből. A lapon két név olvasható, egyik a Te Deum fölött: *gregorius Chompör* (vsz. a Te Deum első kezének írása), a másik alatta: *ge/o/rgiuf ſzucz de comiati* (a Te Deum második kezének írása). Míg Lányi–Knauz a töredéssel kapcsolatban csak Chompör nevét említi, addig Radó (Index codicum... 30. o.) csak Szűcsét veszi észre, és *gregorius*-nak olvassa, aminek hibás voltára dr. Kovách Zoltán könyvtáros úr hívta fel a figyelmemet.

61. Forrásj. 38. sz. Sok kiadás.

62. A középkorvégi magyar kódexekben s a XVI. sz. forrásaiban található Te Deum-fordítások részletes elemzésével, s az itt mutatkozó összefüggések vizsgálatával külön tanulmány keretében kívánunk foglalkozni.

63. Lényegében ezt ismétli a későbbi protestáns források nagyrésze, így pl. az Öreg Graduál is.

64. Az összefüggésre már Vargha D. is utalt: op. cit. 6. o.

65. Vö. pl. az 1. vers fogalmazását Apor I., Festetich, Gömör, Kulcsár–Keszthelyi és a Batthyány kódexben; 5/b verset a Festetich, Gömör, Kulcsár–Keszthelyi és Batthyány k-ben; a 14. vers szöszerinti egyezését Festetich és Batthyány között, stb. A 4. versben a „mondván” szó betoldása Batthyány fordítását az Apor k. I. fordításával kapcsolja össze. Lehetséges, hogy itt nem a nyelvcsere alkalmával keletkezett bővítésről, hanem Apor I. latin mintájában is meglévő variánsról van szó („proclamant dicentes”). Vö. Dictionary of Hymn. Sp. 1120–1121.

66. Vö. pl. a 10. verset: „Sancta confitetur ecclesia” = „keresztyén nép igazán vall szünek tisztaságával”.

67. Néhány részlet a Peer kódex és a Batthyány kódex, valamint az esztergomi Passionale töredékének Te Deumából, ahol e források a többi fordítással szembenálló, lényegében azonos megoldást adnak:

2.v.: Te eternum patrem + omnis terra veneratur.

Teged örök Isten + minden földi allat dycher (Peer)

Teged eurek isten + minden földi allat dicer (Chompor)

Teged örök Atyaisten + minden földi állat tisztel (Batth.)

4.v.: Tibi cherubin et seraphin + incessabili voce proclamant:

Tenedek cherubin es seraphin + mindenkoron enekelnek: (Peer)

Neked cherubin es seraphin + mindenkoron enekelnek (Chompor)

5.v.: Sanctus sanctus + sanctus dominus deus sabaoth

Zent isten zent wr + zent vr isten dycső keral' (Peer)

szent szent + wristen dicső kirar (Chompor)

szent Isten szent Ur + szent seregeknek ura Istene (Batth.)

6.v.: Pleni sunt celi et terra – maiestatis glorie tue.

Telles menorszag es föld + felseges dychösegeddel (Peer)

Telles menorszag es föld + folseggel dicsöseggel... (Chompor)

Telles menorszag es az föld + szentségednek dicsösegevel (Batth.)

68. Mind a Batthyány kódexnek, mind a Passionale töredékének Te Deumában találhatók az összefüggések mellett a Peer k. szövegváltozatától eltérő részek is, olyan mennyiségben, hogy sem közvetlen másolásra, sem közös mintapéldányra nem gondolhatunk.

69. Az Eperjesi Graduál (forrásj. 40. sz.) Te Deumának gregorián dallamváltozata a magyarországi hagyományban idegenül áll: olyan fordulatokat tartalmaz, melyeknek nyoma sincs többi változatainknál. (A „b” formula itt pl. pontosan egyezik a 4. tónusú zsoltár-dallam *germán* variánsával.) Szövege is tartalmaz olyan motívumokat, melyek egyedülállók a magyar szöveghagyományban (pl. 5.v.: „Szent a mi Istenünk, szent a mi Istenünk”, szillabikus dallammal ellátva: *e g a h h a – e g a h h a*). Föltűnő sajátysága a szöveg

átrendezése: a túl rövid verseket itt a dallam párosával összekapcsolja (pl. 11–12. v.). E Te Deum mintája a *német protestáns* anyagban található meg: szinte hangról-hangra egyezik Babst V.: *Geistliche Lieder* c. énekeskönyvében olvasható német Te Deummal (Leipzig 1545, M. Luther előszavával. A Te Deum-ot – 36. sz. – is Luther fordításában hozza). Az Eperjesi Grad. változatára nemcsak az itt közölt dallam, de Luther szövege is hatással volt. Az idézett 5. vers pl. a németben így hangzik: „Heilig ist unser Gott, heilig ist unser Gott” – melyhez hangról-hangra a magyar forrásban is szereplő dallam kapcsolódik. (Babst énekeskönyvének faksimile kiadása: Bärenreiter 1966, K. Ameln gondozásában.)

70. Összhangban áll ez a megállapítás a Szilvás–Ujfalvi I. 1602-ben kiadott énekeskönyvének előszavában olvasható leírással. Az általa ismert vagy fontosnak tartott énekgyűjtemények felsorolását egy 1515-ös kiadású *Psalterium Strigoniense*-vel nyitja meg. (A teljes szöveget idézi Csomasz Tóth K. a RMDT I. kötetében, 72–73. o.)

71. Jól mutatják ezt a dallamnak késői, egészen „lekopott” változatai, ahol mindössze e két hang maradt meg a formulából (vö. 104. j.).

72. Így oldják meg legalábbis e hely fordítását a középkori fordítások: Apor I–II, Döbren-tei k., Festetich k., Gömörly k., Kulcsár–Keszthelyi k., sőt a Chompor-féle töredék, majd Pázmány is.

73. Lehetséges, hogy a népszerű, babonás hiedelmekkel is körülvett Trishagion-formula hatását is számításba kell itt vennünk. Hátra van még amellet e versnek a latin tropizált Te Deumokkal való összevetése is.

74. E vers éneklésekor még ma is megfigyelhető a szótagszaporításra való hajlam. A népi gyakorlat ezt egyes helyeken a „szent” szó többszöri ismételtetésével árulja el. (Vö. 131. old. III. kottapélda.)

75. Hasonló rövidséggel, belső tagolás nélkül adják vissza a tömör latin mondatot a többi középkori fordítások is. (Vö. különösen a Döbren-tei k. megoldását: „Hitel iövendö bironak”, valamint az ezzel összefüggő Apor II. fordítást „Hyttettel yewende byronak lenned”.)

76. Vö. Die Te Deum-Melodie im Kodex Peer, Stud. Mus. 1972.

77. Abban a szakaszban, ahol a szöveg egy hangon (tuba) fut végig, a zenei egyensúlyviszonyok kára nélkül alkalmazható tetszés szerint több vagy kevesebb hang (szótag), melyeknek a szövegi, ill. nyelvi követelmények szerinti helyes elrendezése és csoportosítása, minthogy a dallamban ezalatt változás nem történik, kizárólag időbeli eszközök (ritmus) segítségével megy végbe. A ritmus pedig ez esetben éppen *szövegritmus* és beszédritmus (parlando), azaz minden egyes konkrét szövegsor esetében másképpen alakul, biztosítva a hajlékony prozódíát. A recitatív dallamok *notációjába* így tulajdonképpen a *szöveg* is szervesen beletartozik: az egyik, speciális jelekkel külön le nem írt fontos *zenei* elemet, a ritmust van hivatva visszaadni.

78. Forrásj. 39, 41, 42, 43. sz.

79. Ezáltal először jelenik meg a magyarországi forrásanyagban egy „tonus simplex”-nek nevezhető változat, másodlagosan, a megelőző időszakban használt díszesebb dallam származékaként. (Lehetséges, hogy a középkor korábbi, elveszett emlékei között nyoma lett volna egy másik „egyszerűbb” Te Deumnak: fennmaradt dallamaink „újstílusú”, gazdag díszítőformulái u. is a XV–XVI. századra jellemzőek.)

80. Lehetséges, hogy a középkori Te Deum-éneklésben sem volt a transzponálás kizárólagos megoldás: ez különleges volta ellenére járulékos elemnek tűnik a Te Deum átgondolt, jellegzetes szerkezete és formulaanyagának gazdagsága mellett. Elmaradása a dallamváltozat azonosítását még nem nehezíti, s nem teszi kérdésessé.
81. Vö. pl. A Bélyei Grad. notációját, forrásj. 43. sz.
82. Vö. A forrásjegyzék 50-től kezdődő számait.
83. Az innen kezdve több évszázadon át „érvényben lévő” magyar szövegváltozatok mind protestáns, mind katolikus oldalról a középkori hagyományból, a középkori szövegek felhasználásával, átdolgozásával keletkeztek. Nem tekinthetők mai értelemben „új fordításnak”. Részletes elemzésükkel külön tanulmányban foglalkozunk.
84. Az Öreg Graduál (helyesebben: a Batthyány k.!) szövegét tartalmazó források a XVII. sz. közepétől: 39, 42, 43, 44, 72, 73. sz. Pázmány szövegét tartalmazó források: 46, 48, 49, 70, 71, 74, 75, 81, 82. A katolikus hagyományban egyéni (hatást nem keltő) kezdeményezésnek látszik a Szegedi L.-féle Cantus Cath. szövege (forrásj. 47. sz.).
85. Nagyszombati zsinat, 1629. Vö. Knauz N.: A magyar egyház régi szokásai, Magyar Sion 3. 1865, 401–413. o.; továbbá Monumenta Hungariae Musica I., Codex Albensis, kiad. Falvy Z.–Mezey L. Bp., 1963. (Mezey L.: Ungarländische Riten im Mittelalter, 22–23. o.)
86. Vö. Csomasz Tóth K. RMDT I., 111. o.; Bárdos K.: Népzenei jellegű variálásmód a XV–XVIII. századi magyar passiókban (disszertáció, kézirat).
87. Az Öreg Graduál Te Deum-szövegét nyomtatásban utoljára hozó énekeskönyv (forrásj. 73. sz.) 1806-ig volt érvényben (Csomasz Tóth K. közlése).
88. A XVII–XVIII. századi források közül hagyományos dallamot tartalmaznak: forrásj. 45, 52, 56, 60, 61. sz. A zágrábi egyházmegyének a római liturgiával kapcsolatos állásfoglalásáról I. a 85. j. irodalmát. A XVII–XVIII. századból fennmaradt pálos kódexek hagyományos zenei anyaga is arra mutat, hogy a Kisbán E.-nél olvasható adat (A magyar Pálosrend története II., 201. o.), mely szerint a pálosok már 1600-ban áttértek volna a római ritusra, további vizsgálatra és értelmezésre szorul.
89. Vö. forrásj. 54–55, 57–58–59, 62–69, 70. sz. Egyéni szerkezetű az 51. sz. forrás dallama, az 53. és 76. sz. források pedig a Te Deum „monasztikus” változatát tartalmazzák (vö. 29. j.).
90. BU Cod. lat. 119 (forrásj. 1. sz.).
91. Jól érzékelteti ezt Koncz G. „Liber pro organo”-jának felirata (BU A 131, forrásj. 59. sz.): „Liber pro organo *juxta novum Romanum cantandi modum gregorianum...*” A Te Deum dallamváltozata egyezik itt a ferences könyvekével. Ennek távolabbi magyarázata a római kúria liturgikus szokásainak a ferencesekével való egyezése.
92. Forrásj. 70. sz., latin és magyar Te Deumot tartalmaz.
93. Forrásj. 46, 48, 49. sz. Vö. RMDT I., 45. sköv., 56. o.; RMDT II., 40–44. o. Kájoniról: RMDT II., 52, 67. sköv. o. Vö. még forrásj. 44. sz.
94. Forrásj. 47. sz., vö. RMDT II., 44. o.
95. 388. o. A kulcsrakás hibás. Az összehasonlító anyag fényében úgy látszik, hogy a *d*-ről induló, s *b*-t használó hagyományos notációról van szó: ez ad zeneileg értelmes olvasatot. Ugyanilyen módon, csupán e két formulát rögzítve közli a Te Deumot

a Leisentritt-féle Énekeskönyv (1567), I. Bäumker, W.: Das katholische deutsche Kirchenlied I., 364. sz. Kérdés, vajon áll-e valódi gyakorlat e forrás mögött? (Vö. a szövegről mondottakat a 84. j.-ben.)

96. Forrásj. 74. sz. Vö. RMDT II., 55. o.

97. 186. o. A dallamnak ez az egyszerűsített változata ma is él, s igen elterjedt a népi gyakorlatban.

98. Forrásj. 79. sz., 278. o.

99. Vö. forrásj. 50. és 80. sz. Hogy a Ritus Kongregáció kiadványainak a magyarországi gyakorlatban milyen szerep jutott, még további kutatás tárgya.

100. Liber Usualis Missae et Offici, Róma, 1954, 1832–1837. o.

101. Felvétel a MTA Népzene kutató Csoportjának Archivumában, AP 4511–12. sz. A darabot 5–600 ember éneklí közösen, évvégi hálaadás keretében. Vö. AP 7291/b (Gyergyó-Tekerőpatak, Csík m., közös ének, gy. Szendrei J. 1969), valamint lelt. sz. 9786 (Zetelaka, Udvarhely m., gy. Forrai M. 1962).

102. A melizmatikus „Amen” dallamának variálódása, egyszerűsödése már a történeti forrásokban is megfigyelhető. (Vö. pl. Huszár Gálnál, forrásj. 35. sz.)

103. A dallam „simplex” változataiban (pl. Öreg Graduál, 13. kottapélda) már elmaradt az „a” formula középzárlatának e gazdagabb körülírása.

104. A *c–a* hangokra épülő Sanctus-formulát vö. 7. és 14. kottapélda. Az alulról induló, *e–a* hangokra épülő Sanctus-formula, mely a középkori magyarországi változatokban szerepelt, megtalálható az Erdélyen *kívüli* területek Te Deum-hagyományában, olyan egyszerűsített változatokba illesztve, melyek, minthogy ezenkívül csupán a minden Te Deumban közös „a” és „c” formulát tartalmazzák, eredetüket nem árulják el. (Vö. a MTA Népzene kut. Csoport Archivumában pl. AP 4884/f: Bukovina, AP 7280/b: Nyitra, AP 6258/r–6259/a: Heves m.)

105. Az „a” és „b” formula hasonló jellegű kontaminálódása előfordul nyomokban már a középkori európai anyagban is (vö. Karlsruhe 1508, id. P. Wagner, Das Te Deum, 69. o.), s hogy jellemző lehetett, azt mutatja a simplex Te Deumnak a solesmes-i gregorián-reformot követő tipikus kiadásokban megjelenő változata (Liber Usualis 1954, 1836. o.), ahol a 16–20. versek ilyen dallammal jelennek meg. A magyar írásos hagyományban az „a” és „b” formula kontaminálódása a Szegedi-féle Cantus Cath. Te Deumának második sorában figyelhető meg (vö. 95. j.). E párhuzamok mind olyan természetűek, hogy nem mint a lövétei Te Deum konkrét mintái veendőek számításba (a solesmes-i könyvek még szinte el sem jutottak az erdélyi falvakba), hanem csupán a dallam általános variálódási tendenciáit szemléltetik. Azok kifejezésre jutottak az erdélyi változatokban is, támogatva a rokon népzenei típusok környezete által, melyben gyakoriak a hasonló irányú változások (vö. a 11. j. irodalmát). – A „c” formula alakja a népi Te Deum-változatokban lényegében országosan egyforma (a középkadencia Erdélyben *c*, a többi területen *d*; ebben Erdély őrzi a régi hazai hagyományt). Az általánosan jellemző *e–g* kettőstuba kialakulása a XVI. sz. magyar nyelvű forrásaiban már megkezdett zenei variálódási folyamatba (vö. 10. pl. 22. vers) jól beleillik, annak logikus továbbvitele, melyet „felső” kezdeményezések (vö. 127. old. II. kottapélda) nem tudtak megzavarni.

106. Forrásj. 82. sz., 512–14. o. A dallamnak csak „a” és „c” formuláját adja.

107. Segíthette fennmaradását, hogy éneklésében mindig lehetőleg a teljes közösségnek részt kellett venni: bizonyos értelemben tömegének mondható. A kisebb előadógárdára bízott műfajok, lehettek bármily népszerűek, ált. könnyebben tűntek el a gyakorlatból (vö. pl. a passióéneklésről szóló adatokat Bárdos K.: Népzenei variálásmód... c. disszertációjában).

108. Protestáns és katolikus énekgyakorlat nem volt olyan elszigetelt, mint a hitvitázó irodalom alapján gondolnánk. A protestáns graduálokat pl. használták a katolikus kántorok és „oskolamesterek” is, mint azt Illyés I. panaszolja (vö. RMDT II., 46. o.).

109. Jól alátámasztják ezt a népzene gyűjtői tapasztalatok. A zsoltárok szövege pl. a nép között még ma is többféle fordításban van elterjedve, s e fordításokat az egyes (meglehetősen elszigetelt) közösségek mind éneklik. Előfordul, hogy két egymáshoz közel fekvő faluban két különböző fordítás használatos – a nép azonban összekerülve, közös kántorral mégis egészen rövid idő alatt együtt tud énekelni, mert az egyik csoport szöveg segítségével könnyedén alkalmazkodik a másikhoz. Az egymástól eltérő szövegek közös dallamra éneklése, ha nem is ilyen mértékben, de a Te Deum esetében is tapasztalható. Különösen figyelemreméltó, ahogyan gyakorlott búcsús előénekes még a szövegben ugyancsak erős eltéréseket mutató *Te Matrem* (!) fordítását is nehézség nélkül alkalmazza a Te Deum megszokott dallamára (Kolon-Kolynany, Nyitra m. 1971). A szöveg forrása: Szűz Mária rózsakoszorúja (énekek és imák a szt. Olvasó Társulati tagok számára) kiad. Babik J., Eger 1896. 111. o.

Magyarországi Te Deum-fordítások

XIV–XVI. század

* különbözteti meg azokat a forrásokat, melyekben kottás Te Deum található.

1. Antiphonale Romano-Seraphicum de tempore aestivo, XIV. sz. második fele. Budapesti Egyetemi Könyvtár (= BU) Cod. lat. 119. R. 91. sz.*
2. Antiphonale Paulinorum, XV. sz. Zágrábi Egyetemi Könyvtár (=Zágráb) Mr 8. DK 70. sz.*
3. Psalterium OFM, XIV. sz. második fele. Országos Széchényi Könyvtár (Bibl. Nat.) Clmae 366. R. 44. sz.
4. Psalterium canonici Blasii, XV. sz. első fele, Bibl. Nat. Clmae 128. R. 50. sz.
5. Psalterium ecclesiae Hungaricae („Budai Psalterium”), XV. sz. második fele. Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár (= Esztergom) Mss I.3c R. 145. sz.
6. Breviarium Colocense, XIV. sz. második fele, Bibl. Nat. Clmae 33. R. 46. sz.
7. Breviarium Strigoniense, XV. sz. Bibl. Nat. Vindobonae, Cod. Vindob. Palat. Nr. 1481. R. 257. sz.
8. Breviarium Albense („Nagylaki Breviárium”), XV. sz. Bibl. Nat. Clmae 343. R. 56. sz.
9. Breviarium in usum ecclesiae cuiusdam Hungaricae, XV. sz. Bibl. Nat. Clmae 400. R. 59. sz.
10. Breviarium Strigoniense, XV. sz. Bibl. Nat. Clmae 409. R. 60. sz.
11. Breviarium ecclesiae Hungariae Superioris, XV. sz. Bibl. Nat. Clmae 132. R. 55. sz.
12. Breviarium Strigoniense, XV. sz. BU Cod. lat. 104. R. 85. sz.
13. Breviarium Praemonstratense, XV. sz. BU Cod. lat. 67. R. 81. sz.
14. Breviarium Praemonstratense, XV. sz. BU Cod. lat. 74. R. 83. sz.

15. Breviarium Zagradiense, XIII. sz. Zágráb, MR 67. DK. 10. sz.
16. Antiphonale (Vesperale) O. Eremitarum S. Pauli Hungariae XV–XVI. sz. Soproni Áll. Levéltár. R. 116/b. sz.
17. Breviarium Strigoniense, Velence 1480. RMK III. 1.
18. Breviarium Strigoniense, Nürnberg 1484. RMK III. 9.
19. Breviarium Zagradiense, Velence 1484. RMK III. 8.
20. Breviarium Strigoniense, Velence 1486, RMK III. 11.
21. Breviarium Strigoniense, Velence 1515, RMK III. 206.
22. Psalterium Strigoniense, Velence 1515, RMK III. 207.
23. Breviarium Strigoniense, Velence 1524, RMK III. 263.
24. Breviarium ordinis fratrum eremitarum s. Pauli primi eremite... etc. Velence 1540. RMK III. 329.
25. Apor kódex (psalterium) XV. sz. Sepsiszentgyörgy, Székely Nemz. Múzeum Nyt. 8. Két különböző Te Deum-fordítás.
26. Festetich kódex (Hóráskönyv) XV. sz. Bibl. Nat. MNy. 73. Nyt. 13.
27. Döbrentei kódex (Psalterium + szentírási szakaszok, homiliák) 1508, Gyulafehérvár, Batthyány Könyvtár. Nyt. 12.
28. Peer kódex (vegyes tartalmú imakönyv) XVI. sz. eleje. Bibl. Nat. MNy 12. Nyt. 2.*
29. Gömöri kódex (vegyes tartalmú imakönyv) 1516. Bibl. Nat. MNy. 5. Nyt. 11.
30. Keszthelyi kódex (Ferenccs Psalterium) 1522, Bibl. Nat. MNy 74. Nyt. 13.
31. Kulcsár kódex (Ferenccs Psalterium) 1539. Bibl. Nat. MNy. 16. Nyt. 8.
32. Thewrewk kódex (vegyes tartalmú imakönyv) 1531. Magyar Tud. Akad. Könyvtára Nyt. 2. (Te Mariam-fordítás)
33. Chompor G. följegyzése (töredék). XVI. sz. Csonka Passionale, Esztergom Mss III. 178. R. 138.
34. Batthyány kódex XVI. sz. utolsó harmada. Gyulafehérvár, Batthyány Kvtár. Nyt. 14. Stoll. 6. sz.*
35. Huszár Gál: A keresztényi gyülekezetben való Isteni dicséretetek és Imádságok. Komjáti, 1574. RMK I. 332. (vö. Sztripszky 1808.)*

XVII–XIX. század

36. Csáti Graduál, 1602 (megsemmisült, másolata MTA Könyvtárában). Stoll 15. sz.*
37. Ráday Graduál, XVII. sz. eleje, Budapest, Ráday Levéltár. Stoll 11. sz.*
38. Pázmány Péter: Imádságos Könyv, Grác 1606. RMK I. 403.
39. Csurgói Graduál, 1630. k. Csurgó, Áll. Gimn. Könyvtára. Stoll 62. sz.*
40. Eperjesi Graduál, 1635–52. Bibl. Nat. Fol. Hung. 2153. Stoll 57. sz.*
41. Öreg Graduál, szerk. Geleji Katona István, Gyulafehérvár, 1636. RMK I. 658.*
42. Kecskeméti Graduál, 1637–81. MTA Könyvtára Stoll 58. sz.*
43. Bélyei Graduál, 1642–53, Debrecen, Ref. Koll. Könyvtára. Stoll 64. sz.*
44. Lőcsei Énekeskönyv 1675. RMK I. 1183.
45. Cantus Chorales 1618 (Te Deum valamivel későbbi, de még XVII. sz. eleji bejegyzés) BU A 114. SzTA 44. és 45. sz. Vö. Stoll 19. o.*

46. Cantus Catholici 1651 (Lőcse), szerk. Szőlősy Benedek. RMK I. 856.
47. Cantus Catholici, Kassa 1674 (Szegedi F. Lénárd) RMK I. 1159. sz.*
48. Kájoni János: Cationale Catholicum. Csíksomlyó, 1675. RMK I. 1188.
49. Kájoni János: Cationale Catholicum. Csíksomlyó, 1719.
50. Processionale... Romanae Ecclesiae (Ritus-Kongr. kiadv.) Antwerpen 1629. (BU Ae 4r52)*
51. Antiphonale (szervita?) 1698, BU A. 117.*
52. Processionale (Conventus Ujheliensis, pálos) 1644, Bibl. Nat. Oct. Lat. 794.*
53. Processionale sacri Ord. Cisterciensis, 1680. Bibl. Nat. Duod. Lat. 129.
54. Manuale choralistarum (OFM) 1723, BU A. 120.*
55. Liber intonationum (OFM) XVIII. sz. BU A. 121.*
56. Compendium sacrorum (Ujhelyi pálos) 1763. BU A. 127.*
57. Processionale et Antiphonale Romano-franciscanum, Győr, 1747.*
58. „Psalterium Romanum juxta normam Breviarii Romani et sacri ordinis nostri”, (OFM) 1770. BU A. 128.*
59. Liber pro organo juxta novum Romanum cantandi modum gregorianum (Koncz Gábor, pálos) 1772, BU A. 131. SzTA I., 104. sz.*
60. Cantuale Zagrabiense XVIII. sz. Zágráb MR 52. DK. 45. sz.*
61. Psalterium Zagrabiense XVIII. sz. Zágráb MR 2. DK. 52. sz.*
62. Toni Psalmorum XVIII. sz. (OFM) Bibl. Nat. Ms.Mus. IV. 765.*
63. (Cantus variae) OFM, 1752. Bibl. Nat. Ms.Mus. IV. 784.*
64. (Cantus variae) OFM, XVIII. sz. Bibl. Nat. Ms.Mus. IV. 774.*
65. Liber Sacrorum et Antiphonarum, 1735 (OFM) Bibl. Nat. Ms.Mus. IV. 798.*
66. Liber Sacrorum et Antiphonarum, (OFM) XVIII. sz. Bibl. Nat. Ms.Mus. IV. 804.*
67. (Cantus variae) OFM, 1779. Bibl. Nat. Ms.Mus. IV. 802.*
68. (Liber Sacrorum et Antiphonarum) OFM, XVIII. sz. Bibl. Nat. Ms.Mus. IV. 797.*
69. Antiphonale, OFM. XVIII. sz. Bibl. Nat. Ms.Mus. IV. 1002.*
70. Hymni Vesperarum Ecclesiastici ex Psalterio Romano... etc. Csíksomlyó, 1742. (latin és magyar Te Deum)*
71. Pongrácz Eszter: Igaz isteni szeretetnek harmatjából nevededett... Arany Korona, Nagyszombat, 1719.
72. Az Anyaszentegyházbéli... Énekeskönyv..., Kolozsvár, 1761.*
73. Isten közönséges tiszteletére rendeltetett Énekes Könyv... Debrecen, 1778.*
74. Bozóky Mihály: Katólikus kar-béli kótás Énekes Könyv... Vác, 1797.*
75. Szentmihályi Mihály: Egyházi Énekes Könyv. Eger, 1797.
76. Hymnarium et Antiphonale O. Cist. XIX. sz. Bibl. Nat. Ms.Mus. IV. 787.*
77. Fekete Ferenc: Útmutató Kántorkönyv, Szeged, 1823.
78. Tárkányi-Zsasskovszky: Egyházi Énektár, Eger, 1855.*
79. Zsasskovszky F. és E.: Karénekes Kézikönyv, Eger, 1876.*
80. Manuale chorale. (Die gebräuchlichsten Gesänge aus den von der S. Rit. Congregatio edirten Choralbüchern zusammengestellt). Regensburg, 1886.*
81. Orgonahangok. Ima- és Énekeskönyv a róm. kat. hívek számára. Szerk. Szegedi A. (6. kiad.) Gyöngyös, 1927.
82. Baka J.: Erdélyegyházmegyei Énekeskönyv. Gyergyószentmiklós, é.n.*

A MAGYAR PROTESTÁNS GRADUÁLOK HIMNUSZAI

1. Rajeczky B.: Többszólamú zenénk emlékei a XV. század első feléből. Népzene és zenetörténet, I., Bp., 1972.
2. Szabolcsi B.: A magyar zenetörténet kézikönyve, 2. kiadás, Bp., 1955, 13–14, 22. o.
3. „sprichwörtliche Kirchenmusikfeindlichkeit”. Lásd Jenny, M. Die beiden bedeutendsten deutschschweizerischen Kirchengesangbücher des 17. Jhds. Jahrbuch für Liturgik u. Hymnologie, I., Kassel, 1955, 63. sköv. o.
4. Vö. Bárdos K.: Az eperjesi graduál, I. Gregorián kapcsolatok. Zenetud. Tanulmányok, VI., Bp., 1957, 180. (165–198.) o.
5. Vö. Schulek T., Kálmáncsehi Márton „Reggeli éneklések könyve”. Irodalomtörténeti Közlemények, Bp., 1970, 346. o. Ugyanebben a tanulmányában (i.h. 346–352. o.) Sch. kimutatja, hogy Kálmáncsehi M., a magyar reformátorok egyike a Hora Primára tartozó és valószínűleg Krakkóban 1542 és 1546 között nyomtatott, ma már nyomavészett énekeskönyvének anyagát Huszár Gál is felvette 1574-ben megjelent énekeskönyvének első részébe. Lásd még Czeglédy S.: Zur Geschichte der ev. Kantionalbücher in Ungarn. Jahrbuch für Liturgik u. Hymnologie, Kassel, 1964, 162. sköv. o. Ebben a példányban még nem vehettük figyelembe az 1975-ben felfedezett eredeti példányból adódó tanulságokat.
6. Lásd Cs. Tóth K.: Az eperjesi graduál, II. Kórusok és népénekdallamok. Zenetudományi Tanulmányok, VI. Bp., 1957, 199–264. o.
7. Bárdos K.: Die Variation in den ungarischen Passionen des 16–18. Jahrhunderts. Studia Musicologica, Bp., 1963, 289–323. o.
8. Szendrei J.: Első hangjegyes népénekünk. (A Te Deum-dallam magyarországi története, I. a jelen kötetben.)
9. Lásd Bárdos K.: Zenetud. Tanulmányok, VI. Bp., 1957, 182. o.
10. Lásd 5. sz. jegyzetünket.
11. A Batthyány-kódex és az Óvári graduál közös leírója. Magyar Könyvszemle, 1961, 247–263. (261). o.
12. Lásd 6. sz. jegyzetünket.
13. Csomasz Tóth K.: A humanista metrikus dallamok Magyarországon. Bp., 1967, 178–183. o.
14. Radó, Polikarp: A magyar középkor kótás kéziratai. Magyar Zenei Szemle, 1941.; Repertoire hymnologique des manuscrits liturgiques dans les Bibliothèques publiques de Hongrie. Bp., 1945.; Rajeczky Benjamin: Melodiarium Hungariae Medii Aevi I. Bp., 1956.; Népdaltörténet és gregorián-kutatás. Kodály-Emlékkönyv, 1943.; Falvy Zoltán: A gráci antifonárium. Zenetud. Tanulmányok, 1955.; Die Weisen des König Stephan Reimoffiziums. Studia Musicologica, Bp., 1964, 207–270. o.; Drei Reimoffizien aus Ungarn u. ihre Musik, Bp., 1967.
15. Lásd Zenetud. Tanulmányok, VI., Bp., 165–198. o.
16. Lásd 7. jegyzetünket.
17. Népzenei jellegű variálásmód a 15–18. századi magyar passiókban. Disszertáció. Bp., 1967. Bárdos K.: Volksmusikartige Variierungstechnik in den ungarischen Passionen. 15. bis 18. Jahrhundert. Musicologia Hungarica 5. Bpest., 1975.

18. Lásd 6. sz. jegyzetünket.
19. A XVI. század magyar dallamai. Bp., 1958. (röv. RMDT I.)
20. A humanista metrikus dallamok Magyarországon. Bpest., 1967.
21. Schrems Theobald: Die Geschichte des Gregorianischen Gesanges in den protestantischen Gottesdiensten. Freiburg (Schweiz) 1930, 83, 102, 104–115. o.; Bárdos K. i.m. Zenetud. Tanulmányok, VI., 166. o.; Csomasz Tóth K.: Huszár Gál úrvacsorai liturgiája, Református Egyház, Bp., 1955, 342–348. o.
22. Psalterium Strigoniense ... secundum ritum almae Ecclesiae Strigoniensis cum Antiphonario et Hymnario. Lásd Csomasz Tóth: RMDT I 72–73. o.; Schulek T.: Az első magyar bibliográfiáról, Irodalomtört. Közlemények, Bp., 1957, 372–375. o.
23. Szabó T. Attila: Kézírtos énekeskönyveink és verses kézirataink a XVI–XIX. században. Zalau (Zilah, Erdély), 1934.; Stoll Béla: A magyar kézírtos énekeskönyvek és versgyűjtemények bibliográfiája (1565–1840). Bp., 1963.
24. Sztripszky H.: Adalékok Szabó Károly Régi Magyar Könyvtár c. munkájának I–II. kötetéhez. Bp., 1912. Kézirat gyanánt.
25. Szabó Károly: Régi Magyar Könyvtár (röv. RMK). Az 1531–1711. megjelent magyar nyomtatványok könyvészeti kézikönyve, I–III. Bp., 1879–1896. A könyv címében az „öreg” szó értelme: nagy, terjedelmes.
26. RMK I 858., ill. 1183. sz. Akadémiai Könyvtár, ill. OSZK, Bp.
27. Spá: 80 himnusz.
28. Az 1778-as szerkesztésű és 1806-ig érvényben lévő debreceni ref. énekeskönyvben a könyv elején még 63 himnusz és a Te Deum benne volt, de a himnuszok legtöbbje dallam utalással néhány ismert népénekdallamra utalt. A himnusz-rész hét dallama közül csak kettő árul el a graduálokra emlékeztető halvány kapcsolatot.
29. Pidoux P.: Le Psautier Huguenot c. könyvének (Báta 1962) a dallamok kritikai kiadását tartalmazó első kötetében tíz dallamról mutatja ki a gregorián származást.
30. Rajeczky: Melodiarium, 16. sz.
31. Felsorolásunk 39. dallama. Lásd a 19. sz. jegyzetünkben idézett mű (RMDT I) 169. és 170. sz. dallamát.
32. Hely nélkül (Lőcse), RMK I 856. sz.
33. Nagyszombat (Trnava, ČSSR). RMK I 1679. sz.
34. Kassa (Kosice, ČSSR). RMKT I 1159. sz.
35. Kabai Bodor G.: Traditionum humanarum flagellatio. Debrecen, 1677. Ismertetés: Czeglédy S.: Református Egyház, Bp., 1964. 59–63. o.